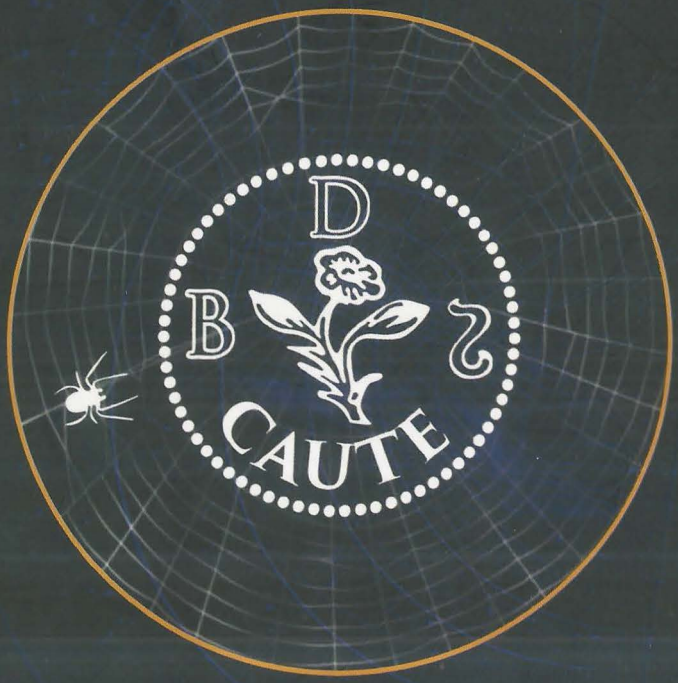
Aşkın Ontolojisi

Spinoza'yla Bir Yürüyüş

Sevinç Türkmen

Aşkın Ontolojisi Spinoza'yla Bir Yürüyüş Sevinç Türkmen

ithaki

Sevinç Türkmen Lisans, yüksek lisans ve doktorasını Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. 2006 yılından beri aynı bölümde öğretim elemanı olarak çalışmaktadır. Çalışmalarını özel olarak ekopraksis kavramı üzerine, ekoloji felsefesi ve siyaset ontolojisi alanında sürdürmektedir. *Felsefelogos*, *Praksis*, *Beytulhikme*, *Kaygı*, *Teorik Bakış*, *FLSF* ve *Düşünbil* gibi akademik mecralarda çeşitli yayınları bulunmaktadır.

Sevinç Türkmen
AŞKIN ONTOLOJİSİ:
Spinoza'yla Bir Yürüyüş

İthaki Yayınları - *1340*

Yayım Sorumlusu *Selçuk Aylar*
Yayıma Hazırlayan *Erkal Ünal*
Kapak Tasarımı *Ebru Ulutaş*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık *B. Elif Balkın*
1. Baskı, Şubat 2018, İstanbul

ISBN: 978-605-375-780-1

Sertifika No: 11407

© Sevinç Türkmen, 2018
© İthaki, 2018

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy - İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
editor@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com
Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 - Faks: (0212) 613 51 97
Sertifika No: 40200

Sevinç Türkmen

AŞKIN ONTOLOJİSİ:

Spinoza'yla Bir Yürüyüş

ithaki

Giriş

Spinoza 1665'te yazdığı bir mektupta hastalığına iyi geldiğini düşündüğü için Johannes Bouwmeester'dan gül reçeli ister. Bir süre önce geçirdiği ağır hastalığın "geri gelmesini" istemiyordur. Yaşadığı koşulların ve cam tozlarının akciğerinde yarattığı tahribat yıllar içinde gün yüzüne çıkmıştır. 45 yaşında hayata gözlerini yuman Spinoza, ardında bıraktığı yaşam öyküsü ve belki daha keşfedilememiş birçok yanı olan felsefesi ile tarihe de derin izler bırakır.

24 yaşında düşünceleri nedeniyle aforoz edildiğinde (*cherem*) yakınmayan, yüksünmeyen ve ürkütücü bir kendinden eminlikle tek bir şeyin peşine düşer Spinoza: Hakikati ve özgürlüğün ontolojik koşullarını araştırmak. Filozofun tüm varoluşunu bu arzu kuşatır. Mühründeki "ihtiyat" vurgusu da bütünüyle bu amaç ve arzuyu ifade eder. "Hakikatten, ilkelerinden ve değerlerinden vazgeçirecek ya da bunları ihmal etmene neden olacak her şeye ve her ilişkiye karşı ihtiyatlı ol! Sadece özgürlüğe ve hakikate yoğunlaş!" Aforoz edildikten sonra mektupların ve camın kardeşliğine sığınan Spinoza'nın hayatı, *Ethica*'nın da dolaysız bir ifadesi olur böylece.

Ethica, geleneksel felsefenin tamamen dışında ve bir bakıma geleneksel felsefenin tüm kurallarını hiçe sayan nitelikte bir metindir. Bu metnin özgün taraflarından birisi ontoloji, politika ve etiği birlikte, iç içe tesis ediyor olmasıdır. Üç disiplin arasındaki bu birlik daha önce Platon'un ontolojisinde görülse de Spinoza'da idealist yaklaşımın olumsuzlaması olarak geliştirilir. Kuşkusuz *Ethica*'nın özgünlüğü bundan ibaret değildir. *Ethica* doğanın, bedenin, zihnin ve duyguların özgürlükte birleştiği, yaşayan bir

metindir. Metne canlılığını veren ise temsil ettiği felsefenin sonsuzluğun ifadesi olmasıdır. Özgürlüğün ve aşkın *oikos*'u da bu sonsuzluktur. Aşk, iki kişinin sonlu ve kapalı evi değil, sonsuz varlığa yani doğaya açılan ortak eylemidir. Aşk, iki kişinin birlikte keşfettiği ve edimselleştirdiği evrensel bir fikirdir. Zira tüm duygular gibi aşk da belli bir fikirde yuvalanır.

Spinoza duyguları tanımlarken amacının "kelimelerin ne anlama geldiğini göstermekten öte sadece şeylerin doğasını açıklamak" olduğunu söyler. Bu amaç ontolojinin de tanımı gibidir ve ancak bu yolla şeyleri, ilişkileri, değerleri, duyguları, öznel ile nesnel haller arasındaki bağıntıları kavrayabiliriz. Öyleyse "duyguların ontolojisi" de duyguların doğasını, oluş nedenlerini, duyguların beden, zihin ve fikirlerle bağıntısını duyurur.

Duygular, fikirler, zihin ve beden arasında zorunlu bir bağ gören ve bu bağın mantığını titiz bir şekilde incelemeye koyulan Spinoza, duyguları tanımlarken doğaya ilişkin tanımlardaki kesinliğe sahiptir: "Duygu derken, bedenin etki gücünü çoğaltan ya da azaltan, bu güce yardımcı olan ya da onu engelleyen bedenin değişik hallerini ve aynı zamanda bu haller hakkındaki fikirleri kastediyorum." Öyleyse her duygunun kaynağında bedenin halleri ve zihnin fikirleri vardır ve tüm bunlar aynı tözün yani doğanın varoluş tarzlarından (*modus*) başka bir şey değildir. Aşk da diğer duygular gibi bedenin ve zihnin içinde bulunduğu sonsuz şey, sonsuz ilişki tarzı ve sonsuz etkileşim aracılığıyla tanımlanabilir. Duygu "bedenin bir hali hakkında edindiğimiz fikir" olduğuna göre aşkın da bedenin etkinlik durumu ve fikirlerle zorunlu bir bağıntısı vardır. Aşkın doğayla, sonsuzlukla ve özgürlükle zorunlu ilişkisi de bu noktada ortaya çıkar. Zira aşk, ancak doğamıza uygun olan etkinlik tarzlarımızı geliştirdiğimiz, bunun için biteviye -bedensel ve zihinsel- çaba içinde olduğumuz, bunu etkileşim içinde olduğumuz tüm ilişkilere yansıttığımız ve sahip olduğumuz ilişkileri, ilişki tarzlarını karşılıklı etkinlik gücümüzü artıracağımız yönde çoğalttığımız zaman mümkündür.

Bu çaba, diğer duyguların olduğu gibi aşkın da doğasından ileri gelir.

Duyguları tanımlarken aşk için özel bir tanımlama yapmayan filozof, biteviye arzudan ve çabadan bahseder. "Aşk için doğru ya da yanlış değil, yalnız iyi ya da kötü denebileceği"ni ileri sürer. Ama nedir iyi? İyi, yararlı olandır. Yararlı olan ise etkinlik gücümüzü artıran, yani özgürlüğümüzü gerçekleştiren ve geliştiren şeyler, ilişkiler ve etkinliklerdir. Bağlantılar çok yalın bir şekilde kurulur; bedenimizin etkinlik gücünü artıran şeyler ve ilişkiler zihnimizin de kavrayış gücünü artırır. Bu nedenle aşkın ve özgürlüğün doğasını anlamak için "bedenin doğasını araştırmak" zorunlu öncüldür.

Spinoza'nın aşk deneyimine gelince; Spinoza'nın bir aşk ilişkisi yaşadığına dair hiçbir bilgi yoktur. Ne var ki filozof aşkın ne olduğunu biliyordur: "Van den Enden'in öğrencilere ders verecek kadar Latince ve müzikten anlayan bir kızı vardı. Spinoza sıkça bu kıza âşık olduğunu ve onunla evleneceğini söylerdi. Çelimsiz vücudu güzel olmasa da keskin zekâsıyla Spinoza'yı cezbetmişti" (J. Freudenthal). Spinoza'nın Clara Maria ile bir ilişki yaşadığına dair hiçbir tarihsel bilgi olmadığı gibi Clara'nın onun yakın arkadaşı Kerckrink ile evlenmiş olması muhtemeldir. Spinoza'nın hayatında bundan başka bir aşka rastlamıyoruz. Ne var ki Spinoza felsefeyi aşktan, aşkı etkinlik gücünden, etkinlik gücünü özgürlükten, özgürlüğü ise doğadaki ve toplumdaki varoluş tarzlarından bağımsız düşünmemiştir.

Özgürlük, "doğayla iyice bağdaşan etkiler ürettiği, bununla beraber, etkilerinin onları değiştirip dönüştürebilecek herhangi bir dış nedene tabi olmadığı sağlam bir varoluştur." Öyleyse aşk da felsefe gibi özgürlüğün özsel koşullarından biridir. Varoluşumuzu borçlu olduğumuz doğanın özünü, bu özün sonsuzluğunu ve doğadaki şeylerle bu sonsuzluktaki birliğimize dair ilişki tarzlarını nasıl üretebileceğimizi kavramaya dönük tüm çabalar özgürlüğü gerçekleştirmenin koşulları olarak çıkar karşımıza. Aşk

ise "özgürlükle felsefenin buluştuğu sonsuzluk deneyimi" gibidir. Zira aşkta etkinlik gücünün sonsuzluğu deneyimlenir ve bu basit bir öznel deneyim değildir. Öyleyse aşk da bir bakıma sonsuzluğun hissedilmesi ve deneyimlenmesidir. Bunu ise yine duygular ile zihin ve zihin ile beden arasında özsel bir bağın olduğu olgusu gösterir bize.

Zihin, beden, fikirler ve duygular arasında kurulan tüm bu bağıntılar göz önünde bulundurunca şu gerçek göz ardı edilemez olur: Spinoza şeylerin doğasını araştırırken "doğa"yı ve buna bağlı olarak felsefeyi, özgürlüğü, aşkı ve dahası metafiziği yeniden tanımlar. Felsefesine sıradışılığını veren de bu köklü dönüşümdür. Zira Spinoza ile birlikte felsefe, ayrıcalıklı bir sınıfın uğraşı ya da akademik bir etkinlik olmaktan çıkar ve bu minvaldeki tüm felsefeler olumsuzlanır. Diğer taraftan bilgi, politika ve özgürlük hiç kimsenin ya da hiçbir grubun özsel niteliği olarak görülemez artık. Yönetmek ile yönetilmek arasındaki tüm özsel ayrımlar da reddedilir ve bireysel özgürlüğün ancak toplumsal özgürlükle politik bir birlik içinde gerçekleşebileceği ontolojik olarak kanıtlanır. Yine Spinoza'nın felsefesiyle birlikte ideolojik, politik ya da felsefi olmak üzere tüm aşkın düzlemler, kategoriler ve ilkeler hükmünü yitirir. "Sonsuz ve içkin bir varlık olarak doğa"daki varoluşunu kavrayan herkes, özgür edimiyle sonsuzluğun tesisine iştirak eder. Felsefe artık bir temaşa etme etkinliği olmaktan çıkıp sonsuzluğu deneyimlemenin olanağına dönüşür. Kendinden önceki birçok felsefe insanı korkuya, kötümserliğe, eksikliğe, yetersizliğe mahkûm ederken Spinoza sarsılmaz bir kesinlikle arzunun, çabanın ve neşenin felsefesini edimselleştirir.

Metnin amacına gelirsek, bu metin, bir aşk deneyimi aracılığıyla Spinoza'nın felsefesinin kimi önemli yönlerini ortaya koymaya çalışmaktadır ki tek bir metinle Spinoza'nın sonsuz bir canlılığı taşıyan felsefesini kuşatmak elbette mümkün değil. Bilhassa bu metni oluştururken de dayanak olarak alınmış *Ethica*, her önermesi, tanımı ya da kanıtlamasıyla burada yazı-

lanların ötesinde keşfedilmeyi bekleyen daha birçok şeyi ifade eder. Ayrıca görüleceği üzere, metindeki kimi göndermeler biyografik anekdotlar (güller, örümcekler, resimler, hançer vb.) içermektedir. Biyografik göndermeler ise kimi olaylar üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki metin bir hikâyeleştirme amacı taşımadığından ya da metnin böyle bir iddiası olmadığından metindeki olayların kurgusu da herhangi bir bütünlük ya da süreklilik içermemektedir. Görüleceği üzere metin herhangi bir tarihsel döneme de işaret etmemektedir. Bu nedenle, metinde bahsi geçen objelerin ya da olguların da herhangi bir özgül döneme gönderme yapacak şekilde belirlenmediği görülecektir. Bu tercihlerin nedeni, söz konusu olayların sadece doğa, zihin, duygular, arzu ya da özgürlük üzerine okurla birlikte yürütülmeye çalışılan tartışmaya vesile olması açısından kullanılmış olmasıdır. Tamamlanmamış olaylar, diyaloglar ya da etkinlikler bütünüyle tartışmanın canlılığını korumak, Spinoza'nın da ereksellik ilkesine dair sıkça tekrarladığı "hakikat araştırmasında tamamlanmanın söz konusu olmadığı" yönlü uyarısına gönderme yapmak amacıyladır. Zira hakikat araştırmasına ve bilinebilir şeylere ilişkin herhangi bir nihai sondan bahsedemeyiz ki bu tartışmaya metinde de değinilmeye çalışılmıştır.[1]

Velhasıl bu metin, Spinoza ve *Ethica* aracılığıyla aşkın ve hakikatin özgürlükle, arzuyla, çabayla ve neşeyle ontolojik bağını kurmak ve bu bağı keşfederken aşkın doğasını yani aşkın ontolojisini anlamaya çalışmak açısından okurla birlikte bir düşünce deneyi gerçekleştirme çabası olarak görülebilir.

Burada yazılanlar bütünüyle Spinoza'nın felsefesine başvurula-

---

Spinoza bu yaklaşımını doğa kuramına dayandırır. Metnin ortaya çıkmasına vesile olan nedenlerden biri de, Spinoza'nın ortaya koyduğu doğa kuramının, zihnimizin kavrayış gücünü ve derinliğini artıracak olanın doğaya ilişkin bilgimiz olduğu yönündeki tezinin, başta ekolojik açıdan olmak üzere ideolojik, politik ya da inançsal açıdan oldukça güncel anlamlarının olduğunun düşünülmesidir.

rak ve bazen doğrudan onun ifadeleri kullanılarak tasarlanmıştır. Spinoza'nın felsefesi özgürlüğün, neşenin, arzunun ve sonsuzluğun felsefesidir. Bu yüzden kimse burada yazılanlarda bir başlangıç, nihai bir son, ödev ya da nasihat aramamalı. Doğanın, yaşamın ve hakikatin olduğu bu felsefeye nüfuz edebilmek için zamanın değil sonsuzluğun her şeyi kuşattığını keşfetmeye çabalamak yeterli.

Bu kitabın bir hikâyesi yok. Çünkü aşkın, hakikatin ve sonsuzluğun zamanı yoktur, dolayısıyla hikâyesi de olmaz. Aşk, hakikat ve sonsuzluk sadece özgürlükte varolur. Özgürlük ise zamanın hükmüne itirazdır. Ve özgürlük bize her şeyi anlatır.

1

Doğa ve Sonsuzluk

"Aşk, sonsuzluk ve hakikat. Sadece özgürlük bunları buluşturabilir. Özgürlük ise doğanın kavranmasıyla olası. Ve biz ancak özümüzün doğayla olan sonsuz bağını keşfedebilir ve bu keşfi diğer insanlarla birlikte gerçekleştirebilirsek hakikati deneyimlemiş oluruz.

Tabii ki önce beden. Sonsuzlukla olan dolaysız bağımın zorunlu koşulu olan beden. Varlığını sonsuz maddeye borçlu olan beden. Ve bedenime eşlik eden zihnim. Zihnimi, özüme birliğini ve sonsuzluğunu veren doğayı kavramaya yoğunlaştırdıkça hakikate de ulaşabilirim. Ancak bu sonsuz çaba beni özgürleştirebilir. Ve aşk. Aşk, sonsuzlukla hakikatin özgürlükte buluştuğu arzu yani özümü oluşturan arzu."

Bir yandan not alan Maria bir yandan da bazı deneyimleri ve sonsuzluk üzerine düşünüyordu. Kimi zaman aniden zamanın ötesine geçiyormuş ya da zaman ortadan kalkıyormuş gibi hissediyordu. Otururken, yürürken, koşarken ya da kitap okurken bir anda gözlerini bir noktaya dikiyor, ruhunun yoğunlaşmasını ve bedeniyle sıkı sıkıya birliğini deneyimliyordu. Sonsuz evrende kendi varoluşunu seyrediyordu sanki. Bedeninin ve zihninin bu sonsuzlukta nasıl birlik içinde varolduğunu kavradığı anlardı bunlar. Maria bunda hiçbir mistik ya da tuhaf bir yan olmadığının farkındaydı. Bir süredir üzerine düşüncesini yoğunlaştırdığı şeylerin zihnine ve bedenine yaşattığı yalınlıktı bu. Zihninin yeni bir ufka aralandığını duyuruyordu böyle anlar. Hissettiklerinin kendine mahsus olmadığını ama evrende yalnızlaştıran bir

sonsuzluk olduğunu biliyordu. Çünkü birçok insan bununla ilgilenmiyordu: Düşüncenin ve bedenin yoğunlaşması, kendi köklerine sarılması, bu sonsuzluk ânıyla birlikte dışa doğru serpilip güçlenmesi ve ait olduğu sonsuzlukla yani doğayla buluşması. Düşüncenin ve bedenin birliğinin sonsuzluk içinde deneyimlenmesi için hiçbir özel âna gerek yoktu oysa. Her yerde ve herkesin içinde de deneyimlenebilirdi. Ses ya da sessizlik, hareket ya da hareketsizlik, yalnızlık ya da kalabalık fark etmezdi. Ama şunu kesinlik içinde biliyordu ki, bu deneyimin yaşanmasına sadece beden öncülük edebilirdi. Düşünen, yoğunlaşan, kavrayan bedendi. Her ne kadar yüzyıllardır milyonlarca insan beden ve zihni ayrı doğaları varmış gibi düşünmüş olsa da gerçekte ikisi birlik içindeydi ve bu birlik doğanın birliğine dayanıyordu. Ama milyonlarca insan doğayla olan bu birliğini yeterince kavrayamadığı için bedenin zihinden ayrı olduğu yanılgısına düşmüştü belli ki.

Hem bu denli dünyaya yerleşmeye çalışmak hem de bu denli sonsuzluğu hissedebilmenin çelişkisi ürkütücü ve yorucuydu. "Her insan köksüzleşebilir," diye düşündü. Belki de kökleşme arzusu insan doğasıyla uyumlu değildi. Kendi doğası üzerine düşündüğünde doğadaki diğer canlıları düşünür, onların davranışlarıyla insanlarınkini karşılaştırırdı hep. Diğer canlıların doğası kendi doğasını kavramasının yolunu açabilirdi belki. Ama bu karşılaştırma da kendi doğası karşısında yüz yüze geldiği birçok bilinmeze engel olamazdı çoğu zaman.

"Hâlâ inandığım, uğruna çabalayacağım değerler varken neden bu denli köksüz hissediyorum kendimi sence? Değerler, inandıklarımız ya da sevdiklerimiz... Önemli olan bunlar değil mi? Bilemiyorum. Bu sıralar aklımı toparlamakta güçlük çekiyorum."

"Evet Bento, iyi görmüyorum seni. O kadar sık dalıp gidiyorsun ki."

Bento bir süredir çalışmasını engelleyen bu durumun aynı zamanda çalışamamasıyla daha da pekiştiğinin farkındaydı. Bunu

yapmak güç olsa da bu döngüye kapılmayı engellemek zorunda hissediyordu kendini.

"Bilmiyorum. Ama bu kadar içeriden hissettiğim bu köksüzlüğün muhakkak somut nedenleri olmalı Maria. Öyle değil mi? Hele ki bu kadar severken, sana bu kadar bağlıyken ve senin yanında zamanı unutup sonsuzlaşırken."

"Emin ol bunun nedenleri var. Hem de fazlasıyla. Sen bazen sadece düşünerek ulaşamayacağın şeylere düşünerek ulaşmaya çalışıyorsun. Bence biraz normal insanlar gibi düşünmelisin ve onlar gibi yaşamalısın. Bazen hepimiz olumsuz duygulara kapılırız."

"Belki de..."

"Her düşüncenin, her duygunun ardında bir sır aramana gerek yok. Zihin bu kadar karmaşık değil. Nedeni basit. Etkinsindir ya da edilginsindir ve bu durumun yarattığı düşünceler ve duygular vardır. Bunların hiçbiri tek başına sana mahsus değil. Biliyorsun."

"Bu kadar doğal olduğunu mu söylüyorsun! O zaman ben neden bu kadar yurtsuz hissediyorum sevgilim. Bu, aşkıma da haksızlık değil mi? Aşkının bende yarattığı coşkuyla varolmak istiyorum oysa. Doğaya aşkınla daha çok bağlanıyorum. Aşkının gücüyle sonsuzluğa kök salıyorum. Bunu hissediyorum, ama bazen bilmediğim bir korku yakamı bırakmıyor."

Bento bu korkunun nedeninin Maria ile son ayrı kalışlarının uzunluğu olabileceğini düşündü. Bu süre zarfında onun için derin kaygılar yaşamıştı. Bunları düşünürken Maria'yı çizdiği resme dikti gözlerini. Yüzünde belli belirsiz de olsa içten ve dolu dolu bir gülüşle keman çalarken resmetmişti onu. Ayakları çıplaktı, nerede olduğu tam olarak belirtilmemişti. Maria'nın bu özgür halini mekânla sınırlamak istememişti besbelli.

Bento resmi incelerken Maria başını okuduğu kitaba eğmiş, ama kendini bir türlü kitaba verememişti. Nedense yıllar önce bir sonbaharda yürüdüğü bazı sokaklar geldi bir anda aklına. Her insanın unutmadığı sokaklar vardır. Ama neydi onu geriye

doğru çeken? Hatırlayamadığı bir anı, özlediği bir an ya da birisi. Bunlar hiçbir şey çağrıştırmıyordu. Zaten böyle düşünmenin, geçmişe saplanmanın saçma ve belirsiz bir güçsüzlüğe neden olduğunu düşünürdü hep. Geçmişe dair unutulmuş bir anıyı ya da kişiyi bulmanın ne önemi olabilirdi ki! Geçmişe bağlanmak zamana tutsak olmaktan farksızdı ve bu yüzyıllardır özgürlüğün önündeki en büyük engellerden biri olmuştu. Oysa iki sevgili birlikteyken zamana tabi değilmiş gibi yaşardı. Bu anlar, özgürlüğün "zamana tabi olmak"la çelişkisinin ifadesiydi. Bir anda bencilliğine hayıflandı. Bento'yu düşünüp utandı. Onu her düşündüğünde bir yandan aklı ve kalbi aydınlanır bir yandan da ona karşı duyduğu mahcubiyetle yerinden kalkıp koşma arzusu dolardı içine. Yağmurlu bir havada, ıssız bir koruda soluğu kesilene ve toprağa boylu boyunca serilene dek koşmak. Yalınlık, doğa ve aşk... Bunlar Bento'nun sırlarıydı. Ve bu sırlar Maria için bile dokunulmazdı. Bunları içinden yinelemek bile yakalanma korkusu uyandırırdı. Yine de bunları düşününce kalbinin ve aklının suları gürlemeye başlar, kısa bir süre sonra ise her şey bir anda berraklaşırdı. Şimdi de düşündükleri üzerine düşünüyordu. Hem duygularının bu kadar coşkun hem zihninin bu kadar kendinde olması tuhaftı belki, yine de bunu bizzat hissetmenin neşesine teslim oldu. Aslında hiçbir tuhaflık yoktu. Kim zihinle duyguların çeliştiğini iddia edebilirdi ki! Her düşünce, her duygu ya da her fikir bir bedende gerçekleşiyordu, dahası bunların gerçekleşme koşulu bedendi. Düşünen, hisseden bedendi. Başka bir şey değil. Bu çok şey anlatıyordu: "Beden düşünür."

*

Maria şiir yazma arzusuyla masaya oturdu. Bir süredir sonsuzluk üzerine düşünüyordu. "Zihnimin biriktirdiklerini belki şiirle ifade edebilirim," diye geçirdi içinden. Aniden bunun ne kadar komik görünebileceğini fark etti. İçinde bulunduğu duruma tebessüm etti camdan dışarı bakarken. İki camın ardından dünyaya bakabilmenin acizliğini düşündü. Hep doğrudan doğruya ger-

çekliği görebilmenin arzusuyla yanıp tutuşurken bu acizliği yazgısına yordu. Oysa onun acizlik olarak düşündüğü şey Bento'nun sırlarından biriydi: cama biçim vererek gerçekliğin görülmesine destek olmak. Bento'nun gerçekliğin görülebilmesi için sergilediği bu meziyet onu da bu tarz şeyler için heveslendirse de o bu konuda yeteneksiz olduğunu çoktan kabul etmişti. Oysa Bento için basit sayılabilecek bu meziyet ona özgürlüğün ve ölümün kapısını birlikte aralamıştı. Cam perdahlayan bir bilge ve hakikatin tozuyla ölen bir tanrıtanımaz!

Sonsuzluk... Bunun üzerine düşünmek için önce doğayı düşünmek ve anlamak gerekirdi. Bento'nun yolu kesin, açık ve yalındı. Bu kesinlik, açıklık ve yalınlık heyecan vericiydi, ama zordu. Nedense bir anda Platon'un sözlerini anımsadı: "Gerçekten saf olmayan biri için saf olan bir şeyi kavramak imkânsız." Saf olmak da neyin nesiydi! Platon'un kastettiğinin ne olduğunu tahmin edebiliyordu, ama nasıl olabileceğine dair en ufak bir fikri yoktu. Milyonlarca insanın gözüne zaman zaman ürkütücü zaman zaman da yüce görünen bu adamın doğaya ve bedene dair söylediklerine inanıyormuş gibi yaşamasını çok yaralayıcı bulurdu. Platon ima ederdi. Oysa Bento'da ne ima vardı ne de ironi. Platon'un, insanın bedenini yaralaya yaralaya çözebileceği sırları varken Bento'nun toprakta yalınayak dans etmeye kışkırtan bir neşeyle aralanan sırları vardı. Sırlar sonsuz olsa da hiçbiri ulaşılamaz değildi. Bilinemez hiçbir şey yoktu. Herkes bu sonsuzluğa ortak olduğu için doğası gereği bu sonsuzluğu kavrayabilirdi. Mit yoktu. Nihilizm yoktu. Gizem yoktu. Bunlar insanlara yönetilmeye muhtaç olduklarını inandırmak için uydurulan safsatalardan ibaretti sadece.

*

"Düşüncenin sınırlarını düşündün mü hiç Maria?"

"Filozofum benim," dedi imalı gözlerle bakarak.

"Şaka yapmıyorum. Senin düşüncelerini merak ediyorum. Bir tek seninle bu kadar özgürce konuşabiliyorum. Beni bundan

mahrum etme," dedi göz kırparak. "Herkes nasıl düşünebildiği ya da neler düşünebileceği üzerine düşünür bazen. En azından bir düşüncesi üzerine düşünür."

"Evet ama bu aslında birçok insanın çok da umurunda değildir ya da çok da yaşamsal değildir. Yani kimsenin yaşamasını engellemez ya da kimseyi yaşamasını engelleyecek kadar uğraştırmaz bu sorunlar."

"Evet, yaşamsal sorular değil bunlar, ama yaşamaktan daha fazlasını isteyenler için yani belki özgür olmak isteyenler için bu sorular önemli olsa gerek. Ve düşünce üzerine düşünmek için önce doğa üzerine düşünmek gerekiyor belli ki."

"Sence bunların birbiriyle ne ilgisi var Bento?"

"Doğrudan ilgisi var sevgilim. Düşünce ve uzam diyorum, doğanın sıfatlarından başka bir şey değildir ve her ikisi de doğanın özünü ifade eder. Bizler de bu sıfatların hallerinden ibaretiz."

"Yani?"

"Yani sen ve senin sahip olduğun her şey doğanın bir ifadesinden başka bir şey değil."

"Hayvan, çiçek ya da bulut gibi mi?"

"Tam olarak öyle değil. Elbette ki her varolan doğada ve doğa aracılığıyla varolur. Ama aynı zamanda her varolan kendine özgü bir varolma tarzını sürdürür. Hem bir birlik hem bir çokluk."

"Bu çok karmaşık görünüyor. Ama doğada herhangi bir varlık gibi olduğumuzu düşünmek rahatsız edici değil mi sence? Birçok insan için öyle olmalı. Ayrıca bu kederli bir şey. İnsanlar böyle bir gerçeklik karşısında kendilerini edilgin hissedip kederlenebilir."

"Neden?"

"Bilemiyorum."

"İnsan neden doğada herhangi bir varolan gibi olmaktan kederlensin ki? Belki de bunun tam olarak ne olduğunu kavrayamadığı için. Yani kederimin nedeni, varoluşumu ve gücümü doğaya borçlu olduğumu yeterince kavrayamıyor oluşum olabilir mi acaba?"

"Aslında bunu kavramak yaşamı çok kolaylaştırabilir. Öyleyse varoluşu anlamak neden bu kadar zor ya da karmaşık? Bir yanda ağaçlar, hayvanlar, çiçekler, diğer yanda ahlak, inanç, sanat ya da bilim..."

"Her şeyin doğada olması ya da doğa aracılığıyla varolması, doğadaki her varolanın aynı olduğu anlamına gelmez. Her varolanın kendine özgü bir varolma tarzı var. Hepsi bu. Her varolanın doğada ve doğa aracılığıyla varolduğunu söylemek her şeyin aynı olduğunu değil en fazla her şeyin eşit olduğunu söylemektir. Ve bu hakikatin kanıtlanmaya ihtiyacı yok gibi görünüyor."

"Ama nasıl olur? Ben ve bir ağaç ya da ben ve bir karga."

"Bunda şaşılacak ne var sevgilim? Aksini söylemek için bir nedenimiz var mı?"

"Tabii ki. Dünyaya bakman yeterli. İnsanın gücüne, yaratıcılığına bir baksana!"

"Hangi güçten bahsediyorsun? Nasıl bir güç bu?"

"Düşüncenin gücü elbette!"

"Bu güç de doğadan gelmiyor mu? Varolan her şey gücünü ve varoluşunu doğaya borçlu değil mi sence?"

"Bu belki de herkesin bildiği basit bir gerçek: Hepimiz doğanın parçasıyız. Ama belli ki herkes bundan aynı şeyi anlamıyor. Ayrıca bu gücü doğadan alsa da insanın bunu farklı biçimlerde kullanma yeteneği var. Bunu düşüncesiyle yapıyor."

"Düşünce nedir sence? O da doğanın bir parçası olabilir mi?"

"Ama doğada kendinde bir düşünce yok. Düşüncenin doğada ya da doğanın bir parçası olduğunu söylemek neredeyse imkânsız."

"Bir şeyin doğada olması demek illa ki onun görünür olduğunu söylemek anlamına mı gelmeli? Neden düşünce de doğanın bir niteliği olmasın? Doğayı sadece maddi olarak düşünmek için nedenimiz var mı? Öyle düşünsek bile maddenin ne olduğunu, maddenin doğasını yeterince biliyor muyuz?"

"Henüz değil. Ama madde ile düşünce arasındaki ayrımı ve bunların aynı şey olmadığını neredeyse herkes bilir."

"Belki aynı şey oldukları söylenemez, ama ikisinin de doğanın birbirinden farklı nitelikleri olduğunu söylemekte yanlış olan ne? Ya da ikisinin de doğanın sıfatları olduğunu söylemekte."

"Bu çok zor. Çünkü düşünce daha güçlü ve sınırsız görünüyor."

"Neden ikisi de sonsuz olmasın? Neden düşünce sonsuz, bölünemez ve yüce bir şeymiş gibi düşünülürken madde ya da beden sonlu, bölünebilir ve bölündüğü için de hâkir görülecek bir şey gibi düşünülsün? Ah şu bedenden nefret eden kadim felsefe! Düşünce ve uzam, beden ve ruh, birey ve toplum... Belki de tüm bu bölünmeleri biz sadece düşüncemizde yaratıyoruzdur. Tıpkı düşünce gibi maddi bir şeyin de gerçeklikte sonsuza dek bölünebileceğini söylemek imkânsız görünüyor. Oysa biz soyutlayarak ya da hayalgücümüzle maddi şeylerin sonsuza dek bölünebileceğini düşünürüz hep. Gerçekte böyle bir bölünme yok. Diogenes'in jestini hatırla: Kalk ve yürü. Kaplumbağa ardından bakacaktır."

"Birçok nedeni olabilir bunun. Ama düşüncenin bedenden daha üstün görülmesinin nedenlerini yeniden düşünmek gerekiyor belli ki."

"Sorun bu zaten Maria. Düşüncenin üstün olduğunu kabul edelim de maddeyi neden bu üstün nitelikten muaf tutalım? Kaldı ki bu durumda aslında üstünlük sıfatını da tartışmalıyız. Ama düşüncenin bedenden daha üstün olduğunu savunuyorsak bunun hesabını vermek zorundayız. Diğer türlüsü bir varsayımdan ibaret olur. Belki de sorun doğadaki bir niteliğe üstünlük atfetmekten ibaret."

İnsan neden yüce ya da aşkın bir varolana inanma arzusu duyardı? Dinler, efsaneler, mucizeler, hurafeler ya da bazen düşüncenin kendisi bile olabilir bunun nedeni. Her şeyin bir varlık nedeni olabilir, ama bu silsile nereye kadar götürülebilir? Bir şey kendi kendisinin nedeni olmalıydı. Önemli ve zor olan bunu kavrayabilmek belki de: *causa sui*, yani, *kendi kendisinin nedeni*

ya da kendi varoluşuna neden olan şey. "Kendi doğasına göre etki eden"; doğa için bu tanım yeterliydi aslında. Ve tüm varolanların bu doğadan zorunlu olarak çıktığını, dolayısıyla da varolanların ancak bu doğa yoluyla anlaşılabileceğini söylemek çok şey anlatıyor. Ne var ki bu bağıntıları kavramak o kadar da kolay değil. Ama imkânsız da değil. Bilinemezcilik, gizem, nihilizm, mit ya da çilecilik. Bunlar düşüncenin kavrayışının yetersizliğinden olabilir miydi? Ki şayet böyleyse, düşüncenin doğasından değil dış nedenlerden kaynaklanıyor olmalıydı bu. Peki neden hep bir "ilk neden" aranmıştı? Eğer doğa her varolanın etkin nedeni ise neden her şeyin özü de doğa olmasın? Belki de özlerimiz ortakken sadece varoluşlarımız farklıdır. Nicedir çözülememiş sorunlardan biri de işte buydu: öz ve varoluş.

Şeylerin ortak doğası olsa da varoluşları farklı olabilirdi, dahası farklıydı. Bu doğa ya da öz, "ezeli ve ebedi bir hakikat" iken tekil varoluş bir bakıma sonluydu. O zaman insan ezeli ve ebedi olabilir miydi? Ya da insan neden hep ölümsüz olmayı arzulamıştı? Bunlar aynı şey değildi ve belki de sorun sonsuzlukla ölümsüzlüğün birbirine karıştırılmasıydı. Eğer her şey doğada ise ve doğa da ezeli-ebedi ise insan bu ezeli-ebedi doğayı neden paylaşmasın? Bu onun ölümsüz olduğu anlamına gelmez kuşkusuz. Ama bu ayrım için önce ezeli-ebediliği uygun biçimde kavramak gerekiyordu.

Evden dışarı çıktıklarında akıllarına ilk gelen Bento'nun Maria'yı ağlarken gördüğü gölün etrafında yürüyüş yapmak olurdu. Bento'yu karşısında gördüğü günü hatırlayınca kederli bir günü düşünmenin güçsüzlüğüne kapılmaz, Bento'nun heyecanındaki çocuksu halin komikliği gelirdi gözlerinin önüne. Yine bu gölün kıyısında uzanmış bulutları izliyorlardı.

"Ölümsüz olmak istiyorum Bento."

"Ölümsüz ol Mariam."

"Şaka yapmıyorum. Nedense bu aralar sıkça ölümü düşü-

nüyorum ve öleceğimi, senden ayrı düşeceğimi. Bunun gerçek olabileceğini düşündükçe aklım taş kesilmiş gibi hissediyorum ve ölümlülüğüm karşısında mutlak bir çaresizlik... Bu düşünce zihnimi hasta ediyor."

Maria kısa bir süre önce birlikte birçok çalışma ve geleceğe dair birçok ortak plan yaptığı çok yakın bir arkadaşını kaybetmişti. Yıllardır süren arkadaşlıklarında koparılmaz bağlar geliştirmişlerdi. Arkadaşının ölümünden sonra yarım kalan çalışmaları ayrıca bir sorumluluk duygusu yaratmıştı onda. Hem bu çalışmalara hem de yapmayı planladığı kendi çalışmalarına yoğunlaşmak için sonsuz zamana ihtiyacı varmış gibi hissediyordu. Bento, Maria'nın bu çabasını ve kederinin yarattığı yorgunluğu görüyor; kendini güçlü hissetmesi için her şeyi doğal biçimde yapmaya çabalıyor, böylece onun çalışmalarına yoğunlaşmasına yardımcı olmaya çalışıyordu.

"Hangi inançtan olursa olsun ölüm herkesin üzerine düşündüğü bir şeydir Mariam. Ama bu düşünce kimseyi bir yere götürmez. Ölüm üzerine düşünürken önce kendi doğamız üzerine düşünmemizin bir faydası olabilir belki."

"Ölümlü bir doğa! Nesini düşüneyim!"

"Doğamız üzerine düşünmek doğamızı var edeni düşünmekle aynı şey aslında. Eğer diğer varolanlardan farklı bir doğamız olduğunu düşünüyorsak bunun nedenlerini de bilmeliyiz. Ama varolanların ortak bir doğadan geldiğini düşünüyorsak bu doğayı da kendiliğinden kavrayabilmeliyiz. İkinci durumda 'içkin bir neden'den bahsediyoruz demektir ki buna göre her şeyin doğada ve doğa aracılığıyla varolduğunu söylemiş oluruz. Ölümü düşünmeden önce bunu kavramamızın bir yararı olabilir. Hem de hiç azımsanmayacak bir yarar."

"Bir şey nasıl kendi kendisinin nedeni olabilir?"

"Öyleyse onun da bir nedeni olduğunu düşün. Bunu nereye kadar götürebilirsin?"

"Kimilerine göre Tanrı'ya kimilerine göreyse doğaya."

"Öyleyse Tanrı'nın ya da doğanın diğer şeyleri neden ve nasıl var ettiğini düşünmeliyiz. Kendi doğamızı kavrarsak ölüm ya da yaşam üzerine düşünmek daha kolay olabilir diye soruyorum bunları. O zaman belki doğamıza ait olan şeylerden kederlenmeyiz."

Kısa bir süre göğe bakan Bento: "Bulutlara bak sevgilim, göğün mavisine ve sonsuzluğuna. Yaşamı düşün, canlılığı ve oluşun sonsuzluğunu. Bedeninin şu anda ve biteviye bu sonsuzluğa nasıl katıldığını, bu sonsuzluğa nasıl ortak olduğunu kavrayabilirsin. O zaman ölüm aklına daha az gelir Mariam."

Maria, doğadaki sonsuz varolanı düşününce hem kendi ölümlülüğüne hem de doğadaki varolanlarla bu denli eşit olduğuna inanmak istemiyordu. Ne büyük bir çaresizlikti bir süredir hissettiği ve bir türlü baş edemediği. Oysa bu insanın ortak yazgısıydı. Herkes ölüm üzerine düşünür, kendi ölümünü merak ederdi. İnsanın ölümlü bir varlık olduğunu kabul etmesi için ise doğanın yasalarını kavraması gerekirdi.

"Doğayı 'sonsuz, tek ve bölünemez' olarak düşünürsek her şeyin birbiriyle zorunlu bir bağıntı içinde olduğunu kavrayabiliriz. Düşüncenin, maddenin ve diğer her şeyin doğa olduğunu görebilirsek bunların birbiriyle ilişkisini kavramayı arzulamaya başlarız."

"Tanrı'nın da maddi bir yönü olduğunu mu düşünüyorsun," diye sordu, yan dönüp Bento'nun göğsüne elini koyarken.

Bento elini Maria'nın elinin üstüne koydu.

"Maddeden neyi kastettiğimize bağlı. Birçok insan maddenin bölünebilir olduğunu düşünür. Aslında öyle varsayar. Oysa maddenin doğasını kavrayan biri, maddenin bölünemeyeceğini ve maddenin bölünebilirliğini sadece soyutlama yoluyla düşünebileceğini bilir. Sanırım sorun düşünce ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi doğru kurmak. Çünkü bazen bunları tersine çevirebiliyoruz. Örneğin maddi olandan sadece cisimsel ve bölünebilir olanları anlıyoruz. Bunun esas nedeni doğada boşluk olduğunu sanmamız. Oysa doğada boşluk yoktur sevgilim, her şey birbiriyle son-

suz bir ilişki içinde. Senin dudakların ve benim dudaklarım gibi. Bak seni öpebilmek için ne mesafeler, ne uzamlar katediyorum," diyerek Maria'yı öptü.

"Şımarma Bento!" Maria tekrar sırtüstü uzandı ve avuçlarını çimenlere bıraktı. "Aslında maddenin bölünemez ve sonsuz olduğunu kabul edersek bunun üzerine daha derinlemesine düşünmeye değer. Ama böyle bir Tanrı'yı kimse istemeyebilir, insanlar böyle bir Tanrı'yla ne yapabilir ki?" dedi göz kırparak.

"Peki sen şunu yanıtla. Madde ile düşüncenin doğası neden ortak olmasın? Sonsuz bir varlıktan sonsuz sayıda varlık oluşuyorsa neden maddi şeyler düşünceye göre ikincil olsun? Neden gerçekliği sonsuz ve bütün olarak düşünmeyelim?"

"Gerçeklik mi?" Bento'nun doğrularak tütün sardığını gören Maria, kendisi için de sarmasını istedi.

Maria ve Bento birlikte yaptıkları her şeyden derin bir neşe duyarlardı. Yıllardır birlikteydiler. Onlarca şey hakkında sürekli ve uzun sohbetler ederlerdi. Hâlâ zaman zaman iki utangaç sevgili gibi bakarlardı birbirlerine. Bazı sohbetlerinde ise ciddi ve acımasız davranabiliyorlardı birbirlerine. Tartışma esnasında tutkularını kontrol etmesi için Maria'yı uyaran Bento, genelde kendisi kontrolünü kaybeder, heyecanlanır ve sesini yükseltirdi. Tartışma derinleştikçe hareketleri hızlanır, davranışları farklılaşırdı. Yüzü şekilden şekle girer, elleriyle kolları daha fazla hareketlenirdi. Maria'nın sakin bakışlarıyla karşılaşınca bir anda kendine gelirdi.

Bazen şaka yollu bazen ciddi ciddi ve sık sık atışan sevgililer birbirlerine hissettikleri heyecanın nasıl bu kadar uzun soluklu olduğunu kavrayamaz, bu konuda konuşmaktan korkarlardı. Onları büyüleyen bu duygunun bunca zaman nasıl büyüdükçe geliştiğini, geliştikçe derinleştiğini anlayamaz, bunun yarattığı şaşkınlığı kendilerinden gizleyemezlerdi. Ama şimdiye değin ne kendi aralarında ne de başkalarıyla bunun hakkında konuşmuşlardı. Sözcükler her şeyi sıradanlaştırabilirdi. İkisi de bunun farkındaydı.

Çimenlere uzanmış doğa ve doğanın sonsuzluğu üzerine konuştuklarını yeniden düşünen Maria, göğün altında olmanın ferahlığını hissetti. Bento'yu yıllar önce bıraktığı sokak aklına düşüverdi. Bento'yu ardında bıraktığı ânın yaşattığı huzurun acısını duydu. Neredeyse çocuk denilebilecek yaşta kendi varlığından korkan, kendi karanlığında büyüyen Maria kimseyi bu yalnızlığa katmak istemediği gibi, birisi ona yaklaşsa sanki kendisi olamayacakmış gibi hissederdi. Oysa o zamanlar bilememişti, anlayamamıştı özgürlüğünü ve sonsuzluğunu borçlu olacağı bir aşka sırtını döndüğünü.

O gün bulutlu ve serin bir havada kısa bir yürüyüş yapmışlardı. Kısacık sohbet etmişlerdi. Maria gergindi ve bir an önce yalnız kalmak istiyordu. Daha sonraları o günün, o kısacık zamanın her ânını hatırlayıp nasıl kahrolacağını bilmiyordu. Sadece kurtulmak istemişti. Ona bağlanacak, bağımlı olabileceği hiçbir şeyi istemiyordu hayatında. Şimdi Bento ile göğün altında yan yana uzanmışken nereden gelmişti aklına o gün. Yürüdüğü kaldırımlar, eve vardığında hissettiği huzur zamanla nasıl da derin bir pişmanlığa dönüşmüştü oysa.

O vakitler Maria'nın bu ürkekliği nedeniyle bir süre uzak kalmıştı sevgililer. Bu süre ikisinde de onulmaz yaralar açmıştı. Bu yara bir yazgının mührü gibi kazınmıştı zihinlerine. Bento kendini okumaya ve çalışmalarına verirken Maria bu yarayla büyümüştü. Bento'yu o sokakta bıraktıktan kısa bir süre sonra Maria'nın yalnız dünyasında kapanmaz ve sürekli büyüyen bir boşluk oluşmaya başlamıştı. Bunun nedenini önceleri neye yoracağını bilememişti. Ama şimdi yanı başında, aynı toprağın, aynı çimenlerin üzerinde, aynı göğün altında uzanmış konuşuyorlardı. İkisi de bazen hâlâ bunun bir hayal olabileceğini düşünür, o anlarda gözlerini birbirlerine diker, birlikte oldukları gerçeğinin keyfini çıkarırlardı uzun uzun. Bazen zamanın nasıl geçtiğini fark etmez konudan konuya atlayarak saatlerce konuşurlardı. Arada sımsıkı sarılır, birbirlerini uzun uzun öperlerdi. Kimi za-

mansa konuşmaları öyle uzardı ki ne konuştuklarını bile fark etmeden sarılmış halde uyuyakalırlardı.

"Sen her şeyin geometriyle açıklanacağını mı düşünüyorsun Bento? Sence bu gerçekten doğru yol mu?"

"Geometri bize kesinliği sağlıyor. Geometri düşüncenin yöntemli ilerleyebilmesi için oldukça uygun. Şeylerin ve fikirlerin birbiriyle ilişkisini anlamamız için çok kullanışlı. Bu sadece gerçeklik ile geometri arasında kurulmuş bir benzerlik, ama çok işe yarıyor."

"Sence biraz abartılı değil mi?"

"Doğanın sonsuzluğu ve zorunluluğu ile birlikte düşün sevgilim. Bir üçgene dair söyleyebileceğimiz zorunluluğun aynısı doğada da var. Ve benim sana olan aşkımda," dedi gülüp Maria'yı dudaklarından öperek.

Kısa bir sessizlikten sonra "Üçgen ile doğa," dedi, kendi kendine konuşuyormuş gibi kısık bir sesle. "O zaman, biz, yani akıllı varlıklar bunun neresindeyiz? Doğanın zorunluluğuna biz de tabiyiz. Belki bunda anlaşılmayacak bir şey yok. Ama bizler bir şeye karar veriyoruz, tasarlıyoruz ve gerçekleştiriyoruz. Bunu aklımızın gücüyle yapıyoruz."

"Bir bakıma öyle. Ama düşüncelerimizi ve kararlarımızı hangi nedenler belirliyor? Bunu kavramak söylendiği kadar kolay değil elbette. Doğanın zorunluluğunu ve aklın doğasını kavramak çok güç. Bazen bunu kavradığımızın hemen farkında olamayabiliriz de. Sorun, akıl ile iradenin birbirine karıştırılmasında ya da iradenin akıldan başka bir şey olarak düşünülmesinde. Daha doğrusu bunların birbirinden bağımsızmış gibi düşünülmesinde. Aklın ve iradenin özünün bir olduğunu kavrayabilirsek bunları nasıl kullanacağımızı daha iyi bilebiliriz. Ancak ilk önce kabul etmemiz gereken şey, doğanın ve doğanın nedenselliğinin her şeyden önce geldiği. Öyleyse en önemlisi nedenselliği kavrayabilmek. İşte metafizik. Bir bakıma yeni bir metafizik. Do-

ğanın sonsuz yasası olduğunu kavrayabilmenin ve bu kavrayışa içkin bir etiğin olanağı olarak metafizik. Bilim de, felsefe de nedensellikten neyi kastettiğini birçok yönüyle ortaya koymadan bu metafiziği kavramamız imkânsız. Ama bu sonsuz bir çaba ve biz bunu belki de henüz bütünüyle kavrayamıyoruz. Her şeyin bir bütünlük ve sonsuz bir ilişki içinde olduğunu kavrayabiliriz, ama bu her şeyi bildiğimiz anlamına gelmez. Bu bize şeyleri ve ilişkileri kavramamıza dönük biteviye geliştirilmeye muhtaç bir kavrayış tarzı, bir bakış açısı verebilir. Kavrayışımız güçlendikçe sahne daha fazla aralanır sadece ve görüntü daha da genişleyerek sarihleşir."

"O zaman 'neden' derken bir şeyin özünü ortaya koyan şeyden bahsediyorsun. Öz tartışmaları bana hep gizemli gelmiştir. Bizim özümüz ve diğer her şeyin özü ortak mı dersin?"

"Neden olmasın! Aslında doğada gizemli hiçbir şey yok. Bilmediğimiz için bize öyle geliyor. Anlıyoruz ve gizem ortadan kalkıyor. Başka bir nedene daha ulaşıyoruz ve bir sis daha dağılıyor."

"O zaman neden bunca farklı kavrayış? Hem birbirimizle hem de diğer şeylerle özümüz bir. Oysa hiçbir şey birbiriyle özdeş değil."

"'Neden, nedeni olduğu şeyden farklıdır' Maria, 'tam da ikincisinin birincisinden kazandığı nitelik açısından. Örneğin bir insan başka bir insanın varlığına neden olabilir, ama onun özünün nedeni olamaz, çünkü öz ezeli ve ebedi hakikattir. Bu nedenle de iki insan özleri bakımından birbirine tamamen benzeyebilir, ama varoluşları farklıdır.' Özü ve varoluşu bir olan sadece doğadır."

"Kavraması güç değil belki, ama ifade etmesi zor. Bunun üzerine daha çok düşünmek gerektiği kuşkusuz," dedi ve gülümseyerek Bento'nun bedenine yasladı bedenini. Zihinlerindeki canlılık bedenlerinin de buluşmasıyla iyiden iyiye arttı. İki beden ve iki zihin sonsuzluktaki birlikte kavuşuyor ve bu kavuşmanın neşesini edimselleştiriyordu.

Yüzmekten ve suda birbirleriyle oynamaktan çok hoşlanırlardı. Göle girip uzun uzun yüzdüler. Bir süre sonra kendilerini suyun üzerine bırakıp sohbetlerine devam ettiler. Bulutların geçişini izleyen Maria, suyun da verdiği ferahlıkla "sonsuzluğu her yerde görebilir ve hissedebilir insan, hatta bazen kendi derinliğinde," diye düşündü. Her insana olduğu gibi ona da dans ettiği, Bento ile geçirdiği ve yazı yazdığı bazı anlar dışında sonsuzluğu düşündürten şeylerden biri gökyüzü ve deniz olurdu. Hissettiği bu sonsuzluğun doğanın sonsuzluğu olduğunu biliyordu. Bugünkü konuşmalarında ise bunları Bento'dan duymak için onu kışkırtmak istemişti. Çünkü bu uzun konuşmalarında çoğu zaman düşüncelerindeki kesinliğe ulaşmakta yardımcı olurlardı birbirlerine. Maria da doğanın sonsuz gücünü kavrayabilmek için Bento'yla konuşmalarını olabildiğince uzatmaya çalışıyordu. İnsan zaman zaman ve kaçınılmaz biçimde bu sonsuz gücün altında kendini küçük ve güçsüz hissedebilirdi. Bu gücün sonsuzluğunu düşünmeye çalışan Maria, bedeni suyun üzerinde salınırken bu güce ortak olmaktan derin bir hoşnutluk duyuyordu şimdi.

"İnsan gözlerini böyle sonsuzluğa çevirince içinde olduğu beden nasıl da küçülüyor. Oysa doğayı aşan hiçbir güç yok, bunu biliyorum."

"Nereden biliyorsun?" dedi ironik bir tebessümle.

"Her şey doğada ve her şey ancak onunla ilişkisi aracılığıyla kavranabilir. Ve her şey bu sonsuzlukla dolaysız olarak ilişkiliyse her şeyin bu sonsuzluğun parçası olduğunu söyleyebiliriz."

Maria konuşurken, onun düşüncesindeki sadeliği ve kesinliği, ifade edişindeki sıradan hali düşünüyordu Bento. O kadar kaprissiz, o kadar kendi doğasında varolan bir hali vardı ki.

Kısa bir süre susup bulutların geçişini seyrettiler.

"Ebedi ol Mariam. Şimdi karıştığımız, kendimizi teslim ettiğimiz suyun ruhu seni de sarsın, ferahlatsın. Altında saklandığımız gökyüzü hep gözlerinin üzerinde olsun."

"Neler oluyor Bento? Duygulandın mı yoksa?" dedi tebessümle.

"Varlığını ve sonsuzluğu birlikte düşününce hiçbir yere sığamıyorum sevgilim."

Bir süre daha yüzüp kıyıya çıktılar. Bir süre daha çimenlerde uzandıktan sonra eve doğru yürümeye başladılar. Maria uzun süredir bir şey yazamıyordu. Bento ise düzenli biçimde her gün birkaç sayfa yazmayı bir kural haline getirmişti. Ama zamanını daha çok okuyarak ve arkadaşlarına mektup yazarak geçiriyordu. Yazdığı mektuplar da düşüncelerini ortaya koyan metinlerdi ve bu mektuplar, felsefesinin önemli bir kısmını içeriyordu.

Maria yazamadığı uzun dönemlerde daha çok pratik işlere ve okumaya zaman ayırıyordu. Bu zamanları yazmak için biriktiriyordu.

Uzun uzun siyaset, felsefe ve daha birçok konu üzerine konuşuyorlardı. Bu konuşmalar sırasında düşüncelerini daha da yoğunlaştırır, bu sohbetlerden sonra yazmaları daha da kolaylaşırdı. O gün eve gitmeden önce bir arkadaşlarını ziyaret ettiler. Bu ziyaretten çok gergin ayrıldılar.

Savaşların devam ettiği, insanların düşüncelerine ve inançlarına dönük baskılarının yoğun olduğu bir dönemde insanların ne düşündüklerini ve bu düşüncelerin nedenlerini her zaman merak eden Maria, arkadaşının savaş hakkındaki fikirlerini anlamakta güçlük çekse de birçok insanın anlaşmışçasına arkadaşı gibi düşündüğünün de farkındaydı. Bu yüzden insanların bu düşüncelerini oluşturan nedenleri düşünmenin önemli olduğunun bir daha farkına vardı Bento ile el ele yürürken. Bento ise sessiz ve öfkeliydi.

Sevgililer eve kadar neredeyse hiç konuşmadılar. Maria, Bento'nun öfkesini çok iyi anlıyordu. O da öfkeliydi, ama bir yandan da Bento'yu sakinleştirmeye çalışıyordu. Arkadaşının söylediklerini düşünüyordu. Albert, Bento'nun eski bir arkadaşıydı; uzun süre birlikte çalışmışlardı. Albert'e çok güvenirdi. Maria,

bu güvenini bildiği için onun sessizliğine karışmadı. Sessizce eve yürüdüler. Evde kahvelerini içerlerken Maria sakin bir biçimde yerinden kalkıp arka kapıdan bahçeye çıktı.

Uzun yıllardır oturdukları evin bahçesi küçüktü, ama kısa sayılabilecek bir mesafe sonra bahçe geniş bir koruluğa açılıyordu. Korunun girişi sık otlarla kaplıydı. Bahçenin çok küçük bir kısmını kullanıyorlardı ve buraya gül ekmişlerdi. Bahçenin çok küçük bir kısmınaysa Maria sevdiği için çilek ekmişti Bento. Ve bir salıncak yerleştirmişlerdi. Aslında Bento salıncağı Maria için yapmıştı, ama sık sık binmekten kendisini alıkoyamıyordu. Maria bazen onun kahkahalarla sallandığını görünce dayanamaz, neşesini desteklemek için onu daha hızlı sallar, Bento'nun kahkahasına kahkaha atmaya başlardı.

Salıncakta olabildiğince hızlı sallanan Maria başını gökyüzüne kaldırıp gözlerini kapadı. Sadece salınımla yer değiştiren rüzgârın sesini duyuyordu; rüzgârın kulağındaki uğultusu çok hoşuna gitti. "İnsan duyumlarıyla ve bedeninin doğayla birleşmesinden de sonsuzluğu hissedebilir," diye düşündü. Oysa sonsuzluk hep bedenin ve duyumun ötesinde ve zihinle ilişkili düşünülmüştü. Salıncak gidip gelirken rüzgâra nüfuz ettiğini hissettikçe bedeninin varoluşundan derin bir hoşnutluk duydu. Bento camdan Maria'nın rüzgârla bedeninin buluştuğu özgürlüğü seyrediyordu. Onun özgür hallerini, esriyen bedenini seyretmeye doyamazdı. Yüzerken, koşarken, okurken, yazarken, şarkı söylerken, gülerken ya da uyurken... Maria'nın özgürlüğüyle özgürleşiyor, bu özgürlükle sonsuz bir neşeye kapılıyor, içi içine sığmaz halde sevdiği kadının özgürlüğünü seyre dalıyordu.

Dışarıda neredeyse hiçbir şey yolunda gitmiyor, günbegün baskılar artıyordu. Bento ile Maria bu durumu dönüştürmek için ellerinden geleni yapmaya çalışsalar da bir süredir daha çok yalnızlaşmışlardı. Kişisel hayatları ve ihtiyaçları açısından ise neredeyse dünyayla tüm hesaplarını kapatmış, sanki zamansız

yaşıyorlardı. Ama bu zamansızlık duyarlılıklarını, dünyada neler olup bittiğini anlama çabalarını, olan bitene dair bir şeyler yapabilme kaygılarını ortadan kaldırmamış aksine pekiştirmişti. Görüştükleri arkadaşlarıyla sadece bu kaygı hasebiyle bir araya geliyor, uzun uzun tartışıyorlardı. Özellikle gençlerle tartışmaktan keyif alıyorlardı. Uzun uzun felsefenin ve siyasetin önemini anlatıyor, özgürlük için bunların vazgeçilmezliğini anlamalarına yardımcı olmaya çalışıyor, kendileri de bu tartışmalardan birçok şey öğreniyorlardı. Gençlerden oluşan ve ayrı ayrı çalıştırdıkları tartışma grupları vardı. Bu gruplarda sadece düşünsel tartışmalar sürdürmez kimileriyle pratik deneyimler de yürütürlerdi.

Maria yıllarca bu tartışma gruplarını organize etmiş, yürüttüğü çalışmalardaki bazı gençlerle ise yıllar içinde daha yakın dostluklar geliştirmişti. Şu sıralar ise Maria'nın beş farklı tartışma grubu vardı. Bu gruplarda olan ve diğerlerine göre tartışmalara daha eskiden beri katılan sadece birer kişi birbirini tanıyordu. Tartışmalar için Maria ve bu beş kişinin ayarladığı dört ayrı yer kullanılıyordu. Eski ve başka birçok insanın kullandığı bir ev, bir kafenin arka bahçesi, eski bir kütüphanenin özel bir çalışma odası ve duvarlarında geometrik desenler olan ve çok da geniş olmayan bir ofis. O günkü tartışmanın nerede yapılacağına ise Maria ve bu beş arkadaşı karar veriyordu. Her ne kadar tartışmalara katılanlar burada yapılan konuşmaların gayet sıradan ve herkesin üzerine konuşabileceği felsefi, politik ya da bilimsel konular olduğunu düşünse de bu tartışmalara katılan insanların etraflarındaki insanlarla geliştirdikleri etkileşimler varolan değerlerin ve toplumsal yaşam tarzının kökenlerine ilişkin olması nedeniyle tehlikeli addedilebiliyordu. Çünkü felsefede sormanın, ilerlemenin ve kavramanın sınırı yoktu. Felsefe doğanın, toplumun ya da değerlerin kökenlerine dönük tartışma yürütmek ve gerçekliğin yeniden üretilmesi açısından muazzam bir kudretti. Maria, hangi düşünceyi benimserse benimsesin, herkesin özellikle de gençlerin bu kudretten haberdar

olmasının ve bu kudreti kendi özgürlükleri için kullanmasının ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Onun yapmak istediği tek şey buna vesile olmaktı ki kendi de bu tartışmalardan aynı biçimde yararlanıyordu.

Maria bu tartışmalardan birindeydi. Düşüncenin ne olduğu ve nasıl oluştuğu üzerine konuşuyorlardı. Maria bir yandan herkesin özgürce ve sonuna değin tartışmasını sağlamaya bir yandan da o gün tartışılacak sorunu etraflıca ele alabilmeleri için zamanı doğru kullanmaya çalışıyordu.

Maria: "İnsanların düşündükleri ile bizim düşündüklerimiz arasındaki farklılığı anlamakta güçlük çekeriz ve insanların bizim gibi düşünmesi için onları ikna etmeye çabalarız. Elbette hepimiz farklı düşünebiliriz. Bu bir hak. Ama düşüncelerimizin bu kadar farklı olduğunu düşününce düşünce üzerine tekrar düşünmemiz gerektiği açığa çıkıyor. Ne dersiniz?"

Sofia: "İşte felsefe; düşüncenin düşüncesi."

Maria: "Öyle de diyebiliriz Sofia."

Bruno: "Aslında hakikat bir, ama düşünceler çok farklı. Neredeyse insan sayısı kadar."

Maria: "Düşünce ile doğa arasındaki ilişkiyi düşünmeye çalışalım. Ne dersiniz bu konuda?"

Sofia: "Bence düşünce doğanın bir ifadesi."

"Yapma Sofia, bu kadar maddeci olma," dedi Bruno elindeki sandviçi ısırırken.

Sofia: "Yemek yerken çok gürültü yapıyorsun Bruno!"

Maria: "Pekâlâ arkadaşlar, devam edelim. Doğanın sonsuz sıfatı olduğunu ancak bunlardan ikisini, yani düşünen varlığı ve yer kaplayan ya da uzamsal varlığı bilebildiğimizi söylemiştik geçen hafta. Burada anlaştığımızı düşünüyorum."

Bruno: "Aslında tam olarak değil. Ama itirazlarım için tartışmanın sonunu bekleyeceğim."

Sofia gözlerini Bruno'ya dikti.

Sofia: "Öyle varsayalım şimdilik Maria. Ama buradan düşün-

cenin sonsuz olduğu sonucunun nasıl çıktığını tam olarak konuşmamıştık."

Maria: "Haklısın Sofia. Ama doğanın mutlak ve sonsuz olduğunu söylemiştik. Şayet bu iki sıfat diğer sonsuz sayıdaki sıfat gibi doğanın mutlak sonsuzluğundan çıkıyorsa o zaman bunların da sonsuz olduğunu söyleyebiliriz sanırım. Bunu sadece bir kişinin düşüncesi ya da sadece tekil bir şeyin kapladığı yer olarak düşünmeyelim. Diğer hatırlamamız gereken şey ise düşüncenin uzam, uzamın düşünce tarafından sınırlanmadığı. Ve bir başka önemli nokta, bir şeyin sonsuz doğasından zorunlu olarak çıkan şeyin de zorunlu olarak sonsuz olduğu."

Sofia: "Aslında düşünceler arasındaki bu geçişleri kavramak çok önemli. Yoksa sonuçları anlamak çok güç olabiliyor. Peki, Maria şöyle söyleyebilir miyiz: Düşüncedeki doğa kavramı ya da fikri de zorunlu olarak sonsuz olmalı."

"Hadi Bruno bir adım daha ilerlememize yardımcı ol," dedi Maria, Bruno'nun dikkatini tartışmaya çekmeye çalışırken. Bir yandan da odada dolaşıyordu.

Bruno: "Eğer doğayı Tanrı olarak düşünürsek Tanrı'nın sonsuz olmasına kimse itiraz etmez. Hatta sonsuzluk Tanrı'nın kendi tanımına içkindir de diyebiliriz."

Maria: "Evet söylediklerimizle bunun arasında hiçbir çelişki yok."

Bruno: "Ama düşüncenin ve uzanın sonsuzluğu konusunda biraz şüpheliyim. Şayet bunların da sonsuzluğunu kabul edersek bunların Tanrı'dan pek de farkı kalmayabilir."

Maria: "Peki o zaman düşüncemizi biraz daha derinleştirmeye çalışalım. Düşünce ve yer kaplama doğanın sıfatları olmaları nedeniyle zorunlu olarak sonsuz iseler bu sıfatlardan ortaya çıkan şeyler de aynı zorunlu doğaya tabidir."

Bruno: "Bu kadarı da fazla olmuyor mu Maria, her şey aynı doğaya tabi ise şeyler birbirinden nasıl ayırt edilecek?"

Maria: "Peki 'böyle bir ayrıma neden ihtiyaç var?' diye ayrıca

düşünmeli. Ama şöyle söyleyebiliriz: Doğanın sıfatları olan düşünce ve yer kaplamayı sonsuz olarak nitelendirmemizin nedeninin doğanın zorunlu yapısından kaynaklandığını söylemiştik. Şunu eklemeliyiz: Sıfatlar da doğa gibi kendi kendileri aracılığıyla kavranabilirken sıfatlar aracılığıyla ortaya çıkan şeyler ya da doğanın tavırları yine sıfatlar aracılığıyla kavranabilir. Bir bakıma sıfatların doğayla ilişkisi gibi. Burada önemli olan bunlar arasındaki ilişkinin dolayımsızlığını kavramak."

Sofia: "Tabii ki sadece bunların kavranılması ile ilgili bir farklılık bu, öyle değil mi? Gerçeklikleri açısından bir farklılık olmasa gerek. Buradan şu çıkıyor ki, 'doğa şeylerin sadece başlangıçlarının değil varolmalarının da nedeni."

Bruno: "Bunda ilginç bir şey göremiyorum. Tabii ki böyle kabul edince doğa her şeyin nedeni oluyor."

Maria: "Acele etme Bruno. Şayet tüm tekil varolanlar Tanrı'nın ya da Doğa'nın sıfatlarının bir görünümü ise ve doğa her şeyin özünü oluşturuyorsa her şey bu doğanın zorunluluğuna göre hareket ediyor olmalı. Ve hiçbir varolan doğası itibariyle bundan bağışık olamaz gibi görünüyor. Öyleyse doğada olası hiçbir şey yok. Ne dersiniz? Bu durumda şunu sormak durumundayız: Şayet her şey aynı doğanın aynı zorunlu yasasına göre gerçekleşiyorsa ve olası hiçbir şey yoksa gerçeklik aynı ama düşünceler, fikirler niye bu kadar farklı?"

Bruno: "Tabii ki doğuştan farklılıklar. Bu kaçınılmaz. Kimi insanlar kavramaya ve karmaşık şeyleri düşünmeye daha yatkınken kimileri sadece gündelik ve sıradan şeyleri düşünebilir. Tarihte de böyle değil midir? Bilge insanlar hep diğerlerinden farklı olmuştur. Dahası bunlar toplumdaki haksızlıkları görme ve eleştirme işlerinde de başarılı olan insanlar olmuş."

Sofia: "Öyle mi dersin? Peki Sokrates neden öldürülmüş ya da Diogenes sence gerçekten köpek gibi yaşamayı mı doğru buluyordu, yoksa herkesin kabul ettiği kurallara karşı çıkmak için mi farklı yaşıyordu? Seneca'yı, Galileo ya da Bruno'yu düşün Bruno!"

Bruno: "Aslında nihai olarak bu insanların bilge oldukları onlar öldükten sonra kabul gördü. Yüceltildiler. Belki geç oldu, ama artık bilge diye anılıyorlar. Sorun zaten sıradan insanların bu bilgeleri anlamamış olmaları. Belki de hiç anlamayacaklar. Belki bilgelerin hepimizi yönettiği zamanlar geldiğinde bu sıradan insanlar da kendileri için en iyisini yapmış olacak."

Sofia: "Peki sen insanların şu zamana değin hep yönetiliyor olmalarında neden bir sorun görmüyorsun Bruno? Belki de sorun milyonlarca insanı bir azınlığın yönetmesinde. Tarihte bunun doğru olduğunu ve insanları özgürleştirdiğini gösteren bir örnek var mı? Öyle olmadığını gösteren birçok örnek var ama. Eskilere, sınıfsız toplumlara bakman yeterli. Sanırım sorun, insan doğasını fiziksel doğadan bağımsız olarak düşünmemiz ve bu varsayımdan hareketle yeni yasalar türetme hakkımızın olduğunu varsaymamız. Dinler, devletler, sınıflar, yasalar ve daha birçok şey bu varsayım üzerine kurulmuş. Oysa özgür insan kendi doğasına uygun olarak yaşayan insandır, ki herkesin bunu gerçekleştirme koşulları olursa doğa yasaları dışında hiçbir yasaya ihtiyaç duyulamayacağı çok açık. En azından toplumsal yasaları yaparken doğa yasalarının göz ardı edilemeyeceği."

Bruno bir şey söyleyecekti ki Maria araya girdi.

Maria: "Bu sorunları da tartışacağız arkadaşlar. Ama şimdi bugünkü konumuza dönelim. Hepimizi ve her şeyi belirleyen aynı zorunlu yasa ise neden düşünceler bu kadar farklı? Tıpkı az önce sizin gösterdiğiniz gibi. Hangimizin fikrinin doğru olduğunu nereden bileceğiz?"

Sofia: "Fikrimizin gerçeklikle uygun olması gerek. Ama gerçeklik nedir sorusu daha karmaşık bir soru Maria. Aslında doğaya dair yürüttüğümüz tartışmayı düşünebiliriz. Yani 'gerçeklik' ile doğaya dair söylediğimiz tüm nitelikleri kabul edelim şimdilik. Çünkü her şey doğada varoluyor ve varlığını sürdürüyor. Aslında akıl da düşünmeyle birlikte düşünüldüğünde aklın 'bir düşünme tarzı' olduğunu söyleyebiliriz."

Maria: "Güzel, Sofia," dedi, devam etmesini isteyen bir ifadeyle.

Bruno: "Bence fazla indirgemeci. Akıl da düşünce de doğa yani. Her şey doğa. O zaman iradeden nasıl bahsedeceğiz?"

Sofia: "Bu seni neden rahatsız ediyor Bruno? İradenin akıldan farkının ne olduğunu düşünüyorsun?"

Bruno: "İrade ile aklın aynı olduğunu söylersek hepimiz esir oluruz. Tabii ki kararlarımızdan, inançlarımızdan ve değerlerimizden bahsediyorum. Sence Sokrates'in iradesi yok muydu?"

Sofia: "Öyle de söylenebilir. Ama bu, iradenin akıldan farklı olduğunu göstermez. 'Sokrates aklını doğru ya da gerçekliğe uygun biçimde kullanan birisiydi' de diyebiliriz."

Bruno: "Sofia'nın söylediğine bakılırsa akıl da irade de aynı şey ve aynı zorunlu neden tarafından belirleniyor."

Maria: "İkinizin dediğini de birer seçenek olarak kabul edebiliriz. Ama unutmayalım ki, argümanlarımızın geçerliliği gerçeklikten neyi anladığımıza bağlı. Çünkü aklı da, iradeyi de bu gerçekliğe göre açıklayacağız, değil mi? Öyleyse eğer, doğanın az önce üzerine konuştuğumuz gibi sonsuz sıfattan oluştuğunu, ancak bizim henüz onun sıfatlarından sadece düşünen varlığı ve yer kaplayan varlığı bilebildiğimizi söylüyorsak iradeyi bu ikisinden birisi aracılığıyla, yani düşünen varlık aracılığıyla kavramamız gerektiğini söyleyebilir miyiz?"

Bruno: "Benim bahsettiğiniz bu doğa tanımına dair şüphelerim var. Ama şimdilik biraz daha düşünmek istiyorum. Çünkü insanın ve özellikle de iradenin doğada herhangi bir varlık olarak kabul edilmesi bana o kadar da kolay gelmiyor."

Sofia: "Senin böyle düşünmenin nedenleri var Bruno. Ve bunda bir tuhaflık yok. Çünkü birçok insan senin gibi düşünüyor. Ama bir şeyin doğruluğunun ya da gerçekliğinin bunu çok daha fazla insanın böyle kabul etmesinden bağımsız olduğunu kabul edersin sanırım. Belki de irade ile aklın aynı olduğunu bilmek için yeterli nedensel bilgimiz henüz yoktur. Unutma ki, akıl ile iradenin aynı olduğunu söylerken bunları aynı nedenlerin belirlediğini kabul

ettiğimiz için böyle söylemiştik. Bu nedenlere dair bilgisizliğimiz bizi gerçekliğe uygun olmayan bir düşünceye sevk ediyor olabilir mi? Ustanın söylediğini unutma: 'Bilgisizlik argüman değildir."

Bruno: "Bilgisizlik mi! Tarih boyunca insan için irade çok önemli olmuş. Filozoflara bakman yeterli, hepsi özgürlüğü araştırırken iradeden bahsediyor. Şimdi biz akıl ile irade aynı şey dersek özgürlükten vazgeçmiş olmayacak mıyız? Onca filozof yanılmış mı olacak?"

Maria: "Haklısın, irade ile akıl birbirinden ayrı düşünülürken bilme ve isteme birbirinden ayrı, istemenin de özgür olduğu düşünülmüş. Ama her türlü istemeyi bir nedenin belirlediğini reddetmek için yine nedenlere ihtiyacımız yok mu?"

Sofia: "Evet Bruno. Neden kendinde doğaya üstün bir yeti aramaya çabalıyorsun?"

Bruno: "Tabii ki özgürlük için."

Sofia: "Ama bir şeyi sonsuz nedenin belirliyor olması ile onun özgürlüğü arasında bir çelişki olduğunu da nereden çıkarıyorsun?"

Bruno: "O zaman Tanrı'nın iradesi ne olacak?"

Sofia: "Tanrı'nın ya da doğanın da diğer tüm şeyler gibi aynı nedenlerle kuşatıldığını düşünürsek tabii ki onun da iradesinden ya da özgürlüğünden bahsedemeyiz. Ama burada önemli olan nedir biliyor musun? Burada ortadan kalkan şey, irade ile akıl arasındaki ayrım, özgürlük değil. Burada yeni bir özgürlük tanımı ortaya çıkıyor sadece."

Maria: "Özgürlük bugünün konusu değil arkadaşlar. Nedenlere, akla ve iradeye dönelim. Evet, burada üzerinde durabileceğimiz bir sorun nedenlerin yapısı, bir diğeri ise bu nedenleri nasıl kavrayacağımız. Çünkü eğer iradeyi de nedenler belirliyorsa bu nedenleri bilmemiz çok önemli olsa gerek. Kısmen de olsa bu nedenleri kavrayabilirsek biraz daha yol alabiliriz. Mademki eylemlerimizi ve düşüncelerimizi belirleyen nedenler var, bunları keşfetmenin yollarını aramalıyız."

Bruno: "Buna felsefe demeyeceğiz herhalde. Bu biraz bilim gibi geliyor bana."

Maria: "Tam olarak öyle söylemek mümkün değil Bruno. Biraz daha ilerlemeye çalışalım isterseniz. Şayet varlıkların nedensel bir düzeninden bahsediyorsak ve bizim şeyleri kavramamızın yolunun da bu düzeni anlamak olduğunu iddia ediyorsak bunu daha ayrıntılı biçimde ele almak durumundayız. Burada Tanrı'nın iradesine ilişkin tartışmaları da göz önünde bulundurabiliriz. Zira varlıkların nedensel düzeni Tanrı'nın özünden bağışık görülemez. Genel olarak Tanrı'nın her şeyi yapmaya muktedir olduğu ve bu muktedirliğinin onu mükemmel kıldığı düşünülür. Oysa Tanrı'nın ya da doğanın mükemmelliği kendi içsel düzeninden ileri gelemez mi? Her şeyle aynı yasaya ya da aynı nedene tabi olan Tanrı mükemmelliğinden ne kaybeder? Ve başka sorular: Tanrı'nın bir amacı var mıdır? Tanrı'nın bir amacının olması onun mükemmelliğiyle çelişmiyor mu sizce? Yoksa Tanrının kudretinin ve özünün bir olması nedeniyle, onun bir amacının ya da isteğinin olmayacağını mı söylemeliyiz? Ne dersiniz?"

Sofia: "Tanrı'nın özünün onun kudreti olduğu ve bunun da zorunlu olarak böyle olduğu tutarlı görünüyor bence."

Bruno: "Amaç konusunda emin değilim. O zaman bizler neden Tanrı'yı böyle kavrayamıyoruz? Tanrı'nın bir isteği ya da amacı yoksa bu konuda bize yardımcı da olamaz."

Sofia: "Bizim Tanrı'yı böyle kavrayamamamızı bir sonuç olarak düşünürsek yine dönüp dolaşıp bunun nedenlerini araştırmaya geliyoruz. Neden Tanrı'nın doğasını kavrayamıyoruz?"

Maria: "Onun 'mutlak doğası ve sonsuz kudreti'ni kavramak güç. Ancak şimdiye kadar söylediklerimizi şöyle toparlayabiliriz: Tanrı ya da doğa aynı yasaya tabi ve her şey aynı yasa uyarınca belirleniyor. Tanrı'yı keyfi davranan ya da amaçları olan bir varlık olarak düşünmemiz onun mükemmelliğiyle çelişiyor görünüyor. O zaman biz neden böyle düşünüyoruz? Neden Tanrı'nın

bizden bazı şeyleri yapmamızı istediğini ya da doğadaki kimi şeyleri bizim için yarattığını düşünüyoruz? Sanıyorum ki bunlar yaygın olan önyargılar. Ne dersiniz?"

Bruno: "Bu Tanrı, Tanrı olmaktan çıktı Maria. Tanrı ile Doğa tamamen özdeşleşti. Bu fikirler senin başına iş açabilir," dedi gülerek.

Maria: "Her şeyde Tanrı'yı gördüğümü mü yoksa Tanrı'yı ortadan kaldırdığımı mı düşünüyorsun?"

Bruno: "Tabii ki ortadan kaldırdığını. Bu konuda benim fikrimi biliyorsunuz. Ama senin amaçla ilgili söylediklerin konuşmaya değer. Tanrı'nın bir amacının olup olmadığı ve bu amacın ne olabileceği konusunda konuşabiliriz bence."

Sofia: "Tanrı'nın bir amacı olduğunu düşünmek insanların doğaya ya da Tanrı'ya insani nitelikler atfetmeleriyle ilgili bence. Bizler amaç koyan ve amaçlarına göre yaşayan varlıklarız. Ama bu amaçları da nedenler belirliyor. Zaten buna irade demiyor muyuz? Ama iradenin ne olduğunu konuşmuştuk. Nedense biz doğanın da bizim için yaratıldığını ve onun amacının bu olduğunu düşünmeye yatkınız. Bu nedenle doğayı bu kadar hoyratça kullanabiliyoruz. Bu önyargının nedenleri var tabii ki. Bakın yine nedenlere geldik," dedi gülerek. "Ama bu amaçsal düşünce doğanın bizim için bizim de Tanrı için yaratıldığımızı düşündürür. Dinleri düşünün, neredeyse hepsi bu amaçsal düşünceye dayanıyor."

Bruno: "Ne yani sence insan amaçlara göre davranmıyor mu? Amaçsız yaşam olur mu Sofi?"

Sofia: "Buradaki amaç çok farklı Bruno. Bahsettiğimiz nihai bir amaç, yani her şeyin kendini tamamlamak için ona yöneldiği bir amaç. Bu bizlerin yaşamdaki amaçlarımızdan biraz farklı. Mesela biz gereksinimlerimizi karşılamak için doğadan yararlanırız. Ve biz doğadan daha fazla yararlandıkça onun bizim için yaratıldığını düşünmeye başlarız. Böylece doğa bizim gereksinimlerimizi karşılayan ve bizim için yaratılmış bir araca dönü-

şür. Bizim amaçlarımızı karşılayan bir araç. Ne kuruntu ama! Kendi bedenimizi de böyle düşünmeye başlarız. Görmek için yaratılmış gözler, tutmak için yaratılmış eller gibi. Böyle olunca insanlar doğayı bir yaratıcının kendileri için yarattığını düşündüler. Ve Tanrı'yı da insani niteliklerle açıklamaya çalıştılar. Sizce böyle yorumlamamızda bir sakınca var mı?"

Bruno: "Ama varlığa dair nihai bir amaç aramak felsefede de çok önemli olmuş. Aristoteles'in adını anmak bile kâfi. Bundan daha önce bahsettiğimizi hatırlıyorum. Madem bu bir önyargı, yani doğada ya da varlık için bir nihai nedenden bahsedemiyoruz onlarca filozof neden bu sorunla uğraşsın ki? Bilemiyorum. Bu konuda kesin bir şey söylemek güç."

Sofia: "Bu nedeni tek başına düşünmek gerekmiyor Bruno. Nihai amacı tartışmaya yol açan başka nedenler ve bağıntılar olabilir. Çünkü nihai amaç tartışması ahlak açısından da çok önemli. Belki de insanların çoğu zaman yüce, üstün ya da aşkın bir varlık ve ilke arayışı bu varsayıma neden olmuştur. Ama o zaman da neden böyle bir varlık arayışına ihtiyaç duyulmuş diye sormalıyız. Bu biraz da bilimi ilgilendiren bir soru. Tabii ki insanın doğaya ilişkin bilgisine dair sınırlarla da ilgili. Mademki doğa sonsuz bir nedenler bütünü ve mutlak bir güç, o zaman onu anlamaya çalışarak belki bu önyargıları ortaya çıkarabilir ve doğaüstü bir varlık arayışından vazgeçebiliriz. Ama bunun da çok kolay olduğu söylenemez. Doğaya dair henüz ne kadar bilgimiz var ki! Bütüne bakıldığında belki de henüz çok başındayız. Ki bu bilginin toplumsallaşmasından da henüz bahsedemiyoruz. Bu da çok önemli. Yani bilginin insanların yönetilebilmesi için değil anlaması ve özgürleşmesi için kullanılması. Neyse sorunun bu kısmı bir kenarda dursun şimdilik. Sen amaç konusunda ne düşünüyorsun Maria?"

Maria: "Doğaya dair amaçsal düşünme tarzını yarar kavramıyla birlikte de düşünebiliriz bence. Her varlığın kendi yararını aradığını düşünürsek böyle düşünmenin insanın yararına oldu-

ğu sanıldığı için bu denli kabul görmüş belli ki. Çünkü doğaya dair amaçlı kavrayış insanın doğayı istediği gibi kullanmasını çok kolaylaştırıyor. Haklısın Sofia, doğayı bir yaratıcının insan için yarattığını düşünmek insanın doğayı istediği gibi yönetmesine neden oluyor. Bu tür önyargılar ise sonradan batıl inançlara dönüşüp 'insan zihninin derinlerine kök salabiliyor.' Dolayısıyla bu önyargılar bir anda oluşmadığı gibi bir anda ortadan kalkabilirmiş gibi de görünmüyor."

Sofia: "Aslına bakılırsa şu anda bizlerin doğayı kavrayışımız buna gerçek bir örnek olarak gösterilebilir. Doğa sadece bizim yararımız için yaratılmış gibi doğayı kullanıyoruz. Sınır tanımaksızın ve doğa hiç tükenmeyecekmişçesine."

Bruno: "Sizce doğayı kullanmamak gibi bir şansımız var mı? Böyle bir şeyi savunmak komik olurdu herhalde."

Sofia: "Doğa bizim için yaratılmamıştır, ama bizim yararımız doğadadır. Bunlar farklı şeyler."

Maria: "Yarar tartışmasını da sonraya bırakacağız!"

Bruno: "Ne yani doğayı kullanmayalım mı? Ne demek bu!"

Sofia: "Sorun şu ki Bruno, şayet doğa kendinde ve bütünlüğünde mükemmel ise doğanın insanın kullanması için yaratıldığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü bu, doğadaki varolanlar arasında mükemmellik açısından bir eşitsizliğe neden oluyor, ki bu da doğanın mükemmelliği ve tanımı ile çelişiyor. Ya da şöyle düşün; Tanrı'nın ya da doğanın bir amacı varsa bu Tanrı'nın bir eksikliğini duyurmaz mı? Bu durumda Tanrı yoksun bir Tanrı olur, ki böyle bir varlığa Tanrı der misin bilemiyorum."

Maria: "Evet arkadaşlar biraz daha ilerlemeye çalışalım. Ancak burada şuna dikkat edelim: İnsanların yaşarken ortaya koyduğu amaçlar ile şu anda bahsettiğimiz nihai amaç aynı şeyler değil. Bu ayrımı unutmayalım. Bizlerin araştırdığı şey, 'kendinde' bir amacın olup olmadığı. Şimdi şunu da düşünelim: Doğadaki her şey insan için yararlı mıdır? Çünkü fırtınalar, depremler ya da seller insanlara zarar verir ve insan bunlardan korunmaya

çalışır. Aslına bakılırsa doğa bunları insanlara kötülük olsun diye yapmaz, ama insanlar bunlara 'kötü' ya da 'zararlı' der. O zaman doğaya dair amaçsal bir yaklaşım, bizim doğanın kendisinde iyi, kötü, eksik gibi nitelikler olduğunu varsaymamıza neden olur. Oysa bu doğanın umurunda bile değildir. Nasıl bir günbatımı doğanın mükemmelliğinin bir parçası ise evleri ve ağaçları deviren bir fırtına da bu mükemmelliğin bir parçasıdır."

Bruno: "Pekâlâ, doğanın önünde diz çökelim ve teslim olalım."

Sofia: "Yapma Bruno, Maria'nın neden bahsettiğini anladığına eminim. Ayrıca doğanın önünde diz çökmende bir sakınca görmüyorum. Dahası bunun sana yararı olacağını düşünüyorum," dedi gülerek. "Dikkat et 'yarar' dedim," dedi Sofia tek kaşını kaldırıp gözlerini Bruno'ya dikerek.

Bruno da gülmeye başlayıp "Teslim oluyorum," der gibi ellerini havaya kaldırdı.

Maria: "Pekâlâ, doğada bir amaç, dahası bir düzen olmadığını kabul ettiğimizi ve böyle düşünmemizin nedenini de hayalgücümüz, doğaya dair yeterli bilgimizin olmayışı ya da her şeyde bir düzen arama eğilimimiz olarak belirleyelim. Ama şunu da unutmayalım, doğa hiçbir şeye iyilik, eksiklik, tatlılık ya da yumuşaklık atfetmez. Bunu biz yaparız. Dolayısıyla kavramlarımızdan doğaya değil de doğadan kavramlara bakmakta yarar var. Tabii ki bu bilim ya da felsefe yaparken kavramları kullanmayacağımız anlamına gelmemeli. Ama nedenleri kavramanın yolunun doğadaki ilişkiler olduğunu unutmayalım. Şimdi baştaki sorumuza geri dönelim: Tek bir doğa varsa, bizler de aynı doğanın parçalarıysak ve doğanın aynı sıfatının bir tarzına sahip isek neden bu denli farklı düşünce biçimi var?"

Bruno: "Çünkü herkes gerçekliği kavrayamıyor."

Sofia: "O zaman da sadece iki ayırıcı nitelik olması gerekmez mi? Gerçekliği kavrayanlar ve kavramayanlar. Ama baktığımızda sayılamayacak kadar farklı düşünce görüyoruz. Neredeyse hiçbir

bedenin başka bir bedenle özdeş olamayacağı gibi düşünceler arasında da böyle bir özdeşlik söz konusu değil. Ayrıca bedenlerin de bir şeyden etkileşiminde farklı tepkiler verdiğini görüyoruz. Bir bedeni olumlu etkileyen bir şey başka bir bedeni olumsuz etkileyebiliyor. Öyleyse 'varlıkların hakiki doğasını' daha fazla araştırmaktan başka çıkar yol görünmüyor. Çünkü 'şeylerin mükemmelliği doğalarına ve güçlerine göre değerlendirilmeli.' Ve bir şey insana yararlı olduğu için değil doğası itibariyle mükemmel olmalı."

Maria: "Evet arkadaşlar. O zaman araştırmamız gerekenin sadece doğa değil, aynı zamanda düşüncemizin de doğası olduğunu söyleyebiliriz herhalde. Ne dersin Bruno?"

Bruno: "Bence zihnimizi ya da düşüncemizin doğasını araştırmak daha heyecan verici Maria. Çünkü ben zihnin gerçekten de mükemmel bir varlık olduğunu düşünüyorum," dedi kahkaha atarak.

Maria: "Haftaya bunun nedenini açıklamak zorundasın Bruno."

Maria öğrencilerin yanından ayrıldıktan sonra uzun bir süre yürüdü. Aslında çok yorgundu, ama bugünkü konuşmada bir eşiğe gelmişlerdi ve zihni canlıyken konuştukları üzerine tekrar düşünmek, bunları biraz daha derinleştirmek için yapılacak en iyi şeyin yürümek olacağını düşündü. Yürümek düşüncelerini yoğunlaştırmasını kolaylaştırıyordu. Bunun için bazen göl kıyısını bazen de ormanı tercih ediyordu. O gün adımları onu göl kıyısına götürmüştü. Etrafındaki hiçbir şeyi ve hiç kimseyi göremeyecek kadar dalgındı. Bir ağaca yaslanınca adım atacak halinin kalmadığını hissetti. Sırtını yasladığı ağacın gölgesine bıraktı bedenini. Gözlerini yukarı kaldırınca rüzgârla salınan meşe yapraklarını gördü. Baktığı noktadan hızlıca kaçıp giden sincabı gözleriyle takip etmeye çalışsa da sincabın nereye kaybolduğunu fark edemedi. Sincap gözden kaybolunca nedense yalnızlaştığını

hissetti. Kalkacak gücü kendinde bulamadı. Dinlenmek için gözlerini kapadı. Kısa bir süre sonra uyuyakaldı.

Uyandığında bilmediği bir evin bahçesinde buldu kendini. Eski bir karyolada uzanmıştı. Yerinden sıçradı. Rüyada olabileceğini düşündü. Geniş, bakımsız bir bahçedeki evin kapısı açıktı. Yerinden kalkacakken elinin altındaki kitabı fark etti. Platon'un *Şölen*'iydi. Şaşkınlığına derin bir merak karıştı. Kitabın sayfalarını hızlıca çevirdi. "Ne yapıyorum ben," diyerek elinde kitapla yerinden kalkıp dışarı çıktı. Büyük bir bahçeydi. Ev terk edilmiş gibi duruyordu. Eve dönüp tekrar baktı, hızlı hızlı bahçenin kapısına doğru yürümeye başladı. Bir yandan koşar adım yürüyor, bir yandan dönüp dönüp arkasına bakıyor, bir yandan da nedensizce kitabın sayfalarını karıştırmaya çalışıyordu. Belki de kitabın o anda neden orada bulunduğuna dair bir ipucu vereceğini düşünüyordu. Kıvrılmış bir sayfa dikkatini çekti, yavaşladı. Sanki evinde oturmuş kitap okuyormuş gibi rahatça altı çizili cümleyi okudu: "En geniş anlamıyla sevgi her iyi olanı ve bizi mesut edeni arzulamaktır." Başını kaldırıp karşısındaki kavak ağaçlarına dikti gözlerini: "Bir şey iyi olduğu için mi onu severiz, yoksa bir şeye biz sevdiğimiz için mi iyi deriz?"

2

Zihin ve Sonsuzluk

Çok zordu tutkuların değil de zihnin yolunu izlemek. Ruhumuzu bulandıran ne kadar çok dış etken vardı. Duyularımız bu kadar kuşatılmışken zihnin doğasına uygun davranmak ne büyük bir güçtü. Bu güce her zaman inanan Bento, bu gücü düşünmenin kanını dondurduğunu hissederdi bazen. Bazen de hissettiği keder öyle büyük, öyle yoğun olurdu ki bildikleri ile hissettikleri arasındaki bu çelişkinin kendisini süründürebileceğini, dahası yok edebileceğini düşünürdü. Ne güçlü bir olumsuzlamaydı insanın bildikleri ile hissettikleri arasındaki derin çelişki. Oysa bunlar arasında hiçbir çelişki yoktu. Zihin doğası gereği kavradığı şeyi hissederdi.

*

Daha gün ağarmamışken, gökyüzündeki siyah bulutlar hızla ilerlerken Maria sarsılarak uyandı. Bu sarsıntıyla hafifçe yerinde döndü Bento, onun kalktığını fark etmedi. Maria arka bahçeye bakan pencereye yürüyüp küçük bahçenin bağlandığı koruya dikti gözlerini. Canı sıkıldığında ya da dalgın olduğunda gözlerini eğrelti otlarıyla dolu koruya diker, yapacaklarını ve yapması gerekenleri düşünür, her şeyi daha az zamanda daha çok şey yapabileceği şekilde tasarlamaya çalışırdı. Yağmur yağıyordu. Az önce gördüğü rüyada bir matematik problemini çözmeye çalışmıştı. Bu problemin zihninde bıraktığı canlılıkla piyanonun başına oturdu. Kısa bir süre çaldı. Piyanonun başından kalkıp tekrar pencerenin önüne geldi. Arkasından sessizce gelip Maria'yı kucaklayan Bento, "Sevdiğin gibi bir hava. Bugün istediğin her şeyi keyifle yapabiliriz," dedi.

"Bütün gün seninle kalmak istiyorum. İşin var mı, dışarı çıkacak mısın?"

"Hayır. Bugün evdeyim."

"Kahve içelim mi?"

"Getiriyorum hemen."

Kahveleri hazırlamak için mutfağa gitti. Maria pencerenin önündeki koltuğa oturdu. Bento kahveyle döndüğünde Maria dışarıyı seyrediyordu.

"Kendinden hoşnut musun Bento?"

"Şu anda çok," diyerek kahveyi Maria'nın önüne bıraktı. Ellerini Maria'nın yanaklarına götürüp yüzünü avuçlarına aldı.

"Öyle değil. Kendinden, yaşamından, yaptıklarından, yeryüzündeki varlığından bahsediyorum."

Bento Maria'nın karşısına oturdu, her zamankinden daha soluk olan yüzüne baktı. Maria ise buz gibi gözlerle dışarıyı seyrediyordu.

"Neler oluyor sevgilim, bu kederli düşünceler de nerden çıktı?"

"Sadece konuşmak istiyorum. Seninle konuşmalıyız, uzunca, bir sürü şey üzerine, zamana aldırmadan, birbirimize dokunarak, sarılarak."

Maria coşkuyla telaş arasında gidip geliyordu.

"Böyle söylesene Maria. Ben varlığımdan, senin beni her an yeniden yaratmandan çok derin bir hoşnutluk duyuyorum. Senin aşkın, varlığın benim evrendeki köklerim gibi. Ve ben köklerimi çok seviyorum. Günbegün evrenle bağlarım daha çok gelişirken bu bağlar beni özgürleştiriyor. Çünkü varlığın her şeyi ifade ediyor bana."

Bento duralaya duralaya ve tane tane konuşuyordu.

"Sen felsefe için de aynı şeyleri söylersin," dedi gülümseyerek. Yüzü allanıverdi bir anda.

"Zaten bunlar birbirinden ayrılmaz Maria. Platon'u unutma! Sevgi arzudur, arzu iyidir ve iyi, felsefedir," dedi gülümseyerek. Yerinden kalkıp Maria'yı boynundan öptü.

"Ah Bento, senin bu yaptığına Platon çok kızardı. Bedenini ve hazlarını denetlemeyi hâlâ öğrenemedin." Birlikte kahkaha attılar. Bir anda soğuk hava dağılmış, yerini neşeye bırakmıştı.

"Ben bedenimden ve hazlarımdan çok memnunum. Ayrıca gördüğün gibi bunları aşk için kullanıyorum. Bu ruhuma iyi geliyor ve zihnimin yoğunlaşmasını kolaylaştırıyor."

Sevgililer bir süre camdan dışarı baktı. Maria'nın sesi heyecanını yitirmemişti.

"Bazen bir bedene sahip olmak bir zihne sahip olmak kadar ilginç geliyor bana. Kapladığım bir yer var ve ben bu kapladığım yer sayesinde tüm evrenin ve sonsuzluğun bir parçası oluyorum. Aslında bedenimle yaptığım her şeyle evrenle bir etkileşim içindeyim. Bir bakıma çok büyük bir güç bu. Tabii nasıl kullanıldığına da bağlı."

"Gücü ve doğanın özünü birlikte düşünürsek bedenin de zihin gibi bu özün zorunlu ifadesi olduğunu kolaylıkla kavrayabiliriz. Ama bunun için zihnin deneyime ve yoğunlaşmaya ihtiyacı var."

Tekrar ciddi bir sohbete daldılar. Ara sıra susarak ve düşünerek konuşmalarını sürdürüyorlardı. Maria, bu sessiz anlardan birinde yağan yağmuru seyretmeye başladı, kavak ağacına tünemiş kargaları fark etti. Ne zamandan beri oradaydılar? Yedi yıl boyunca bu kargaları eğitmişti. Kargaları ona emanet eden arkadaşı daha önce uzun bir süre bakmıştı onlara. Ama o, arkadaşının öğrettiği numaralardan başka özel yetenekler edindirmişti kargalara. Kargaların yapabileceklerine ilişkin herhangi bir sınır kabul etmiyordu. Tuhaf olan Bento'nun bu kargaları hiç fark etmemesiydi. Ya da Maria öyle sanıyordu. Bento'ya kargalardan hiç bahsetmemişti. Kargalar da yedi yıl boyunca Maria ile aralarındaki sırrı korumuş, Bento varken ortalıkta görünmemişlerdi. Şu anda neden orada olduklarını merak etti. Konuşmayı kesmek istemedi, kargaların ne yapacaklarını görmek için bir süre bekledi.

"Zihnimiz de bedenimiz gibi aynı öze bağlıysa bu öz zorun-

lu olarak ikisini de belirliyor demektir. Bu gerçek, hem zihni ve bedeni hem de zihin ile bedenin ilişkisini doğayla birleştiriyor," dedi, gözleriyle kargaları izlemeye devam ederken.

"Bunları yazmalısın. Çünkü hemen herkes zihnin bedenden ve doğadan üstün olduğunu düşünür. Bunun nedeni ise farklı biçimlerde açıklanmaya çalışılır. Genel olarak maddenin tali ve bozulabilir bir şey olarak düşünülmesi buna neden olmuş olabilir. Ve tabii ki bu düşüncenin yanı sıra bedenin de Tanrısal olamayacağının varsayılması."

"Düşünce, fikir, zihin ya da kavram. Bunların genellikle doğaüstü olarak varsayılmalarının nedenleri olmalı. Çünkü bu varsayım, neredeyse bir tabuya dönüşmüş yüzyıllardır."

"Elbette Maria. Ama senin kafanı kurcalayan asıl şey ne?"

"Ben bedeni merak ediyorum. Şimdiye kadar hep zihin merak edilmiş. Oysa şu anda burada oturan, seninle konuşan, etkin ve sana âşık olan bedenim!"

"Bana olan aşkının sadece bedensel bir çekim olduğunu mu söylemek istiyorsun!"

"Haylazlık yapma, elbette ki ben senin zihnine de hayranım," dedi gülerek.

"O zaman bana âşık olmanın sadece bedenimle değil benim senin zihninde yarattığım fikirle de ilgisi olmalı."

"O zaman aşk, arzu ya da başka bir duygu... Bunların hepsi bir fikre mi dayanıyor dersin?"

"Neden olmasın! Ama bunu düşüncenin sonsuzluğundan ayrı düşünmediğimiz sürece."

"Ne demek bu?"

"Düşüncenin doğanın bir sıfatı olduğunu, yani doğanın özünü ifade ettiğini söylüyorsak fikirleri de bununla bağlantılı düşünmeliyiz diyorum. Eğer şeyler doğanın özünden zorunlu olarak ortaya çıkmışsa bu şeylere dair fikirler de zorunlu olarak ortaya çıkıyor olmalı. Sonsuz şey, sonsuz etki ve sonsuz fikir."

"Bunun aşkla ne ilgisi var Bento?"

Maria şu an sadece aşktan bahsetmek istiyordu. Bento'nun aşkını duymak, yaşamak onun varolma gücünü, özgürlüğünü artırıyordu çünkü. Şu an olduğu gibi zaman zaman buna daha fazla ihtiyaç duyuyordu.

"Bunun her duyguyla ilgisi var Maria. Ama önemli olan şu: fikirlerimiz ya da duygularımız... Bunlar, doğanın, her şeyin olduğu gibi bunların da nedeni olduğunu kavramaksızın tanımlanamazlar."

"Her şeyi tek bir neden üzerinden mi düşünmeliyiz dersin?"

"Doğa olması açısından belki böyle düşünülebilir, ama o kadar kolay değil. Çünkü doğa 'etkin neden' ya da 'her şeyin içkin nedenidir' desek bile bunu kavramak çok güç. Burada güç olan, doğanın 'sonsuz şekilde sonsuz şeylerin çıktığı' varlık olarak kavranması. Zihnin çok güçlü ve uzun bir süre yoğunlaşmasını gerektiriyor bu. Zihnin bunun için zamana ve deneyime ihtiyacı var."

"Ben şunu anlamadım. Duygular fikirlerle ilişkili ise her duygunun da nedeni vardır o zaman."

"Aynen öyle. Ama her duygumuzun nedeni olduğunu bilsek de bu nedenin ne olduğunu her zaman bilemeyebiliriz. Adım adım gidersek önce bedeni, sonra zihni ve fikrin ne olduğunu düşünmek zorundayız."

"Bu sıralamayı anlayabiliyorum Bento. Çok öğretici konuşuyorsun," dedi gülerek. "O zaman şöyle söylesem doğru olur mu sence? Fikirler ile şeylerin düzeni aynı."

"Bence bir sakıncası yok," dedi gülerek.

"Bu her şeyi kolaylaştırıyormuş gibi görünüyor. Ama sadece tek bir fikir ya da belli bir duyguya odaklanınca bunun ne kadar zor ve karmaşık olduğunu fark ediyor insan."

"Eğer bunlar doğayla sonsuz bağıntısı içinde düşünülmezse ya her şeyin bir ve aynı olduğu ya da her şeyin tek bir nedenle açıklanacağı düşünülebilir, ki bu çok büyük bir hata olur. Oysa burada aynı olan tek şey nedensel düzen, yani doğanın yasası."

"Öyleyse nedensel düzenin ne olduğunu kavramak gerekiyor. Sadece zihin fikrin nedeni olmuyor da fikir de zihnin nedenini oluşturuyor gibi görünüyor çünkü."

"Zihnin edimselleşmesini sağlayanın fikir olduğunu söyleyebiliriz başka bir deyişle.""Hadi Bento, biraz daha ilerleyelim. Çok heyecanlı! Bunları düşündükçe zihnin toprağında oradan oraya koşturuyormuşuz gibi hissediyorum."

Maria yerinde duramayarak kalktı, odada ileri geri yürümeye başladı. Bento gözlerini dışarı çevirdi, bakışları kavak ağacının salınımına takıldı. Yağmur neredeyse dinmişti. Bulutlar hızlanmıştı. Bento, uzun uzun yaşadı anları, hissetti, gördüğü devinimin ruhunu kuşatmasının, harekete geçirmesinin keyfini çıkardı. Maria ile birlikteyken, yaşam, düşünce, aşk, özgürlük gibi şeyler üzerine konuşurken bedenine sığmaz bir halde yerinde zor duruyordu. Maria kucağına oturunca kendine geldi, boynunun kokusunu içine çekti.

*

Maria iki gündür neredeyse hiçbir şey yapmamış, eski notlarını, kitapları karıştırmış bir türlü yazmaya odaklanamamıştı. Bir şey yapamamanın yarattığı acizlik duygusunu birisinin görmesinden hiç hoşlanmazdı. En ürktüğü şeylerden biri de bu edilgin hallerine Bento'nun tanık olmasıydı. Bu haliyle onun gözünde küçüleceği evhamına kapılıyor, bundan derin bir korku duyuyordu. Sessizce oturup kapının kapanma sesini duyana kadar bekledi. Kapı kapanınca yavaşça yerinden kalkıp odadan çıktı. Pencere açıktı. Odaya girince bedenine çarpan rüzgârla içinin ferahladığını hissetti, o âna değin hissettiği olumsuz duyguların huzura dönüşmesinin keyfini çıkarmaya başladı. Pencerenin önündeki güllerin kokusu odaya dolmuştu. Bento'nun bir hediyesi olarak kabul etti kokuyu, içine çekti. Pencerenin kenarındaki koltuğa oturup hafifçe sallanmaya başladı. Camın önündeki kitabı eline alıp karıştırdı. Nedense sayfalara bakanın kendisi değil de Bento olduğunu düşündü. Sanki bir anda orada oturup kitaba bakan

Bento olmuştu. Bu yanılsamayı zaman zaman yaşar, bedeninde kısa bir süreliğine de olsa bir başkasının olduğunu sanırdı. Aslında bunu gerçekmişçesine yaşardı, ama bir yandan da zihni bunun gerçek olamayacağına dair kesinliğe sahipti. Bu yanılsamanın nedeninin yorgunluk ya da gerginlik olduğunu düşündü, abartmadan geçiştirirdi. Her tekil şey gibi kendi bireyselliğinin de hiçbir şeyle birebir aynı olmadığını biliyordu. Her bireysel şeyin kendine mahsus bir hareket ve hareketsizlik durumu, onu meydana getiren parçaların birliği vardı. Bunlar ise bireysel farklılıkları oluşturuyordu. Bireysel varlığını düşünürken Bento ile sohbetlerini hatırladı:

"Seninle öyle mutluyum ki bazen korkuyorum."

"Bu korkunun nedenlerini araştırmalı, bulmalı ve acilen yok etmeliyiz Bento."

Kahkaha atıp sıkıca birbirlerine sarıldılar. Bir süre öylece kaldılar. Maria, Bento'nun kucağından kalkıp karşısına oturdu.

"Her fikir bir şeyin fikridir."

"Bu fikir güzeldi. Evet, bu söylediğin de bir fikir yani fikir bir fikrin fikri de olabilir. Zaten zihnin cisim tarafından sınırlanamaz oluşu da fikirlerin birbiriyle bu sonsuz ilişkisiyle açıklanabilir. Şimdi senin soruna geldik işte. Beden fikrin kuruluşunda doğrudan etkilidir. Yani bedenin durumu zihnin etkinliği üzerinde dolaysız biçimde ve biteviye belirleyicidir."

"Maddeciler gibi konuşuyorsun" dedi Maria.

"Ne sakıncası var! Belki de yeni bir maddecilik benimki. Bedenin diyorum, doğasını iyi kavramaksızın zihni de uygun biçimde kavrayamayız. Çünkü zihin ile bedenin birlikteliğinden ne anladığımız oldukça önemli."

"Sanırım burada bedenin doğası derken tüm bireysel şeylerin bedenlerini kastediyorsun."

"Evet. Ama şimdilik sadece zihni ve fikri anlamak için insan bedenini düşünelim. Zihnin nesnesi 'fiili beden' ise bedeni kavramaksızın zihni de kavrayamayız. Filozoflar nedense genelde

bunun tersini düşünmüş. Peki, bizim zihnimiz ile diğer canlıların zihni arasında nasıl bir fark var?"

"İnsanın diğer canlılara göre daha farklı ve çeşitli şeyler yapabildiğini ve düşünebildiğini görüyoruz. En azından biz öyle sanıyoruz."

"Bu önemli. Ama geriye doğru baktığımızda insanın bedenini daha farklı biçimde kullanması ile zihnini geliştirmesi arasındaki yakınlık göz ardı edilebilir görünmüyor. Diğer canlılarla etkinlik gücümüz ve etkinlik tarzımız açısından doğal farklılıklar var."

"Biz bir karganın yapabildiği şeyleri yapamıyoruz ama," dedi, hafifçe gözlerini yukarı kaldırıp camdan dışarı bakarak.

"Tabii ki Maria. Ama şu anda sadece insan bedeni üzerine konuşacaksak şöyle söyleyebiliriz sanırım: 'Bir beden diğerleriyle kıyaslandığında, birçok şeyi bir anda yapmaya ya da bir anda birçok şeyden etkilenmeye daha müsaitse, nesnesi olduğu zihin de diğer zihinlerle kıyaslandığında, bir anda birçok şeyi algılamaya daha müsaittir.'"

"Bu çok sıradışı," dedi gülerek, ama etkilenmiş biçimde. "Ama genelde tam tersini yapıyoruz. Sadece bir etkinlikle yaşıyoruz. Yani tek bir iş yapıyoruz. Zihnimizin daha çok şeyi kavrayamamasının nedeni bu olsa gerek."

"Böyle de söyleyebiliriz Maria. Hareket düzeyi ve hareket tarzları bedenleri birbirinden farklılaştırıyor."

"O zaman neden insanlar tek bir etkinlik tarzını gerçekleştirmekte böyle anlaşmış gibi yaşıyorlar?"

"Elbette hareketin nedeninin içsel olduğu gibi dışsal olarak da belirleniyor olması bunda etkili oluyor. İşte yine nedenler. Bizim hareketimizi oluşturan nedenler bu sonucu yaratıyor. Bir değil birçok neden."

"Nedenleri ve kendimizi, düşüncelerimizi, davranışlarımızı düşünürken bedeni iyi araştırmalıyız. Bedenimin doğasını kavrayabilirsem birçok şeyi kavramam daha kolay olabilir. Örneğin beni oluşturan parçalar hareket ve hareketsizlik durumuna göre değişe-

bilir, ama benim bireyselliğimin doğası hep korunur. Ya da bizim özsel çabamız yani doğamız bu birliği korumak yönündedir."

"Bunu her birey için söyleyebilir miyiz acaba? Ya da bir şeyin bireyselliğinden nasıl bahsedebiliriz? Doğa mesela, doğanın bireyselliğinden bahsedebilir miyiz?"

"Neden bahsetmeyelim! Doğa da sonsuz parçadan oluşmuş bir birey olarak düşünülebilir elbette. Parçaları 'sonsuz şekilde değişen' ama 'bütünlüğünün asla değişime uğramadığı' bir birey."

"Haklısın, burada hiçbir çelişki görünmüyor. Her bireysel varolanı anlamak açısından da söylediklerin geçerli aslında. Sanırım burada güç olan şey, parçaların doğasını kavramak. Çünkü bu parçaların sürekli bir etkileşim ve değişim içinde olduğu açık. Bununla birlikte parçalar farklı nitelikte. Tabii ki en keyiflisi bedenin dışındaki şeyleri etkileyebilme ve 'farklı şekillerde düzenleyebilme' gücü."

"Bunun keyifli olduğunu mu düşünüyorsun?"

Maria, Bento'nun ellerini tutarak kendi saçlarının arasında gezdirdi.

"Gerçekten keyifliymiş," dedi Maria'yı öpen Bento.

"Dokunmanın ve duyumsamanın benim için bu kadar keyifli olabileceği hiçbir şey yok. Sanki bunun için doğmuşum Maria, seni sevmek için. Ve senin parçalarının bütünlüğünü doyasıya seyretmek için," dedi gülerek.

"Bunu kavrayabiliyor musun Bento, yani benim parçalarımın bütünlüğünü? Bunu nasıl yapıyorsun?"

Gülüştüler.

"Tabii ki ellerimle," dedi yine gülüp Maria'nın beline sarılarak. "Senin bütünlüğünden sonsuz bir neşeyle etkilenen bedenim zihnime çok yardımcı oluyor. Senin bütün parçalarını ve parçalarının nasıl bütünlük içinde varolduğunu kavrayabiliyorum. Buna aşk vesile oluyor. Ama benim senin üzerindeki etkim olmasa zihnim senin bütünlüğünü kavramakta bu kadar güçlü olamaz tabii ki."

"Önce beden mi diyorsun yani!"

"Tam olarak öyle değil. Ama bedenin etkileme gücü arttıkça zihin de kavramaya daha yatkınlaşıyor diyorum. Yani bedenim ne kadar fazla etkileşim içinde olursa ve dışındaki şeyleri ne kadar çok etkilerse kavrama gücüm de benzer biçimde artıyor."

"Ama bu insanların kendi seçtikleri bir şey değil ki! Birçok insan bedenini sadece tek bir etkinlik gerçekleştirecek şekilde yaşamını sürdürüyor. Tabii ki dış nedenler dolayısıyla bunu yapmak zorunda olduğu için. Aslında düşününce insanların zihinlerinin de bu duruma uyum sağladığını söyleyebiliriz. Belki de bu nedenle, yani insanların kavrayışlarını zayıflatmak için önce onların bedenlerine hükmedilmesi gerekiyor. Devletler, dinler, hükümdarlar, zenginler ve toplumu yönetmek isteyen herkes bunu gerçekleştirmeden hükmetmeyi başaramamış."

"Öyle görünüyor Maria, bedenlerine hükmettiğin insanların zihinlerine de hükmedebilirsin."

"Aslında bu birçok durumu açıklıyor," dedi gözlerini bir noktaya odaklayarak.

Aklına sokakta uğradığı saldırı geldi bir anda. İnsanlar öylece izlemişlerdi. Uğradığı saldırıdan çok insanların öylece izlemelerine üzülmüştü. Ama uzaktan koşarak gelen ve onu yerinden kaldırarak koluna giren genç kadının diğerlerinden farkı neydi? "Bu kadar genelleyici düşünmemeliyim," diye geçirdi içinden. "Elbette o genç kadının farklı olmasının nedenleri vardı, ama bu bizi her koşul için geçerli olan genel bir sonuca götürmezdi."

"Sen şimdi benim bedenime hükmettiğini mi söylüyorsun Bento?"

"Seninle benim bedenimin etkileşimi bir hükmetme ilişkisi değil Maria. Bedenlerin ilişkisini sadece olumsuz biçimde düşünmek gerekmez. Bedenlerin her etkileşiminde birinin etkin diğerinin edilgin olduğunu söylemek mümkün değil. Senin bedeninin benim bedenimin üzerindeki etkisi benim bedenimi etkin kıldığı gibi beni daha da özgürleştiriyor. Seni ve beni

özgürleştiren şey, yani ikimizin de etkinlik gücünü artıran şey aramızdaki ilişki tarzı. Ve bu etkileşim etrafımızdaki her şeyi ve herkesi de etkiliyor. Biz birbirimizin özgürlüğünü büyütüyor, geliştiriyoruz. İşte aşkın ilk koşulu."

"Çok romantik konuşmaya başladın Bento! Demek ki aşkın özgürlükle çok yakından ilişkisi var. En azından özgürlük için çabalamak bile çok büyük bir etkinlik nedeni. Aslına bakarsan bu pek de kişisel bir şey olarak görünmüyor. Yani iki şey arasındaki etkileşimin içeriği ya da nedenleri daha çeşitlendikçe etkileşimin gücü de artıyor."

"İnandığımız ve çabaladığımız şey sonsuzla ne kadar ilgili olursa hissettiğimiz ve düşüncemiz de o kadar sonsuzu kavramaya yatkınlaşır. Evet, böyle ifade etmek sanırım daha iyi oldu."

"Sanatın, felsefenin sonsuzlukla ilişkisi demek ki bununla ilgili. Biraz karmaşık gibi görünse de kavraması imkânsız değil."

"Böyle söylenebilir tabii ki ve herkes bunu kavrayabilir. Ancak bunun bedenin durumuyla doğrudan ilişkisi var. Bedenin bunu kavramaya yatkın bir etkileşim içinde olması oldukça önemli. Bedenimiz edilgin bir durumdayken özgürlüğün ne olduğunu kavramamız neredeyse imkânsız. Sarayda yaşayıp özgür olamazken fıçıda yaşayıp daha özgür olabilirsin mesela. Birçok insan bunu tuhaf karşılasa da."

"Zihnimizdeki fikirleri kuranın beden ve bedene dair fikirler olduğunu söylüyorsun ve kadim felsefeye çomak sokuyorsun Bento. Yaramaz bir çocuk gibisin. Rahat bırak şu merhumları."

"Birisi bunun tersinin geçerli olduğunu nedenleriyle açıklarsa bunu da kabul edebilirim tabii ki. Ayrıca beden ile zihin arasındaki ilişkiyi kavramak çok da kolay değil. Bu ilişki çok karmaşık. Tekdüze değil, birebir değil. Çünkü zihin sadece bedeni değil aynı anda diğer cisimlerin doğasını da içerecek biçimde fikir oluşturuyor. Tüm bu etkileşim ve içerme, şeyleri yokken de düşünmemize olanak sağlıyor. Ayrıca birçok şeyi birbiriyle ilişkili biçimde düşünebilmemizin nedeni de bu şey-

lerle olan etkileşimimiz ve bu birçok şeyin birbiriyle zorunlu ilişkisi."

"Zihnimiz diyorsun, bedenin etkileşimde bulunduğu şeylerce belirlenir. Ama her insanın bedeni açısından bu etkileşim düzeyi farklı olduğu için zihinsel farklılıklar oluşuyor. Akrebin soktuğu bir yetişkinin akrebe dair fikri ile meraklı bir çocuğun ya da bir zoologun akrebe dair fikrinin farklı olması gibi."

"Aynen öyle. Şimdi sana kahve getireceğim. Bu sırada bana biraz keman çalmanı istiyorum."

"Ah Bento, her şeyin karşılığını bekliyorsun," dedi gülerek.

Maria yerinden kalkıp kemanı aldı. Odada dolaşarak Bento'nun en sevdiği şarkılardan birini çalmaya başladı. Bento kahvelerle döndüğünde Maria hem dans ediyor hem keman çalıyordu. Buzun üstünde kayıyormuşçasına dolanan Maria'yı sessizce ve aşkla seyretti Bento, olduğu yere mıhlanmış gibi gözlerini ondan ayırmadı. Şarkı bitince gözlerini açan Maria, seyredildiğini görünce yüzü kızardı.

"Özgürlük sana çok yakışıyor sevgilim. Bedeninin seni nasıl özgürleştirdiğine tanık olunca seni seyretmeye doyamıyorum."

"Hemen konuya geri dönmeyi nasıl beceriyorsun. Kahvemi ver hadi."

Pencerenin önündeki koltuklara karşılıklı oturdular, ortada duran tabureye uzattıkları ayakları birbirine değiyordu.

"Zihnim senin bedeninin fikrini oluşturuyor Bento."

"Benim zihnim de senin bedeninin fikrini oluşturuyor."

"Evet. Zihnim, zihnimin fikri ve bedenim birlik içinde."

"Ben de bu birliğin parçası olmak istiyorum," dedi gülerek Bento.

"Bunu gerçekten istiyorsan benim bedenim üzerinde etki yaratmalısın. Bu çabayı göstermezsen bedenim senin fikrine sahip olamaz."

"Çok zor bir şey istiyorsun! Belki inanmayacaksın ama bunu ben de istiyorum."

"Aşk üzerine çok fazla söz sarf ediyorsun. Söz değil beden diyorum ben. Eğer bedenimi etkilemeyi başarırsan zihnime de ulaşabilir ve beni çok güçlü bir şekilde etkin altına alabilirsin."

"Çok kışkırtıcı şeyler söylüyorsun Maria," dedi gülerek. "Aşk ve bedenin bu kadar yakın olduğunu düşündüğünü bilmiyordum. Cinselliğe dair fikirlerini düşününce şaşırtıcı geldi."

"Aşk ve beden deyince aklına sadece cinsellik mi geliyor," diye sordu gözlerini iyice açarak.

Maria, Bento'nun şaka yaptığını biliyordu. Aşkla ilgili birçok şeyin yanı sıra cinsellik üzerine de daha önce defalarca konuşmuşlardı. Şu an konuştukları şeyler de daha önce cinsiyet ve cinsellik üzerine konuşmalarında yine gündeme gelmişti.

"Siz erkekler beden deyince sadece cinsellik mi aklınıza geliyor? Bu sizin bedenin doğasını bilmemenizden kaynaklanıyor. Kendi bedeninizin de tabii."

"Benim bedenim burada Maria, tam karşında ve seninle güçlü bir etkileşim içinde. Ve bundan çok hoşnut. Kendi doğasına uygun bir etkileşim içinde çünkü."

"Sence bu cinsel bir etkileşim mi?"

"Sanırım," dedi haylazca gülerek.

"Hadi Bento, aramızda olan etkileşimden bahset bana. Sence ikimizin de hissettiği şeyin aynı ya da benzer bir şey olduğundan nasıl emin olabilirsin?"

"Sana dokunduğumda senin de bana dokunmak istediğini gösterdiğinde tabii ki."

"Hepsi bu kadar mı yani? Bu kadar fiziksel bir temastan mı ibaret aramızdaki? Öyleyse yan yana değilken bana olan arzunu nasıl koruyacaksın?"

"Tabii ki bundan ibaret değil. Pekâlâ biraz ciddi olmaya çalışacağım," dedi gülerek. "Ben senin bedeninde sadece sana ait bir şey görmüyorum. Aslında hiç kimsenin sahip olamayacağı başka birçok şey daha görüyorum. Yani senin bedenine ve kendi bedenime ilişkin fikirlerim, ikimizin bedeniyle etkileşim içinde

olan daha birçok şeyi de kapsıyor. Bu nedenle ben sana baktığımda sadece senin bedenini görmüyorum, bedeninle ilişkili birçok şeyi de aynı anda görüyorum. Ve bunları bir bütün olarak kavrayabiliyorum."

"Aramızda özel hiçbir şey yok yani öyle mi?"

"Seninle aramızda çok özel bir etkileşim var. Senin bütünlüğün benim bütünlüğümü, senin sonsuzluğun benim sonsuzluğumu var ediyor ve etkinleştiriyor."

"Somut şeyler söyle hadi, kaçamak yanıtlar verme. Aramızda ne var?"

"Aramızda çok gizli bir ittifak var Mariam, bizim kendimizden bile gizlediğimiz büyük ve sonsuz bir sır."

"Bu kadar gizem yeter. Dalga geçmeyi bırak. Benim ya da kendi bedeninin tek bir halinden bedenin doğasını anlayamayacağına göre benim seni, senin beni arzuladığından nasıl emin olacaksın? Ya da aramızdakinin sadece basit bir tutku olmadığını nereden bilebilirsin?"

"Bu hiç de kolay bir soru değil, zamana ihtiyacım var," dedi ironik bir bakışla.

Bento, bir yandan bu konuşmadan çok keyif alıyor bir yandan da Maria'yı kışkırtmaya çalışıyordu. Bento ve Maria, birbirlerinin birçok konudaki fikirlerini merak eder, zaman zaman sohbetin uzaması için kimi şeyleri anlamamış gibi yapar ya da yanıtlarını bilmelerine rağmen benzer sorular sorarlardı. Bento, Maria'nın şu andaki sorularının da sadece kendi ilişkileriyle sınırlı olmadığını biliyordu. Daha önceki konuşmalarından da bildiği gibi onun merak ettiği şey irade ile beden arasındaki ilişkiydi. Aşklarını bitmeyen bir şaşkınlıkla büyütüyor, kaçınılmaz bir şekilde yaşadıkları şeyin doğasını da merak ediyorlardı. Milyonlarca insan özel ilişkiler, cinsel birliktelikler ya da aşk dedikleri birçok şey yaşıyordu. Ama bunların hepsinin aşk olmadığını da biliyorlardı.

"Peki Bento, rahat bırakıyorum seni. Bir fincan kahve daha getirirsen çok sevinirim."

Bento kahve getirmek için yerinden kalktı. Maria gözlerini kitaplığa çevirip *Kynik* adlı kitaba dikti. Fıçıda yaşayan Diogenes canlandı zihninde. "Tabiatı izle." Bir anda istemsizce "Köpek gibi," dedi. Neden bu özgürlük ve erdem anlayışı böyle nitelendirilmişti? Bunu ancak maddi şeylerin kölesi olanlar böyle nitelendirebilirdi. Özgür olmayanlar özgürlüğü reddetmeyi alışkanlık haline getirirlerdi çünkü.

Bento elinde fincanlarla döndü.

"Ne dedin Maria, ne köpeği?"

"Yok bir şey. Otur hadi. Zihnimde diyorum, senin bedeninin benim bedenim üzerindeki etkilerine ilişkin fikirlerim olursa kendi bedenimi de bilebilirim."

"Bedenimle ilgili merak ettiğin bir şey varsa her şeyi bana sorabilirsin. Hatta bedenime istediğini yapabilirsin."

"Hadi Bento, geç otur karşıma ve biraz ciddi ol."

"Ama ben sana yakın olmak istiyorum. Sana yakın olmak ikimizin de bedenini ve zihnini daha iyi anlamama yardımcı oluyor. Ve bundan çok büyük bir neşe duyuyorum. Senin bedenin ve zihnin tarafından belirlenmiş olmak sonsuzluğu kavramamı kolaylaştırıyor."

Maria biraz şaşkın, yüzü hafifçe kızararak Bento'ya baktı.

"Beden ve sonsuzluk. Kulağa çok hoş geliyor, ama aynı zamanda çelişik gibi. Yine de ne demek istediğini anlıyorum. Ama bunu birlikte deneyimlemek biraz da şans sanırım."

"Şans yok sevgilim. Seninle benim birliğimizin nedenleri var. Seni ve beni buluşturan asıl şey ise her şeye ortak bir sonsuzluk. Bunu kavrayabiliriz, deneyimleyebiliriz."

"Bunlar çok iddialı sözler. Ve insanlar böyle bir şey yokmuş gibi davranıyor genellikle. Kendi doğamızı bilmeden yaşamak büyük eksiklik. Haklısın, bu bir şans değil. Çünkü şu anki koşullarda hiçbirimiz doğamıza uygun etkileşimler içinde olamıyoruz. Şu masa, şu pencere, duvarlar, üzerimizdeki kıyafetler, yaptığımız işler, mülklerimiz ya da kullandığımız birçok eşya ve

bizi belirleyen onlarca ilişki. Sürekli hepsi tarafından belirleniyoruz. Ama bu etkileşime ilişkin yeterli bilgimiz olsa belki kendi doğamızı da bilebiliriz. Oysa yaşarken özgürmüş gibi yaşıyoruz. Nelerden ve nasıl etkilendiğini bilmeden özgür olduğunu düşünmek! Ne büyük bir yanılgı bu."

Bir süre sessizce pencereden dışarıyı izledi ve usulca yerinden kalkıp ceketini giydi Maria.

"Biraz yürüyüp geliyorum."

"Gelirken biraz gül reçeli alır mısın?"

"Seni seviyorum Bento."

Maria bazen hiçbir şey yokmuş ya da diğer odaya geçecekmiş gibi sakince yerinden kalkar, hazırlanıp yürüyüşe çıkardı. Maria çıktıktan sonra bir süre daha sessizce oturdu Bento, yerinden kalkmak için güç toplamaya çalışsa da beceremedi. Maria'nın gidişiyle kederlenmişti. Gözlerini kapıya dikti, kederine derin bir korku karıştı. Bir gün Maria'nın o kapıyı bir daha hiç açmayabileceğini düşündü, gözlerini kapadı. "Bunları düşünmenin kimseye bir yararı yok," diye söylenip yerinden kalktı, yatak odasına geçti. Maria'nın kısa zamanda dönmeyeceğini bildiğinden dışarı çıkmak için giyindi.

Dışarısı serindi. Hafif hafif esen rüzgâr Maria'yı ferahlatmıştı. İnsan kalabalığına karışmadan, sakin yerleri tercih ederek neredeyse iki saattir yürüyordu. Yağmur çiselemeye başladı. Yağmurla rüzgâra tepesine yağan sararmış kavak ağacı yaprakları da eşlik ediyordu. Gülümseyip göğe çevirdi gözlerini. "İşte beden," dedi fısıldayarak. "Bedenim ve daha birçok beden. Başka bedenlerle birlikteyken, onlarla birlikte bir deneyimi yaşarken daha iyi tanıyorum bedenimi. Mistik hiçbir şey yok bunda. İnsanlar, yollar, rüzgâr, ağaçlar, yapraklar, yağmur, toprak ve bedenim..." Hepsinin varoluşunu ayrı ayrı ve yalın bir şekilde kavrayıp hissetti. Bedeninin onlarla birliğini ve ayrılığını idrak etti. "Şimdi

daha iyi anlıyorum," diye geçirdi içinden. Kollarını yukarıya doğru kaldırmak geçse de içinden bunun tuhaf görünebileceğini düşünerek vazgeçti. Derin derin nefes aldı. İnsanlarla ya da başka varlıklarla kısa süreli de olsa böyle deneyimler yaşamak insana çok şey öğretiyordu. Ama bu ânın gerçek bir sonsuzluk olarak hissedilebilmesi için kişinin zihninin buna açık bir yatağı olmalıydı. Buna ancak okumak, anlamaya çalışmak, etkinlik içinde olmak gibi biteviye bir hazırlık neden oluşturabilirdi. Bu da tabii ki geçmişteki deneyimlerden bağımsız değildi. Zihin ve beden buna uygun bir kesinliğe sahip olmalıydı. Şimdi zihninden daha çok emindi. Birçok şeyle etkileşim içinde olan beden kendi doğasını daha iyi kavrayabilirdi. Bu kısa deneyimin öğrettiği şey tüm yaşamı anlamlandırabilecek kadar değerliydi.

Ayaklarının altındaki yumuşak toprakla etkileşiminin verdiği keyifle yürümeye devam etti. Bir yandan da insanların bastıkları toprağın, yanlarından geçtikleri ağaçların, üzerlerinden geçen bulutların hiç farkında olmadan nasıl yürüdüklerine bakıyordu. İnsanların varolanlara ve kendi varoluşlarına ilişkin farklı şeyler düşünmelerinin ve hissetmelerinin çok kesin nedenleri vardı. Zihnin ve bedenin etkileşim düzeyi herkeste farklıydı. Bu nedenle her şeyin imgesi ya da fikri herkese göre farklı biçimde oluşuyordu. Doğada varolan tekil şeylerin nasıl aynı zamanda bir birliği teşkil ettiğini kavramak çok zordu, zihnin uzun süreli çabasını ve deneyimini gerektiriyordu. Aslında bu herkes için mümkün bir deneyimdi. O zaman neden insanlar bunu kavramayı arzulamıyordu? İnsana belki de en yararlı olan şey kendi doğasını kavramaktı. İnsanlar bu konuda neden bu kadar isteksizdi? Elbette bunun birçok nedeni vardı. Nedenlerini bilebildiğimiz sürece şaşkınlık uyandıracak ya da tuhaf hiçbir şey kalmıyordu. Aslında insan için gerekli olan, şeylerin, durumların, duyguların ya da fikirlerin nedenlerini bilebileceğimiz zihinsel bir derinliği sürekli geliştirebilmekti. Ama zihnin bunu yapabilmesi için bedenin de buna olanak sağlaması şarttı. Beden etkileşime yatkın olduğu sü-

rece zihin de nedenlerden nedenlere açılabilirdi. Maria bunları düşünürken yukarıdan aşağıya doğru süzülerek ona doğru gelen bir kargayı fark etti. Hızla yaklaşan karga başının çok yakınından geçerek yönünü değiştirdi. İstemsiz bir şekilde başını aşağı doğru eğerek karganın gittiği yöne doğru çevirdi. Hızlı adımlarla o yöne doğru yürümeye başladı. Zihnine onlarca soru hücum etti.

Karga evlerine doğru uçuyordu. Maria'nın merakı ve tedirginliği arttı. Kapılarının önünde bir grup insanın toplanıp bir şeyler konuştuğunu görünce yavaşladı. Arka bahçeye geçmeyi düşünüp dikkat çekeceğinden endişelenerek vazgeçti. Belki de rastlantıyla evin önünde toplanmış bir kalabalıktı gördüğü sadece. Hiçbir şey olmamış gibi evin önünden geçip yürümeye devam etmeyi düşündü, o sırada bisiklete binen komşularının küçük oğlunun kendisini görüp seslenebileceği geçti aklından. Adımları iyice yavaşladı. Eve girmenin kaçınılmaz olduğunu anladı. Kapıya yaklaşırken küçük çocuğa gülümsedi. Soğukkanlı bir şekilde cebinden anahtarı çıkarıp kapıyı açtı. Kapıyı kapatırken bahçede, tam karşısında duran bir adamla göz göze geldi. Hayret etti. Karşısındaki gözleri daha önce nerede gördüğünü hatırlamaya çalıştı, hatırlayamadı.

Odada ileri geri yürümeye başladı. Gözlerini kapadı. Gördüğünün kimin gözleri olduğunu bir türlü hatırlayamıyordu. Pencerenin önündeki koltuğa çöktü. Çok yorgun düştüğünü fark etti. Aklı hâlâ dışarıdaki adamdaydı, ama yorgunluktan düşünme gücünün de zayıfladığını hissetti. Başını arkasına yaslayıp gözlerini kapattı. Odada uçuşan sineğin sesini duyunca gözlerini hafifçe araladı. Kapının önündeki sesleri duymaya çalıştı, ama duyamadı. Karşı koltukta okuduğu kitabı görünce Bento'nun evde olmadığını fark etti. Dışarı çıkacağını söylememişti, ama bazı günler tıpkı kendisi gibi Bento da usulca dışarı çıkar, bir süreliğine ortadan kaybolurdu. Üzerine konuşmadıkları bir durumdu bu. Birbirlerinin her yaptığını bilmez, böyle şeyleri sorun da etmezlerdi. Doğal bir hâl almıştı bu kısa süreliğine ortadan kaybolmalar.

Maria, kendine kahve alıp odaya döndü. Bento'nun koltuğunda bıraktığı kitabı alıp arasında birlikte çekildikleri fotoğrafın olduğu sayfayı açtı. Bento okuduğu kimi kitapların arasına Maria'nın ya da ikisinin fotoğrafını koyar, kaldığı sayfayı açınca Maria ile karşılaşmaktan derin bir keyif alırdı. Göl kenarında çektirdikleri bu fotoğrafı Maria unutmuştu. Fotoğrafı çevirip arkasındaki şiiri okudu:

Suyun ve ateşin içinden geçerek bulduk birbirimizi
Çimen olduk, bulut olduk.
Aşkın toprağında varolduk ve büyüdük,
Ve aklımızı aşkla hakikate bağladık.
Aşkımsın Mariam, doğanın en gizil yerlerinden damıttığım,
Aşkımsın tarihin en umulmaz, tarifsiz anlarından tutup çıkardığım.

Maria'nın gözleri doldu. Fotoğrafı aldığı yere bıraktı. Bento'nun kaldığı sayfada altını çizdiği yeri okudu: "Hakikat kendi kendisinin ölçütüdür." İlk bakışta totolojik gibi gelen bu cümlenin çok şey ifade ettiğini anlıyordu. Bir önceki sayfayı açtı, altı çizili başka bir cümleyi okudu: "Şeyleri sonsuzluğun ışığı altında temaşa etmek aklın doğası gereğidir." "Platon," diye fısıldadı. Merakla kitabın kalın yeşil kapağına baktı. Kapakta el yazısıyla karalanarak yazılmış *Caute*[*] yazısını gördü. Birkaç sayfa daha geri gitti: "Aklın şu ya da bu fikirle, iradenin de şu ya da bu seçimle ilişkisi, kayalığın şu ya da bu kayayla olan ilişkisi ya da insanlığın Petrus ya da Paulus'la olan ilişkisi gibidir." Maria tebessüm edip, "Platon değilmiş," dedi içinden. Koltuğa iyice yerleşip kitabın sayfalarını karıştırmaya devam etti. Kısa bir süre sonra uyuyakaldı. Bento elinde bir torbayla içeri girdi. "Bekle Bento," diye irkilerek kendi sesine uyanıp ayağa fırladı Maria. Bento torbayı yere bırakıp hızlı adımlarla yanına gelip Maria'ya sarıldı, onu ne kadar özlediğini fark etti.

"Neredeydin?"

[*] İhtiyat.

"Buralardaydım. Neyin var?"

Maria yaklaşık üç saattir koltukta uyuyordu. Bento saatlerdir ortada yoktu, ama Maria bu konuda bir şey sormak istemedi.

"Uyuyakalmışım," dedi ve Bento'ya daha sıkı sarıldı.

Bento'nun omzunda uyuyakalacaktı ki Bento'nun sesi onu kendine getirdi.

"Sana çilek ve şarap getirdim."

Maria'nın neden bu kadar gergin ve yorgun olduğunu anlayamadı Bento. Mutfağa gidip çilekleri yıkadı, bir tabağa doldurdu, tabağı Maria'nın önüne koydu.

"Sofia ile birlikteydik. Yürüdük biraz."

Merak etse de hiçbir şey sormadan Bento'nun anlatmasını bekledi.

"Ayrılıktan sonra bir süreliğine ailesinin yanına gidip köyde kalmış, sadece toprakla uğraşmış. 'Çok düşündüm, irade gösterebilirdik' diyor."

Maria arkasına yaslandı.

"Neymiş onu böyle düşünmeye iten şey?"

"'Güçlü bir fikrimiz vardı' diyor. Ona göre bu fikrimizi irademizle açığa çıkarabilirmişiz o zamanlar."

"Bunları o zamanlar çok konuştuk. Defalarca. Ama bazen fikir tek başına hiçbir şeydir. Bu fikri taşıyacak insanlara ihtiyaç vardı. Kaç kişi oldukları çok önemli değil, ama birbirine inanıp güvenen insanlar olmadan fikirle ne yapabilirdik?"

"'Biz vardık' diyor. 'Bedenlerimiz, fikrimiz vardı ve irade göstermek için bu yeterliydi. Ama biz çok çabuk vazgeçtik. Belki sonuçları itibariyle hiçbir yararı olmayacaktı, ama yine de denemeliydik' diyor."

"Saçmalık bu," dedi. "Neymiş onun için irade? Kendini yok etme hakkı mı? Bunu kimse önceden bilemez."

Maria, Sofia'nın dediklerinden etkilenmiş olabileceğini düşünerek ve Bento'nun gözlerinin içine bakarak, "İradeymiş! Neymiş irade, sorsaydın keşke," dedi.

Yerinden kalkıp odada dolaşmaya başladı. Bu onlar için çok eski ve uzun bir tartışmaydı.

"Son görüşmemize dair her ayrıntıyı hatırlıyorum. Herkesin ses tonundan söylediği her kelimeye kadar her şeyi. Sofia'nın neredeyse aralıksız tütün sarışını, ellerindeki telaşı... Unutmuyorum. O günkü her şeyi nasıl duyumsadığımı, hissettiğimi hatırlıyorum. Evet, güçlü bir fikrimiz vardı. Bu belki irade için yeterliydi. Ama sence bu fikir hepimiz için ortak mıydı? Ben hâlâ emin değilim. Sen ne dedin ona?"

Odada turlamayı kesip arkasına döndü, merakla Bento'ya baktı. Bento bir anda telaşa kapılsa da belli etmemeye çalıştı. Aslında Bento da Maria gibi düşünüyordu, ama üzerinden bunca zaman geçmesine rağmen onun neden bu kadar öfkeli olduğuna herhangi bir anlam veremiyordu. Bunları anlattığı için Bento'nun da kafasının karışmış olabileceğini düşünüyordu belki de.

"Belki bir fikre sahiptik, ama bu fikir hepimiz için aynı oranda açık ve kesin değildi, dedim. Bu iradeyi ve dolayısıyla güveni zayıflatıyordu. Kararsızlık ve şüphe bizim için tehlikeliydi. Ve maalesef kesinlik olmadan bu kararsızlığı hep yaşayacaktık, dedim. Artık sakin ol. Başka ne dediğimi sanıyorsun? Hadi otur biraz."

Maria, Bento'nun sesindeki sakinlikle yatıştı, karşısına oturup dışarıyı izlemeye başladı.

Gözünün önüne Bento'nun okuduğu kitaptaki iradeye dair not geliverdi: "İnsanlar tüm isteklerinde ortak olan fikrin, yani tümel fikrin bir yeti olduğuna inanıyorlar." Zihninde ferahlatıcı bir rüzgârın estiğini, az önceki gerginliğin ve zihnindeki sisin dağıldığını hissetti. Bazen savunduğu düşüncelere dair şüpheye düşer, bundan korkunç derecede rahatsız olur, şüphenin düşünme gücünü zayıflattığını hissederdi. Uzun bir süre şüpheleriyle cebelleşir, hiç beklemediği bir anda şüphelerini ortadan kaldıracak bir fikre ulaşırdı. Zihninin böylesine kesin bir fikre ulaşmasından neşe duyar, neşe tüm bedenine yayılırken içinde dans

etme arzusu uyandırırdı. Bazen düşündüğü şeylerin her ayrıntısını hemen Bento'ya anlatmak ister, onu bulamazsa masaya oturup notlar almaya başlardı. Bir oturup bir kalkarak not alırken sık sık not almaya ara verir, kemanını eline alır, kısa bir şeyler çalıp tekrar masanın başına dönerdi. Düşüncesine dair şüphelerini ortadan kaldıramadığı ya da bu şüphenin arttığı durumlarda derin bir kederle susmayı yeğlerdi. Bazen dayanamayıp Bento'yla düşündükleri hakkında konuşsa da emin olamadığı düşüncelerini paylaşmaktan pek hoşlanmazdı. Maria için kararsızlık ve şüphe zihnin düşmanları gibiydi.

Dalgın bir biçimde bulutlara bakıyordu. Bento yarım kalan kitabını okumayı sürdürüyordu. Sohbet ettikleri konu hakkında düşünmek için daha önce yeterince vakit ayırdığına kanaat getiren Bento'nun sakinliği Maria'nın çok hoşuna gitti. Bento'nun fikirleri ile yaşamı arasında kolayca yaratıcı bir birlik kurduğunu, bunu yapabiliyor olmasının nedenleri olduğunu düşündü. Bento bu birliği sağlayabilmek için çok çaba sarf etmişti. Hâlâ da bu konuda çalışıyordu. Çalışmalarında bu sürekliliği sağlayamasaydı kavrayışındaki yalınlığı yakalaması da mümkün olamazdı. Maria bazen onu seyre dalar, varlığının onun yalnızlığına haksızlık olabileceğini düşünürdü. Bento, onun bu düşüncelerini bilse bunları kabul etmez, Maria'ya böyle düşündüğü için kızardı.

Dışarıdan sanki doğuştanmış gibi görülen sakinliğini ve düşüncelerindeki yalınlığı uzun yıllar süren çalışmaları sayesinde edinmişti Bento. Kuşkusuz bunu sağlamak için sadece okuyup yazmak yetmezdi. Bento Maria'nın varlığının, ona olan aşkının kendisine neler öğrettiğini, zihninde nasıl derin izler bıraktığını düşünürdü sık sık. Bazen bu aşk üzerine düşünmekten korkardı. "Şimdi değil," diye geçirirdi içinden. "En güzel ve en uzun şekilde düşüneceğin zamanı bekle," diye telkin ederdi kendini. Ama böyle bir zaman hiç gelmedi. Aşklarının canlılığından olsa gerekti. Şimdiye kadar aşkları üzerine düşünmeye ya da konuşmaya ihtiyaç duymamışlardı bile. Sanki her şey zaten belli bir zorunluluğa

göre gerçekleşiyordu. Bu zorunluluğu yaşadıkça neşeyle keşfediyorlardı. Doğanın onları birlikte yaşamaları için bir araya getirdiğini sanki baştan kabul edip bu konuda anlaşmışlar gibi keyfini çıkarıyorlardı. Ama hissedip düşündükleri şeyin sadece kendilerine ait olmadığının da farkındaydılar. İkisini birbirine bağlayan şey basit ve kişisel bir duygu değildi. Bunu ikisi de biliyor, varlıklarının evrensel bağlarını çok derinden kavrayıp varoluşlarının ve aşklarının birçok bağın, birçok nedenin bir araya gelmesinden oluştuğunu hissediyorlardı. Aşklarını pratik olarak yaşamamayı bile göze alabilecekleri bağlar ve nedenlerdi bunlar. Güç olan şey, bunları çelişkiye düşmeksizin birlikte yaşayabilmekti. Bunun en önemli yolu ise ikisinin de birbirine daha fazla özgürlük katmaları, birbirlerinin özgürlüklerini büyütmeleriydi.

Bento, gözlerini bulutlara dikmiş kadının gözlerinden bulutlara baktı. Kimse ona "benim" diyemezdi. Maria'nın kendisi bile bunu söyleyemezdi. Bazen doğanın herhangi bir parçası gibi onun kendinde varoluşunu seyrederdi. Bir bulut ya da yağmur gibi doğanın varoluşu onun varoluşunda apaçık görünüverirdi. Bakmaya korkardı böyle anlarda. Onu rahatsız etmekten, onun doğasını yaşamasını engellemekten çekinirdi. Ama yine de kendine mani olamaz, Maria'nın yalın varoluşundan gözlerini alamazdı. Şimdiye değin birlikte çok şey yaşamalarına olanakları olmamasına rağmen sadece birlikteyken kavradıkları ve hissettikleri çok şey vardı. Ortak neşeleri gibi ortak huzursuzlukları da vardı. Her ikisi de doğada gerçekleşen her şeyin bir parçası olmanın ağırlığını hissederdi zaman zaman. Bunu kavramaları zihinlerini aydınlattığı kadar ağır bir yük altına da sokuyordu. Çünkü aşkları ve özgürlükleri dünyada olup bitene dair büyük bir ilgiyle birlikte büyüyor ve evrenselleşiyordu.

Ruhlarındaki bitmeyen bu genişleme büyük bir çabayla daha da yoğunlaşıyor, neredeyse tüm evrenle bütünleştiklerini hissettiren bir deneyime dönüşüyordu. Ancak sonsuz bir çabanın zihinlerini derinleştirebileceğini biliyorlardı. İlk bakışta tamamen

soyutmuş gibi görünen bu çabanın hiç de öyle olmadığının ikisi de farkındaydı. Aslında bu çabanın aynı zamanda çok pratik sonuçları ve yaşamı kolaylaştıran yönleri vardı. Zihnin kavrayışı geliştikçe ve derinleştikçe yaşama dair bazı ilkeler de sarihleşiyordu. Deneyimlerden ilkeler damıtıyorlardı. Bu yüzden kimi kritik durumlarda hiç üzerine konuşmadan aynı davranışı sergileyebiliyor ya da benzer şeylerden aynı sonuçları çıkarabiliyorlardı. Yaşamın da aynı zamanda zihnin kavrayışının gelişiminde doğrudan etkisi olduğunu kesin biçimde biliyorlardı.

Bedenin ve zihnin diğer her şeyle olan bağının ve evrenselliğinin bilinmesi pratik sonuçlara da neden oluyordu. Bu hakikat onlara kendi dışlarında gerçekleşen her şeyi o şeyi oluşturan nedenlere göre kavrama zorunluluğunu öğretmişti. Bunu yapabildikleri sürece bireysel yaşamlarını daha iyi yönetebiliyor, kendilerini ani tepkilerden koruyabiliyorlardı. Bu yüzden yaşananlara kendilerinin ne hissettikleri üzerinden değil yaşanan şeyin nedenleri üzerinden bakmayı öğrenmişlerdi. Bu her zaman mümkün olamasa da çoğu zaman bunu başarabiliyorlardı. Çünkü zihnin kavrayış gücü ile pratik sorunlara yararlı olabilecek çözümler üretebilmek arasında koşulsuz bir bağ vardı. Hem bireysel hem de toplumsal hayatın nasıl sürdürüleceğine ilişkin kavrayış, doğanın zorunluluğunu ve kendi doğamızı kavramaktan geçiyordu. Bu yalınlığa ulaşmak güç olsa da bitmeyen bir çabayla herkesin erişebileceği bir kavrayıştı. Ve bu çabanın özgürlükle köklü bağları vardı. Maria ve Bento bunlar üzerine hiç ayrıntılı olarak konuşmamışlardı. Belki de henüz konuşamamışlardı. Ama üzerine hiç konuşulmadan anlaşılmış birçok şey vardı aralarında. Birbirlerini tanıdıklarından beri böyleydi bu. Kelimeler ile şeyler arasındaki ayrımın farkındaydılar. Bu yüzden kelimelerden çok etkileşimlerle anlaşıyorlardı.

3

Duygu ve Sonsuzluk

"Ah Maria, sonsuz olmalısın. Varlığının bende yarattığı bu coşku, kalbimdeki bu harelenme, aşkının her şeyi göze alabileceğime dair yarattığı cesaret... Ama sen bazen öyle soğukkanlı oluyorsun ki bana ve her şeye karşı, o anlar yalnız bile olamıyorum. Oysa bir sözünle sonsuz oluyorum Maria."

Maria'nın çalışmasını seyreden Bento, onunla geçirdiği ve kimsenin bilmediği yılları düşünürken ve önceki gece Maria'nın ona söylediklerinin etkisiyle aklından bunları geçiriyordu. Onun bu kayıtsız hali Bento'yu her zaman ürkütürdü. Bu hallerini seyrederken "yalnız olsa daha mutlu olacak sanki," diye geçerdi aklından bazen. Belki de Maria yazgısını tek başına yaşamak ve bu yüzden de tüm bağlılıklarından, bağımlılıklarından kurtulmak istiyordu. Onun için hakikati yaşamanın biricik yolu buydu belki de. Sanki bir gün aniden, ama serinkanlı bir biçimde o masadan kalkıp Bento'nun yüzüne bile bakmadan kapıdan çıkacak ve sonsuza değin dönmeyecekti. Bunu önceden bilse de ona dur diyemeyeceğini biliyordu. Ne zordu bunu kavrayamamak. Onun aklından ne geçirdiğini, ne yapacağını ve bunun karşısında Bento'nun ne yapması gerektiğini bilememek. Onu en çaresiz bırakan şeylerden biri de Maria'nın yanına yaklaşamadığı ve onun ne istediğini bilmediği bu tür zamanlardı. Oysa onun dostlarına, çocuklara, bitkilere, hayvanlara ne kadar içten davrandığının tanığı olmuştu defalarca kez. Hem eğlenceli hem de yaşama ve dostlarına bu denli bağlı olan birisinin yaşamak zorunda olduğu bu yalnızlık çok büyük bir haksızlıktı oysa. Bento bu hakikatin

değişmeyeceğini her şeyden iyi bilse de bu hakikatle nasıl yaşayacağını da tam olarak bilemiyordu.

Ses çıkarmaktan hatta hareket edip onun ilgisini çekmekten ürken Bento, öylece onu seyretmeyi sürdürürken yılların nasıl da hâlâ henüz hiçbir şey yaşanmamış gibi geçtiğini düşündü. Maria'dan önce aşka inanmayan Bento, onun varoluşunu yoğun biçimde düşündüğü anlarda hayatının en büyük şaşkınlığını yaşardı. Bazen başka insanların aşklarını düşünüp sonra da onlarla kendi aşkını kıyaslayınca sahip olduğunun ve kalbini sonsuzlaştıranın hiçbir şeyle kıyaslanamayacağını düşünür, yaptığının beyhudeliğine hayıflanırdı. Maria kendisi hissetsin, sakınsın ve kollasın diye beklerdi. Bu yüzden önceki geceki konuşmaları ona çok dokunmuştu. Maria, Bento ile çok ruhsuz bir konuşma yapmıştı. Onun daha güçlü olması ve karşılaşabilecekleri şeylere karşı daha cesur olması gerektiğini, gerekirse yalnızlığı göze alabilmesini telkin etmişti. Bento'ya dokunan ise onun sözlerinden çok ruhsuz haliydi. Geceden beri derin bir yalnızlık içindeydi. Bir yandan oturduğu yerden kalkıp yazı yazmak istiyordu bir yandan da her hareketiyle bu yalnız kadının gözünde küçülmekten, onun kalbinin soğumasından korkuyordu. Maria'nın öyle soğukkanlı, öyle korkutucu, öyle donuk hallerine rastlamıştı ki yıllar boyunca, onun her şeyi yapabileceğini düşünür, bu gücün altında küçülürdü çaresizce.

O gece saatlerce çalıştı. Dışarıda yağan karın gökyüzünde yarattığı beyazlığın odayı aydınlatmasından dolayı uyuyamadı. Donuk gözlerle tavandaki eski tahtalara bakarken uyuduğunu sandığı Maria'nın sesiyle odadaki sessizlik bozuluverdi.

"Biz ölünce aşkımıza ne olacak Bento?"

Bento bütün gün zihnin yapısı hakkında yazmak için düşünmekle o kadar meşgul olmuştu ki ağzını açıp birkaç kelime söylese kalan gücünün de o anda tükeneceğini sandı.

"Uyu sevgilim, aşkımız burada," deyip Maria'ya sıkıca sarıldı.

Maria'nın varlığı Bento'nun felsefeye ve hakikate olan ilgisinin

hem ortaya çıkmasında hem de bunlara tutkuyla bağlanmasında çok etkili olmuştu. Belki de bu aşk ve bu aşkın onun ruhunda yarattığı derinlik olmasaydı bir şeye sonsuzca bağlanmanın ne olduğunu hiç bilemeyecek, hissedemeyecekti. Aşkın özgürlük olduğunu, hakikate ulaşmanın da ancak özgürlük arzusuyla mümkün olduğunu ona Maria göstermişti. Bunun üzerine hiçbir söz sarf etmeden, sadece yaşayarak birlikte deneyimlemişlerdi bunu. Bento aşkın insanı nasıl yeniden ve yeniden yarattığını anlayarak yaşıyordu. Aşkın bir evle, eşyayla, yasayla, devletle, çocukla, mülkiyetle, kuralla hiçbir ilgisi yoktu. Bunların hiçbirinin ne insan doğasıyla ne de aşkla ilgisi vardı. Bento aşkı Maria'dan ve Maria ile birlikte öğrenmişti. Onun sert parmaklarının piyanonun tuşlarında dans ederken nasıl incelip uzadığını, kemanda su gibi akan parmaklarının nasıl rüzgâr gibi dalgalandığını seyrederken derin bir esrimeye kapılır, Maria'nın duyduğu hazzın keyfini çıkarır, hazzından derin bir haz yaratırdı kendine. Onun yoğunlaşmasını bozmak istemez, onu izlerken kıpırdamaz, anbean farklı haller alan yüz halini merakla takip ederdi. Ne büyük bir meziyetti insanın kendini özgürleştiren bir şeyi keşfedip ona bağlanması, özgürleşirken yarattığı halenin etrafındaki her şeyi ve herkesi sarıp sarmalaması. Bento bu halenin esrimesi içinde onu izlerken müzik konusundaki yeteneksizliğine kederlenirdi. Bazen de kendini tutamaz, Maria piyano çalarken mızıkayla ve komik bir surat ifadesiyle ona eşlik etmeye çalışırdı. Bento'nun acemiliği ikisini çok eğlendirse de, kimi zaman öyle uyumlu çalarlardı ki bundan büyük bir estetik haz duyarlardı.

Uzun bir yürüyüşten döndükleri bir gün Maria'nın durgunluğu Bento'nun dikkatinden kaçmamıştı. Yürüyüş yapmak için güneşli havalardan ziyade bulutlu ve kapalı havalardan hoşlanır, kapalı havalarda birlikte yürümeyi daha çok severlerdi. Olağan bir gün geçirmelerine rağmen Bento, Maria'nın dalgınlığına bulaşmak istememişti. Aslında bu olumsuzluk atfedilecek bir durum değildi. Maria, zaman zaman bir süre yalnız kalmayı ister,

bu zamanlarda resim yapar, yazı yazar ya da keman çalardı. Böyle anlarda uzun uzun odada ileri geri yürür, bazen de kendi kendine bir şeyler mırıldanırdı. Bento, onun bu hallerini iyi bilir ve yalnız kalabilmesi için ona hiçbir şekilde yaklaşmazdı. İki ya da üç gün sonra odadan çıkacağını düşünmüştü, ama o, uzunca bir süredir yatak odasından neredeyse hiç çıkmamıştı. Zaten iki odalı olan evlerinde yatak odasındaki pencerenin önünde meşe ağacından yapılmış küçük bir yazı masası vardı. Evin her köşesinin çalışmalarına uygun biçimde düzenlenmesi konusunda üzerine hiç konuşmadan anlaşmışlardı. Yatak odasındaki masayı genellikle Maria kullanıyordu. Masa karmakarışık görünse de, Maria neyin nerede olduğunu bilirdi. Kâğıtlar, kitaplar, notalar, kalemler, iki kaktüs ve Seneca'nın küçük bir heykeli vardı masada. Maria zorunlu ihtiyaçları dışında odadan çıkmadığı bu süre boyunca durmaksızın okuyup yazmıştı. Sık sık yerinden kalkarak odanın bir ucundan diğerine gidip gelen Maria aralıksız çalışmıştı. Epeydir zihnini meşgul eden yazısını bitirmeye çabalıyordu. Zaman zaman yazmakta zorlanıyordu. Belli bir noktaya geldikten sonra zihninin yorgunluğuna teslim olup yazmayı bırakıyordu. Tekrar yazmaya başlayana kadar boş durmuyor, okuyor ya da notlarına göz gezdiriyordu.

Bento bir yandan onu rahatsız etmemek için bir şey söylemek istemiyor, bir yandan da merakına yenik düşüp zaman zaman kapıya kulağını dayayıp içeriyi dinliyordu. Maria ise bir şey yetiştiriyormuşçasına sürekli çalışıyor, okuyor ve yazıyordu. Çok az odadan çıkıyordu. Atıştırmalık bir şeyler ve kahvesini alıp odaya, çalışmasına dönüyordu. Bu kısa aralarda bazen Bento'ya sıkıca sarılıp, kokusunu içine çekiyor, öpüp yokluyordu. Bento, Maria'nın odaya kapanmasının uzamasından iyice rahatsız olmuş, sık sık kulağını odanın kapısına dayamaya başlamıştı. Huzursuzluğu arttıkça çalışamaz olmuştu. Maria yedi gündür aralıksız çalışıyordu. Bento dayanamadı. O gün hiç açılmayan kapıyı hafifçe vurdu. Maria'nın kısık sesini duydu.

"Evet Bento?"

"İyi misin Mariam? Bugün hiç çıkmadın odadan."

"Biraz daha Bento, biraz daha çalışmak istiyorum. Sen istersen biraz çıkıp yürüyebilirsin. Dönüşte biraz elma da alırsın."

Bento, bu soğuk ve emredici ses tonundan ürkerek "Peki," diyebildi. Bir süre sırtını kapıya yaslayıp durdu. Çıplak ayağının üstündeki örümceği fark edince kendine geldi. Yere inen örümceği ezmek için ayağını kaldırdı. Ayağı kısa bir süre havada asılı kaldı. Örümceğin kapının altındaki boşluktan usulca odaya gitmesini seyretti. Eğilip kapının altındaki boşluktan örümceği izlemek istese de, Maria'nın kapıyı açabileceğini, onu eğilmiş halde görebileceğini düşündü. Hızlı ama sessiz adımlarla kapıdan uzaklaştı. İçinden "Belki de örümceği ezmeliydim," diye geçirdi.

Maria, pencerenin önündeki küçük masanın başında kitaplara ve el yazısıyla doldurduğu kâğıtlara göz gezdiriyordu. Masadaki fincanlardan birindeki kahve küflenmişti. Bu fincanı yeni fark ediyordu. Fincana bakıp tekrar masaya bıraktı, arkasına yaslandı. Kâğıtların üzerinde yavaşça hareket eden örümceği izlemeye başladı. Örümcek Maria'nın çizdiği geometrik şekillerin üzerinde geziniyordu. Birden içinde bulunduğu kederli halden sıyrıldı. Örümceği rahatsız etmemek için sakince kalemi eline alıp masada boş bir kâğıt aradı. Bulamayınca yarısından fazlası dolu olan bir kâğıdı önüne alarak okunaklı olmayan yazısıyla "haller, duygular ve fikirler," diye yazdı.

"Duygularımız fikirlerimize yuvalanmış gibidir. Ya da şöyle söyleyebiliriz: Fikirlerimiz duygularımızın nedenidir ve tam tersi. Bunu biliriz ya da bilmeyiz, böyledir. Şunu unutmamalıyız: Etkin ya da edilgin olmamızı belirleyen şey, bizim dışımızdaki şeyler ve insanlarla olan ilişkilerimizdir. Yani dışımızdaki şeyler ve insanlarla kurduğumuz ilişki tarzı bizi ya etkinleştirir ya da edilginleştirir."

Bu kısa pasaj, daha sonra yazacağı uzun metin için yeterli ipucunu veriyordu. Sanki bütün metni yazıp bitirmişçesine hu-

zurla sandalyeden kalktı, "Bento," diye seslendi. Bento'nun dışarı çıktığını hatırladı neden sonra. Kapıyı açar açmaz Bento'nun masaya koyduğu kahvenin kokusunu içine çekti. Bento'nun tam olarak ne zaman çıktığını hatırlayamadı. Elinde kahve odada dolanmaya başladı. Yalnızlığından sıkıldı, radyoyu açıp çalan şarkıya eşlik etti.

Gökyüzüne bak sevgilim
Sonra gözlerime.
Sonsuzluğu unutma sevgilim
Sonsuzlukla var ol.
Beni unutma sevgilim
Aşkla var ol.

Bir yandan dans edip bir yandan şarkı söylüyordu. Aslında günlerdir üzerine düşündüğü şeylerle ilgili yalın bir noktaya ulaşmış, zihnindeki sis bir anda dağılıvermişti. Zihnindeki berraklığın ve kavrayışın keyfini çıkarıyordu. Düşüncesini ulaştığı yalın noktadan birçok yere doğru ilerletip zihninin derinliklerinde yeni birçok yol inşa edebilirdi artık. Ama şu anda sadece dans edip zihninin ulaştığı yalınlığın keyfini çıkarmak istiyordu. Kısa bir süre sonra müziği bastıran bir gürültüyle kapı çalmaya başladı.

*

Bento günlerdir yaralı yatıyordu. Bir yandan hiç bitmeyecekmiş gibi gelen dokuz günü düşünüyor, her ânı yeniden yaşıyormuş gibi zaman zaman irkiliyor, diğer yandan yattığı yerden durmadan "Bundan sonra ne yapmalıyım?" diye sorup duruyordu. Gözlerini sürekli bir noktaya dikiyordu. Aklını yitirecekmiş gibi hissettiği anlar gözünün önüne gelince hemen bu hissi defetmeye çabalıyor, sadece "bundan sonra, bundan sonra," diye geçiriyordu içinden.

"Bundan sonra ne yapmalıyım?" Zihninin gücünün azalmasına izin verirse sonsuz bir kedere, dipsiz bir uçuruma yuvar-

lanabileceğini biliyordu. O noktadan sonra geri dönmekse çok zordu. Bu döngüye kapılmak istemiyordu. Zaman zaman yerinden doğrulmak istese de hareket ettikçe canı yanıyordu. Aklı hep kitaplardaydı. Maria ona her sabah gazete okuyordu. Ama o masanın başına geçip uzun uzun okuyup yazmak istiyordu. Sanki kalkıp çalışmaya bir başlasa onlarca sayfa dolduracakmış gibi hissediyordu. Sonra sarılı eline bakıyor, yatağa daha çok gömülüyordu. "Ama düşünüyorum," diye geçirdi içinden. "Ne olursa olsun düşünüyorum." Şu anda güvenip dayanabileceği tek güç buydu ve hiç de az bir şey değildi bu. Bento bunları düşünürken derin bir nefes alıp kendine geldi. Maria yanında olsaydı şu anda aklına gelenleri ondan yazmasını isteyebilirdi. Gözlerini yaralı bedenine dikip bedenin sınırlarını düşünüyordu. "Beden neler yapabilir?" diye soruyordu kendine. Bunu bilebilmek için onun doğasını bilmek gerekirdi. Oysa fiziksel olanın doğasını bilmeden bedenin doğası bilinemezdi. Bento, zihninin bir kesinliğe doğru ilerlediğini, bir kesinliği arzuladığını hissediyordu. Arzulayan zihin ve bedendi. Ama bir yandan da bu heyecanından tuhaf biçimde ürküyordu. Aslında hissettiği ürküntüden çok şaşkınlıktı. Ulaşacağı sonuç değil bu sonucun kesinliği onu şaşırtıyordu. Bedeni yaralar içinde olan Bento, düşüncenin sonsuzluğa açılacağı âna doğru ilerliyordu.

Bir süre gözlerini tavana dikti. Göğsünün acısıyla kendine geldi. Zihni bir anda dağıldı. Boynunun ağrımasına rağmen gözlerini yaralı bedenine doğru eğdi. "Bu haldeyken düşündüğüm şeylerin bana ne yararı olabilir ki?" diye sordu kendi kendine. Zihnin bedene hükmettiğine dair onlarca şey okuyan Bento bedeninin durumunun bu tezi kendiliğinden çürüttüğünü düşünerek ulaştığı bu sonuca güldü. Gülerken acısı daha da arttı, "Beden," diye fısıldadı. Bedenin zihinle ilişki tarzına ve bedenin olanaklarının neler olduğuna dair okuduklarından bir şeyler hatırlamaya çalışsa da dönüp dolaşıp aklına gelenler hep ruh ya da zihin üzerineydi. Tarihte bu yöndeki neredeyse bütün teorik

çabalar zihnin bedene nasıl hükmettiğini açıklamaya dönüktü. Oysa kendisini yatağa mahkûm eden yaralar içindeki bedenine baktığında böyle olamayacağına ilişkin bir kesinliğe ulaşıyordu. Bu yanılgının nedeni ise bedenin doğasının yeterince araştırılmamış olmasıydı. Dokuz gün boyunca yaşadığı işkence aslında tam tersini gösteriyordu. Bir insana ya da bir canlıya hükmetmek, onun bedenine hükmetmekle mümkündü. Yine de bir sonuca varmakta acele etmemek için zihnini yavaşlatıp bedeninin üzerine yoğunlaştırmaya çalışırken, düşüncesi üzerine düşündü.

"Şu anda bedenim bu yatakta, acı çekiyor ve ben onu düşünüyorum. Aslında zihnimin bedenimin üzerine yoğunlaşması şu anda bedenimin içinde bulunduğu durum nedeniyle gerçekleşiyor. Zihnimi bedenim üzerine yoğunlaşmaya iten bedenimin şu anki hareket düzeyi. Zihnim başka bir şeye yoğunlaşsaydı bu şeyin bedenim üzerine bir etkisi olması, yani bedenimin bu şeyden etkilenmeye *müsait* olması gerekirdi. Şu anda beni bedenim üzerine düşünmeye iten şey ise yaralarım. Aslında birçok farklı nesnenin ya da imgenin farklı insanlarda farklı etkilere yol açmasının nedeni de bu. Çünkü şeylerin ve şeylerin imgelerinin her beden üzerine farklı etkileri vardı. Bunu belirleyen bedenin durumuydu. Öyleyse beden neden güçsüz ya da ikincil bir varoluşa sahip olarak görülüyordu? Ruh ya da zihin bu kadar yüceltilirken beden neden hâkir görülüyordu?"

Bento bunları düşünürken dalgın dalgın camdan dışarıyı seyrediyordu. Bir anda bacağının üzerinde bir şeyin gezindiğini hissetti. Başını çevirince boynundan tüm bedenine yayılan acıyla irkildi. Bacağında küçük bir örümcek geziniyordu. Acısını unutup şaşkınlıkla örümceğin bacağından yukarı doğru ilerleyişini izlemeye başladı. Örümcek, bacağındaki yeni yeni kurumaya, kabuk bağlamaya başlamış yaraların üzerinden usulca geziniyordu. Örümcek bacağındaki açık yaraya doğru ilerledikçe Bento'nun gözleri daha da açıldı. Yerinden kımıldamadan örümceğin seyahatini seyreden Bento'nun heyecanı arttı. Örümceğin yaraya

ulaşması için geçen zaman Bento için sanki dakikalarca sürmüştü. Kendi tedirginliğinin nedenlerini anlayamasa da derin bir kaygıyla örümceğin yarasının açık kısmına ulaşmasını seyretti. Örümcek yaranın üzerine gelince durup yarayı koklarmış gibi başını ve bacaklarını hafifçe oynatmaya başladı. Nedense örümceğin yarasının üzerinde olmaktan büyük bir memnuniyet duyduğunu düşünüyor, sanki yuvasını bulmuş gibi davranmasından ve uzun süre orada kalmak isteyeceği fikrinden dehşete düşüyordu. Örümcek hafifçe yaranın üzerinde gezinmeye başlayınca, örümceğin tüm bacaklarını kendi bedeninin birer uzantısı ya da organlarıymış gibi hissetti Bento. Bir anda kendine geldi ve bacağını oynatmayı denese de hissettiği derin acıyla gözlerini kapayıp başını geriye yasladı. Kapalı gözlerinden hafifçe yaşlar süzüldü. Gözyaşları kulağının arkasına doğru inerken tuzla buluşan bir başka yara kendini hatırlattı. Bir anda zihnindeki bir bulut dağılmış gibi hissetti. Hafifçe gülümsedi, gözlerini tekrar camdan dışarıya çevirip fısıldadı: "Sonsuzluk." Nereden çıkmıştı şimdi sonsuzluk?

Sonsuzluk ile beden... Bunlar arasında hiçbir paradoks yoktu aslında. Öyleyse doğanın sonsuz niteliklerinden birçoğunu bir arada taşıyan bir varoluş neden aciz ya da eksik bir doğaya sahip olsun! Eğer her varolan varlığını bu sonsuzluğa borçluysa neden beden bu sonsuzluğa ortak olmasın! Bento bunları düşünürken yaralarının usulca kabuk bağladığını hissediyor, bedene sahip olmakla varolmak arasındaki sonsuz ve zorunlu bağı derinden kavrıyordu. Bedenimizi ve zihnimizi harekete geçiren nedenleri bilmezsek bu sonsuz ve zorunlu bağ yokmuş gibi ve her yaptığımızı sanki kendimiz belirleyebilirmişiz gibi düşünürüz. Bu yanılgı insanın kendi doğasını kavraması önündeki en büyük engellerden biriydi. Oysa "zihinsel karar, istek ve bedenin takındığı hal" arasındaki birliği kavramaksızın ne kararlarımızın ve isteklerimizin nedenini ne de davranışlarımızın nedenini bilebiliriz. Hatıralar tam da bu yüzden önemli. Hatırlamak zihnin doğasını anlamak

için çok önemli. Bento'nun da yaşadıkları ve hatıraları zihninde su gibi akıyor, zihnine canlılık katıyordu. Bu hatıraların arasında en çok aşk ve doğa vardı. Bento, aşkın her şeyi kuşatan bir güç olduğunu düşünürdü. Aşk sonsuzlukla, evrensellikle ve özgürlükle kurulan varoluşsal bir değerdi. Bu güç ve değer olmaksızın kavrayışın derinleşmesi neredeyse imkânsızdı. Aşk ve sonsuzluk üzerine düşünürken genellikle Platon'un söyledikleri aklına gelirdi. Platon'un Maria ile karşılaşmasında da bir hatırası vardı.

Bento, Maria'yı ilk defa sınıfa girdiğinde görmüştü. Maria kapıyı açtığında Bento gözlerini sınıftaki kitaplığa dikmiş, Platon'un erdem anlayışından söz ediyordu. Maria'nın sınıfa girmesiyle kısa bir sessizlik olmuş, Bento'nun gözleri Maria'nın gözleriyle buluştuktan kısa bir süre sonra Bento şaşkınlıkla ve nereye bakacağını bilmeksizin gözlerini sınıfta gezdirmişti. Heyecanını ve duygularını belli etmeme konusunda çok yetenekliydi, telaşını gizlemek için önündeki notlara gözlerini dikti: "Filozoflar varlığı bütünüyle severler." Platon'un bu sözleri Bento'ya çok kışkırtıcı geldi. Maria sınıfa selam verip yerine oturdu. Bento hiçbir şey olmamış gibi konuşmaya devam etti: "Aslına bakılırsa Platon'da erdem ile aşk arasında özsel bir bağ kuruluyor. Bu yüzden sevgisiz ya da aşksız felsefe imkânsızdır." O gün Bento felsefe üzerine kısa bir konuşma yapmıştı. Maria sınıfa girip oturduktan sonra sanki bambaşka biri olmuş, ses tonu değişmiş ve bütün halleri yeni ve daha canlı bir karakter kazanmıştı. Bento huşuyla aşktan, sonsuzluktan ve özgürlükten bahsetmişti. Neredeyse kendisini tanıyamıyordu. Bu esrimeye neden olan Maria mıydı yoksa Platon mu? Kimsenin bakışlarından etkilenmemek için salondaki eşyalarda gezdirdiği gözleri Maria'nın gözleriyle buluştu: "Aşk, özgürlük ve sonsuzluk arasında zorunlu bir bağ var," diyebildi. O an bunun ne anlama geldiğine dair Maria'yla güçlü bir etkileşime giren Bento, Maria'nın ruhunu sarıp sarmalaması için ruhuna izin verdi. Maria ise bir dağın tepesinde, bir uçurumun kenarında hissetti kendini. Bu sonsuzluk hissini daha

önce yaşamıştı Maria. Keman çalarken, dans ederken, ormanda koşarken, okurken ya da yazarken. Ama bu seferki bambaşkaydı ve hissettikleri ikisini de ürkütmüştü. Bento'nun sesi Maria'yı kendine getirdi. "Her ne kadar Platon'dan bahsederken aşk, özgürlük ve sonsuzluk arasında bir bağ söz konusu olsa da bu bağın edimselleşmesine olanak sağlayan esas unsurlardan birisi tabii ki bedendir. Ama bedeni olumsuzlaması Platon'un en büyük yanılgısı olmuştur. Böylece Platon bedenin gerçekliğini ve özgürlükteki kuruculuğunu reddederek aşkı da ıskalamış oluyor," dedi elini göğsünün üzerine koyarak. Maria, Bento'nun göğsünün üzerindeki eline baktı, ellerini kavuşturdu. Bir anda yüzü kızaran Maria, birisinin görüp görmediğini kontrol etmek için etrafına bakındı. Herkesin gözü Bento'daydı. Maria da gözlerini ona çevirip istemeden "Stoacılar," dedi. Bento gülümseyerek "Tabii ki olabilir," dedi ve yavaşça oturdu. Bu belki de Maria'ya konuşmaya onun devam etmesi için bir davetti, ama Maria başka bir şey söylemeyip gözlerini çevirdi. Bu karşılaşma her ikisinde de hem derin bir korkuya hem de tuhaf bir arzuya neden olmuştu. Korkmuşlardı, çünkü hiç yaşamadıkları bu yoğun duyguya neden olan şeyi henüz bilmiyorlardı. O gün ikisi de bir daha karşılaşacaklarından emin biçimde hızlıca salonu terk etmiş, bütün gün bastırılamaz bir neşeyle dolaşmışlardı.

Bento bunların neden şimdi aklına geldiğini bilmiyordu, ama o günü her ayrıntısına değin hatırlıyordu. "Hatıralar," dedi içinden "kader gibi ve ben bu kaderi çok seviyorum," dedi Maria'nın yüzünü gözünün önüne getirerek. Derin bir yalnızlık içinde hissetti. Tek başlarına yaşamaya alışkın olsalar da, bu yalnız zamanlarını sürekli bir şeylerle uğraşarak geçirseler de, bazen aniden derin bir yalnızlığa düşer, bu yalnızlığı sadece birbirleriyle giderebileceklerini bilirlerdi. Ama çalışmalarına engel olmaması için bu zayıflığın onları alıkoymasına izin vermemeye çalışırlardı. Ne var ki bazen her ikisi için de bu duygu baş edilemez bir yoğunluğa ulaşırdı.

Biliyordu ki şu anda yalnız hissetmesine neden olan şey yatağa mahkûm bedeniydi. Bir süre sonra yorgun düşüp uyuyakaldı. Uzun bir süredir neredeyse rüya görmeden uyumuyordu. "Savaşçı insanlar yaralarıyla gurur duyar," dedi Seneca. Bento'nun tam karşısında ise Ovidius oturuyordu. "Aşk, yaraları iyileştirir," dedi Bento'ya bakarak. Bir dağın zirvesinde oturmuş sohbet ediyorlardı. Oradakilerin hiçbirini daha önce görmediğinden emindi, ama hepsi çok tanıdıktı.

Uyandığında Maria'yı yanı başında buldu. Bir anda dönüp Maria'yı kucaklayacak gücü kendinde bulabileceğini düşünse de bedenini Maria'ya doğru biraz yaklaştırmayı başarabildi sadece. Bento'yu rahatsız etmemek için zaten huzursuz uyuyan Maria bu ufak sarsıntıyla uyanıverdi. Göz göze geldiler, özlemle birbirlerine dokundular. Maria Bento'ya yaklaşarak başını hafifçe Bento'nun göğsüne yasladı. Yuvasına, köklerine kavuşmuş bir canlı gibi tüm varlığıyla tutundu Bento'nun göğsüne. Çıplak ayaklarıyla toprağa basan birinin toprakla, bir dağın tepesinde başını göğe kaldıran birisinin gökyüzüyle bir olması gibi kökleriyle buluşmuştu Maria. Hem bu kadar kişisel hem de bu kadar evrensel olanın birliği aşkta vücuda geliyordu birbirlerine dokununca. Bunda hiçbir çelişki yoktu. Basitti. Yalındı. Bento gülümsedi: "Çok büyük bir neşeyi kaçırdın Platon. Evrenin sırrını kaçırdın," dedi ve yaralarının acısına rağmen göğsündeki Maria'yı kucakladı. Maria, Bento'nun neden böyle dediğini anlamadı ama sormadı da.

Bento iyileşmek için günlerce yatmak zorunda kaldı. Maria mümkün olduğunca yanında kalıp ya kitap okudu ya da derin sohbetlere daldılar. Bazen neşeyle birbirlerine sarılıyor, uzun süre boyunca öyle kalıyorlardı. Konuşmalarını dışarıdan izleyen biri, konuşmanın içeriğine dair belki de hiçbir bütünlük kuramazdı. Tuhaf bir biçimde konudan konuya atlasalar da birbirlerini takip etmekte hiç zorlanmıyorlardı. Tekrar aynı konulara döndüklerinde, sanki arada başka hiçbir şey konuşmamışlar gibi

kaldıkları yerden devam ediyorlardı. Ciddi bir şeyler konuşup konuşmadıkları, eğlenip eğlenmedikleri belli olmazdı. Mimikleri sürekli değişir, bazen katıla katıla güler, bazen tartıştıklarını düşündürtür, bazen de uzun uzun susarlardı.

*

"Güçsüz bedende güçsüzdür ruh da." Bento bir anda Lucretius'un bu sözünü hatırladı. Zaman zaman gözünün önüne okuduğu metinlerin belli bir bölümü ya da bir cümlesi gelir, o anı yeniden yaşıyormuş gibi hissederdi. Oysa şimdi güçsüz bedenine rağmen ruhunun varoluş gücünü artıran şey yatağının yanındaki defterdi. Maria'nın parmak izlerinin olduğu bu defter aşklarının izlerinden ve hatıralarından sadece biriydi. Her ne kadar hatıralara takılıp kalmaktan hoşlanmasalar da aşklarının günbegün güçlenmesinde hatıraların payının büyüklüğünün farkındaydılar. Bento ruhuyla sonsuz bir uyum içinde olan ve ruhunun varlığına güçlü bir olumlama katan bu aşkın, güçsüz bedenine içsel bir canlılık kattığını hissediyordu: "Doğama uygun bir ilişki, bir şey ya da bir durum varoluş gücümü olumlayabilirdi ancak. Oysa bedenimin gücünü zayıflatan, yok eden ya da olumsuzlayan hiçbir şey doğamla uyuşamazdı. Çünkü 'tek tek her şey varolduğu sürece kendi varlığını sürdürmeye çabalar.' Bu çabayı olumsuzlayan hiçbir şey insan doğasına uygun olamaz. Özellikle bedenimiz üzerindeki kimi dış etkilerin bedenimizin varoluşunu olumsuzlaması, zihnimizin kavrayış gücünü de zayıflatan ya da yok eden bir etkiye neden oluyor. Beden, yani herkesin ya da her tekil varlığın sahip olduğu ortak güç, 'kendinde' hiçbir olumsuzlama içermezken insanlar birbirlerine ve şeylere hükmederken bu güce el koymaya çalışırlar. Oysa bu ne hükmedenin ne de hükmedilenin doğasına uygun bir edimdir. Zira hiçbir tekil varlık kendi doğasında bu doğayı olumsuzlayan herhangi bir şeyi içermez. Nasıl ki her tekil varlığın varoluşunu sürdürme yönünde bir çabası varsa, bu çaba da ancak o şeyin doğasına uygun biçimde gerçekleştirilirse o şeyin doğasına uygun biçimde ortaya

çıkabilir. Bu nedenle güç ve çaba, tekil şeylerin kendi özsel birliğini korumak ve olumlamak açısından o şeylerin 'fiili özüdür.'" Buradan hareketle birçok şeyin kavranabileceğini düşündü. Çok mu soyuttu bu ifadeler acaba? Bunları somut durumlar üzerinden de düşünmek gerekirdi. Buradaki güç ve çabanın soyut ya da somut oluşunun tartışmaya konu olamayacak bir bütünlüğü olduğunun farkındaydı. Bunu herkesin yalın ve kesin biçimde anlamasına neden olmak da bu çabadan bağımsız değildi. İnsanların varoluşlarını sürdürmeye dönük çabalarında ortak bir öz vardı. Sorun, bu bireysellikle toplumsallığı, dahası evrenselliği birlik içinde ve aynı gücün ifadeleri olarak kavrayabilmekti. Bu yüzden felsefe herkes içindi ve bilgelik diye bir sıfat insan doğasının yanlış tanımlanmasından başka bir şey değildi. Çünkü her bireysel varlık aynı sonsuzluğun ifadesiydi ve varsayıldığının aksine, zamana tabi değildi. Ne şeylerin doğasının bir ifadesi olan çaba ne de felsefe belli bir zamana sahipti.

Bento zaman zaman hissettiği olumsuz duygunun da yatağa mahkûm olan bedeninin içinde bulunduğu durum nedeniyle ortaya çıktığını kavrıyor, bu nedeni kavradıkça sanki yaraları daha hızlı iyileşiyordu. Artık ellerini ve bacaklarını daha rahat kullanabiliyordu. Maria'nın başucuna bıraktığı defteri alıp ortalarından bir yerinden açtı. Maria'ya ait her şey onu çok heyecanlandırırdı. Bir de kendisiyle ilgili bir şeyi Maria'nın varoluşunda seyredince ruhu daha da yükselirdi. "Varoluşunu dışlayan her şeyden kurtul." Bu cümleyi görünce az önce düşündüğü şeylerin devamıymışçasına sesli sesli yeniden okudu. Anlaşamadıkları birçok pratik konu olmasına rağmen ikisi için de önemli olan konularda çok benzer düşünürlerdi. Birçok konuda, sık sık atışırlardı. Onları buluşturan arzu aynıydı: Hakikati bilme, yaygınlaştırma ve gerçekleştirme arzusu. Bu arzu ikisine de varoluş nedenlerini ve amaçlarını veriyordu. Nasıl ki her birinin varoluşunun özünde ortak bir güç yatıyorsa bu hakikati ortak bir varoluşa dönüştürmek de bir insanın sahip olabileceği en önemli varoluş neden-

lerinden biri olabilirdi. O zaman doğamıza aykırı fikirlerden ve isteklerden nasıl kurtulabilirdik? Bu doğrudan doğruya bedenimize ilişkin bir soruydu. Maria bunu açık bir şekilde kavramıştı. Bento okumaya devam etti: "Zihnimizin ilk ve en önemli çabası bedenimizin varlığını olumlamaktır." Bu cümlenin kime ait olduğu yazılmamıştı, ama devamında Lucretius'un olduğunu bildiği şu söz yazılmıştı:

> Son dirim soluğu çıkıp da beden sönünce,
> Ruhun ve canın duyuları da çözüşür birlikte,
> Çünkü aynı nedenin sonucudurlar ikisi de.

Öyleyse bedenin varoluşunu pekiştiren ya da bedenin özüne uygun olan etkinlik tarzları zihnin kavrama gücünü de belirliyordu. Bedenin olumlanması ile zihnin olumlanması arasında sıkı ve dolaysız bir bağ vardı. Bento günlerdir bedeninin içinde bulunduğu olumsuz durumun zaman zaman zihnini de nasıl bir karanlığa doğru sürüklediğini düşündü. Zihnim bedenimin olumsuzluğuna kayıtsız kalamıyor. Çünkü ancak onun gücüyle ve etkinliğiyle varoluşunu ve gücünü pekiştirebiliyor. Zihin bu nedensel bağıntıları kavrayınca birçok şey daha sarihleşiyor, derin bir yalınlık baş gösteriyordu. Bento, Maria'nın parmaklarına tutunur gibi defteri sıkı sıkı tuttu. Öylesine yavaş, öylesine acele etmeden okuyordu ki cümleleri, ânın ve aşkın sonsuzluğunun varlığını kuşatmasından güçlü neşeler yaratıyordu kendine. Derin bir nefes aldı, buğulanan gözlerini Maria'nın sözcüklerinin üzerinde usulca gezdirdi. Maria'nın not aldığı Ovidius'un cümlesini duyulur duyulmaz bir sesle okudu: "Aşkın yarattığı her şeyle anlaş."

Maria, Bento'nun günlerce yattığı yataktaki halini düşünerek gün boyu yürümüş, birkaç arkadaşıyla ayaküstü laflamıştı. Düşünceli hallerine Bento'nun tanık olmasını istemediği için sokaklarda oyalanıyordu. Bento'nun yaşadıklarına dair bir şeyler yapmalıydı.

Bento yirmi gün önce evden çıkmadan Maria'nın başucuna küçük bir not bırakmıştı. "Sevgilim, Mariam, uyurken hafifçe yükselip alçalan göğsünden ayrılmak her zaman zor geldi bana. Bedenini sarmalayan ruhun, yurdu gibi birleşmiş bedeninle. Hiçbir şey söylemeden o kadar çok şey anlattın ki bana, o kadar çok şey yaşattın ki, bencilleşmek hep korkum oldu. Bencilleşmemeyi sen öğrettin bana. Beni özgürleştirerek yaptın bunu. Özgürlüğümü büyüterek, hakikatin kapılarını açarak ve arzularımın sonsuzluğuna ulaştırarak. Varlığınla varlığımın birliği zamanı aşan deneyimler yaşattı bana. Bana sonsuzluğu verdin Maria. Tek korkum benim hissettiklerimden daha azını hissetmen. Mümkün mü bilmiyorum, ama hissettiğim özgürlüğün ve arzunun çok daha fazlasına sahip ol her zaman. Ölüm diye bir şey yok artık benim için Maria. Sadece aşkın ve hakikatin var, hakikatimiz var. Bu güce hep inandım, bu güçle yaşadım, bu güce yaslandım. Ama senin de bana sıkça hatırlattığın gibi, hakikatimizin büyümesi ve tüm insanları sarması için çok daha fazla çabalamak zorundayız. Ancak herkes bedeninin varoluşunu özgürce ve neşeyle sürdürürse bu hakikat daha fazla insanda edimselleşebilir. Ve bunun hayali bile senin hiçbir yere sığmamana neden oluyor. Bunu görüyorum. Bu arzu beni de sarmalıyor Maria. Şimdi gitmek zorundayım sevgilim. Aşkımızın gücüyle kal. Beni bekle."

Maria başı önünde yürürken bu notu hatırladı. Her kelimesiyle. Sanki o günü yeniden yaşıyordu. Uyanınca notu okumuş, Bento'nun yastığına sarılarak bir süre öylece durmuştu. Yataktan kalkıp radyoyu açmış, ölen, yaralanan insanların haberlerini dinlemişti. Zihni dalgalanıyor, odada durmaksızın volta atıyordu. Bu küçük ev Maria'nın evreni gibiydi. Saatlerce evde gezindiği zamanlar olurdu. Günlerdir ölüm haberleri geliyordu, ama buna rağmen birçok insan anlamsızca hayatını sürdürüyordu. Bir yandan korku her yeri kuşatmıştı, diğer yandan küçük gruplar başkaldırıyordu. Tuhaf bir sessizlik vardı. Maria ise kor-

ku, umut, özgürlük ve başkaldırı üzerine düşünüyordu. İnsanlar neden başkaldırmıyordu? Bunun oldukça somut nedenleri olduğunu bilse de zihninin bu sorularla meşgul olmasını engelleyemiyordu. Zor olan bu nedenlerin nasıl yaratıldığı, nasıl ve hangi araçlarla sürdürüldüğünü kavramaktan ziyade, bu nedenlere müdahale edebilmekti. Maria bunları düşünürken kısa kısa notlar da alıyordu:

"Özgür bir halk üzerinde, umut korkudan daha fazla etki yapar; güç yoluyla boyun eğdirilmiş bir halk üzerinde, aksine, asıl önemli olan dürtü umut değil korkudur. İlkine dair, onun yaşama sevincine sahip olduğu, ikincisine dair ise, onun sadece ölümden kaçmaya çalıştığı söylenebilir."

"İnsanlar için eşitlerine hizmet etmek ve onlar tarafından yönetilmekten daha ağır bir şey olamaz."

Maria çalışmayı sürdürürken Bento alıkonulduğu eski bir binada yaralı yatıyordu. Yarı uyanıktı, kımıldamakta güçlük çekiyordu. Zihninde sadece Maria vardı. Ona bir şey yapmışlar mıydı? Sürekli Maria'ya bir şey yapmakla tehdit etmişlerdi onu. Bedeninin bunca edilginliğine rağmen zihni capcanlıydı. Ama zamanla düşünceleri karmaşıklaşıp bulanıklaştı. Ellerine baktı, parmaklarını kıpırdatmaya çalıştı. Canı yanmasına rağmen bedenini hissetmek ona iyi geliyordu. Maria ile uzun uzun yüzdükten sonra dakikalarca suda sırtüstü yatıp göğü izlediği anları hatırına getirmeye çalıştı. Ellerine bakarken Maria'nın ellerini düşündü. Maria'nın ellerini tutuyormuş gibi hafifçe sıktı ellerini, uyuyakaldı. Bento baygın halde yatarken Maria radyo dinlemeye devam ediyordu. Radyodaki şarkının etkisiyle zihnindeki dalgalanmaya engel olamadı, masaya oturup yazmaya başladı:

"'Farklı doğada, çeşit çeşit bireysel kısımdan' oluşan bedenim bir cisimden birçok biçimde etkilenebilir. Duyguları da buna göre tanımlamak gerekir. Dış nedenler ile fikirler arasındaki ilişkiyi kavrayabilirsek duyguları da tanımlayabiliriz. 'İnsan kendisini

eylemde bulunmaya yönlendiren duygular yardımıyla kendisinin bilincine varır.' Bu yüzden duygular ile fikirler arasında dolaysız bir bağ var. Öyleyse bütün bunların bedenle ortak bir ilişkisi olmalı, hem de dolaysız bir ilişki."

Maria başını kaldırdı. Pencerenin önündeki kediyle göz göze geldi. Bir anda zihni daha da canlandı, "neşe ve keder," diye yazdı. "İmgeler, fikirler ve duygular." Bunların birbiriyle ilişkisini anlamak için bedenin doğasının araştırılmasının kaçınılmaz olduğunu düşündü. Heyecanla zihninin adımlarını sonuna değin götürmek istiyordu. Zihnin yoğunlaşmış halini yakalamak kadar bu yoğunluğu sonuna değin götürmek de zordu. Zihin diğer zamanlarda biriktirdiklerini bir anda yalın bir fikir olarak açığa çıkarabilirdi. Eğer bu an iyi değerlendirilirse zihnin tüm biriktirdikleri verimli bir şekilde kullanılabilir, yalınlaşan fikir etraflıca serimlenebilirdi. Bu ânı kaçırmak istemiyordu, ara vermeden yazmaya devam etti: "Nefret, haset, korku gibi duygular bizi kederlendirirken sevgi, arzu, çaba gibi duygular bizi neşelendirir. Ve eğer bu duygular bizim özümüz olan varolma çabamızı belirliyorsa, bizim etkin ya da edilginliğimizi belirleyen de bu duygular ve dolayısıyla bu duygulara neden olan fikirler ve bedenin halleridir."

Maria bu bağlantıların kavransa bile ifade edilmesinin çok güç olduğunun farkındaydı. Ama bu çok önemliydi. Özellikle insanların tüm politik, etik ya da kişisel ilişkilerini nasıl tesis ettiğini anlamak açısından. Burada öne çıkan kavramlar aslında "etkinlik" ve "edilginlik" kavramlarıydı. Bizi etkinleştiren her türlü ilişki, şey ya da durumların bizim özümüze uygun biçimde yaşama çabamızı artırdığını ve bu nedenle bunların neşenin kaynağı olduğunu kavramak ve söylemek aslında hiç de az bir şey değildi. Aksine, bizi edilginleştiren ve varoluş çabamızı azaltan ya da zayıflatan her şey de kederimizin nedeniydi. Şayet korku, kibir, nefret, hırs gibi duyguların da bizi edilginleştirdiğini bilirsek bu duyguların kederle, etkinliğimizi artıran duyguların ise neşey-

le ilgili olduğunu biliriz. Öyleyse bizim doğamıza uygun olan şeyler bizim etkinlik gücümüzü artıran şeylerdir. Ama ne tarz etkinlikler? Bir yandan bunları düşünüyor, bir yandan da elinde kalemle odada dolanıyordu: "Çaba ve arzu, bunlar insanın özü ise diğer duyguların hepsini bunların etrafında düşünmemizde herhangi bir sakınca olmamalı. Çaba sevgi, iyilik ve neşeyle birlikte büyürken nefret, kötülük ya da kederle azalır."

Aslında bu tanımların ve belirlemelerin birçoğu öznel olarak düşünüldüğünde bile apaçıktı. Maria duygu üzerine düşünürken birçok ilişkisini de gözden geçiriyor, bir bakıma araştırmasını kendi üzerinde sınıyordu. Arkadaşları ya da diğer toplumsal ilişkilerini göz önüne getirdiğinde aslında bu tanımlar daha geniş bir sahneye doğru açılıyordu. Devlet, din ya da birçok etkinlik tarzımızı açıklamaya yardımcı olabilecek bu araştırma, bu nedenle insanı "akıllı" ya da "düşünen varlık" gibi bir sınıflandırmadan çok uzaklaştırıyordu. Bilakis insanın doğal ya da toplumsal tüm varoluş tarzlarına ilişkin birçok yararlı açıklama getiriyordu. Apollon tapınağından modern dünyaya değin taşınmış o kadim araştırma, yani "kendini bil" düsturu açısından çok büyük bir ilerlemeydi bu. Ama bunu daha da derinleştirmesi gerekecekti.

"Öyleyse sevdiğin insanın kederlenmesini değil neşelenmesini, edilgin değil etkin olmasını arzularsın. Gündelik hayattaki ilişkilerin birçoğunda ise bunun aksi görülür. İnsanlar birbirlerini severlerken sevdikleri insanın kendisine bağlı olmasını, kendisi tarafından sürekli belirlenmesini beklerdi. Oysa sevginin neşeyle ve arzuyla özsel bir bağı vardı. Edilginleştiren değil etkinleştiren, bağlayan ya da köleleştiren değil özgürleştiren bir niteliği olmalıydı. Bu her türlü toplumsal ve kişisel ilişkiye uygulanabilirdi. Aslında çok karmaşık değildi: Varolma çabamızı artıran şey bizi özgürleştirir. Bunu ise bu çabayı artıracak fikirler ve bu fikirlere neden olan başka fikirler ve ilişkiler ile birlikte düşünmek gerekir."

Maria duraladı. Bağlantıları tekrar düşünüp gözden geçirdi.

Duyguların tanımı konusunda bir tamamlanma hissine ulaşmak elbette çok zordu. Ama temel duyguların hangileri olduğunu kavramak bile diğer duygular konusunda birçok açıklayıcı sonuca ulaştırabilirdi. Bir bakıma yalındı. Ortak bedenimiz, ortak zihnimiz olsa da her birimizin etkileşim düzeyleri farklı olduğuna göre farklı şeyler farklı duygulara neden olabilirdi. Söylerken karmaşık gibi görünse de sonsuz seçenek yoktu. Etkileşimler etkin ya da edilgin sonuçlara neden oluyordu. Kişide etkinliği artırıcı unsurlar onun doğasıyla uyum gösterirken edilginliği artıcı unsurlar varolma çabasını azaltması nedeniyle kişinin doğasıyla uyuşmuyordu. Elbette tüm ilişkilerimizi ve etkileşimlerimizi belirlemek elimizde değildi. Bu yüzden tüm ilişkileri ve etkileşimleri kuşatan nedenleri ve mantığı kavramak çok önemliydi. Felsefe tam da bunun için vardı.

Madem duyguların tanımı tek ise neden farklı insanlar farklı nesnelerden farklı biçimde etkilenir? Çünkü her bedenin etkileme ve etkilenme düzeyi farklıdır. Her bedenin halleri farklı olduğu gibi her bedenin geçmiş deneyimleri de farklıdır. Bu farklılık ise bedenin birçok parçadan meydana gelmesinden bağımsız düşünülemez. Yazmaya devam etti: "Beden evrenseldir, etkileşim kaçınılmazdır, ama her beden etkileşim düzeyine göre farklı duygulara neden oluşturur. Burada unutulmaması gereken şey, her duyguya 'bir fikrin eşlik ettiği'dir. Fikir ve beden..." Bunlar arasındaki ilişki tarzını kavrayabilirsem epey ilerlemiş olurum diye düşündü Maria. Bunun içinse etkinlik ve edilginlik durumlarını kullanabilirim. "Zihnin kendini anlamaya dönük çabası ve etkinlik gücü olduğu oranda neşesi artar. Zihne ilişkin bu kavrayış daha açık hale geldikçe neşe de o oranda artar. Duygulanımlar, fikirler ve beden..." İşte bunların birbiriyle nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğunu kavrayabilirsem ilerleyebilirim.

Yerinde duramıyordu. Dışarıdan bakan birisi olsa Maria'nın dans ettiğini düşünürdü. Ama çok tuhaf bir dans. Oysa Maria, zihninin düşünce gücünün bedeninin etkinlik gücüyle buluşma-

sını kutluyor gibiydi. Bu buluşmanın coşkusunu yaşarken zihninin bir yanında "bunları nasıl ve hangi yolla ifade edebilirim," diye yeni sorular türetiyordu. Uzunca bir süre kısa kısa notlar alarak odada turladı. Odadaki eşyalara göz gezdiriyor, düşünmesini daha da kolaylaştıracak etkileşimlere müsaade etmek istiyordu. Bento'nun fotoğraftaki gözleriyle buluştu gözleri. Bu karşılaşmanın yarattığı neşeyle az önceki neşenin farklı yanları da olduğunu düşündü. Elbette Bento'ya hissettiği arzunun bambaşka bir yanı vardı. O zaman arzu ortak bir duygu olsa da farklı nesnelerin, farklı kişilerin ve farklı ilişkilerin yarattığı arzu da farklıydı. Bento'ya olan aşkının ve arzunun sonsuzluğunu düşündü sonra. Bu sonsuzluğun onun özü olduğunu biliyordu. Maria bu aşkın esrimesi ile varoluşunun sonsuzlukta nasıl salındığını neşeyle hissediyordu. Bazen zihni yalın bir şekilde bu duyguya odaklanıyor, bu duyguyla şimdinin derinliklerine nüfuz ediyordu. Onlar için meditasyon gibiydi bu. Anlık da olsa bu anların öğrettiği şeyler yoğun ve kalıcıydı. Zamanın olmadığı, şimdi ile sonsuzun birleştiği anlardı bunlar. Sanki günlerce, aylarca düşünülmüş, zihni meşgul etmiş birçok şey bu anlarda bir bütünlük içinde bir araya gelip zihni bir adım ileriye taşıyan yeni bir deneyimin köklerini oluşturuyordu. Bu arzularının sadece birbirlerini var etme ve birlikte varolma arzusu ile sınırlı olmadığını biliyorlardı. Bu arzu, doğadaki tüm varolanların varoluşunu sürdürme, tüm varolanların etkinlik gücünü artırma arzusuyla birleşmişti. Aşkı sonsuz kılan, varlığının bu evrensel nedene dayanıyor olmasıydı. Bu arzunun özünü ise özgürlük oluşturuyordu. Ancak özgür bir insan başkalarının da özgürlüğünü arzulardı. Bir insanın arzusunun nedeni özgürlükse o insan kendi özüyle uyum içinde olabilirdi ancak. Bu yüzden insanın özgürlük için gösterdiği çaba insan özüne en uygun amaç olabilirdi. Bu amaca en uygun olan şey ise aynı doğaya sahip olan diğer insanlarla bu özgürlüğün gerçekleştirilmesi ve biteviye geliştirilmesiydi.

Maria zihnindeki karmaşıklığın sadeleştiğini deneyimlese de

bu sadelik başka başka yollara açılan yeni soruları da beraberinde getiriyordu. Arkasına yaslandı. Zihninin etkinliğinin keyfini çıkardı. Aynı dakikalarda Bento, dışarıdan gören birinin ölü sanabileceği şekilde yatıyordu.

4

Arzu ve Sonsuzluk

Gözleri kapalı, elleri omuzlarında gezinirken Bento'nun kalbinin, ciğerlerinin kristale benzediğini düşündü Maria. Derin bir nefes aldı. Mercek yapan Bento'ya sıkıca sarıldı.

"Artık biraz dinlensen."

"Çalışırken düşünmek daha kolay oluyor. Zihnimi yoğunlaştırabiliyorum çalışırken."

"Ama uyurken çok öksürmeye başladın."

"Boşver Maria, yanıma otur ve söyle bakalım, sana camdan bir mühür yapmamı ister misin? Mektuplarında kullanabilirsin. Üzerinde *conatus** yazan bir mühür. Ne dersin?"

"Hayır Bento, sen bu masaya her oturduğunda içimde bir karanlık beliriyor."

"Yapma Maria. Biz bir aradayken içimizde sadece neşe ve arzu olmalı."

"Bu bazen imkânsız."

"Aşkımızın gücüne inan Mari. Ve bırak ölüm üzerine düşünmeyi."

"Korkuyorum. Ama senin varlığın, sözlerin, çaban ve aşkın bana güç veriyor. Bu aşk benim için hâlâ bir mucize gibi."

"Mucizelere inanma sevgilim. Hakikate inan. Çünkü hakikat aşktır."

"Ah Bento, bazen çok karışık konuşuyorsun. Nasıl bilmiyorum, ama seni anlıyorum. Aslında anımsıyorum, Platon'dan konuşurken buna benzer şeylerden bahsetmiştin. 'Hakikate ancak

* Varlığı sürdürme çabası, varoluş çabası.

aşkla erişilir' gibi bir şey söylemiştin."

"Bırak şu ölüm sevdalısını. Her zaman söylenenlerle kastedilenler aynı şey değildir Mariam. Epikouros'u, Lucretius'u, Seneca'yı, onların doğa ve yaşam üzerine söylediklerini düşün. Korkuyu ve ölümü değil, yaşamı ve özgürlüğü düşün sevgilim. Ve bunu doğadan uzaklaşarak değil doğayı kavramaya çalışarak yapmaya çalış. Hakikati izleyelim Mari. Sadece bu yol aşkı, arzuyu, neşeyi ve özgürlüğü gösterebilir bize."

Bento aniden yerinden kalktı. Gözleri kapalı, odada dönmeye başladı. Biraz sonra durup Maria'nın yüzünü avuçlarının arasına aldı.

"Neşemden korkma sevgilim, hâlâ aklım başımda."

Maria, onun bu apansız dalgalanmalarından değil sonsuz yalnızlığından korkuyordu. Sanki onu bıraksa o daha mutlu olacaktı. Aslında öyle değildi. Bento "İnsana en çok yine insanın yararlı olabileceğini" düşünüyordu. Yaşadıklarına rağmen özgürlüğünü, hakikate olan tutkusunu güçlendirebilmek için bu çetin yolu seçmişti. Mektuplar onun insanlarla kurduğu tek gerçek bağdı artık. Mektupların içeriklerine, yazanların onda bıraktığı duyguya göre zarfların üzerine resimler, karalamalar yapar, sonra bu resimlere ve karalamalara bakıp mektubun içeriğini hatırlamaya çalıştığı küçük tahmin oyunları oynardı kendi kendine.

İki odalı evlerini, eşyalarla doldurmamayı tercih etmişlerdi. Dans edebilecek alana daha çok ihtiyaçları vardı. Arkadaşlarının kimi eşya alma, eşya verme tekliflerini de kibarca reddediyorlardı.

Bento mektuplarını kendi yaptığı, arka bahçedeki eski koltuğun içine yerleştirdiği küçük bir oyma gözde saklıyordu. Bir gün Maria o koltuğu atmak istemişti. Koltuğun annesinden kaldığını söyleyerek Maria'yı onu atmaktan vazgeçirmişti, ama eve konulmasına da müsaade etmemişti. Bento'nun anılara çok bağlı olmadığını bilen Maria, söylediğini ciddiye almasa da, bu koltuğun eski bir yarayı gizleyebileceğini düşünüp koltuğa ilişmedi bir daha. Dahası koltuğa göz kulak olmaya bile başladı. Yağmur

ya da kar yağarken koltuğun üzerini örter olmuştu. Bir keresinde onu tamir ettirmeyi önermiş, Bento koltuğun yerinde kalması dışında bir isteği olmadığını söylemişti soğuk bir sesle.

Maria "Biraz işlerim var," deyip çıktı, Bento ise çalışmaya devam ediyordu.

Bir süredir gözlerini karşıya dikmiş oturuyordu Bento. Gözleri açık hayal görüyordu. Sarsıldı, perdahlamaya çalıştığı mercekle parmağını kestiğini fark etti acıyla. Kesiği, kanının Blyenberg'den gelen mektubun üstüne damlayışını izledi. Akan kanının mektubun tamamını kırmızıya boyayıp boyayamayacağını merak etti. Bekledi... Midesi bulandı. Diğer eliyle parmağının üstüne bastırdı. Kapıdan gelen sese döndü. Maria ile göz göze geldi.

"Yalnızlıktan çıldıracak gibi oluyorum. Nasıl bir ceza bu Bento, nasıl dayanıyorsun? Ne olur bana yazgıdan bahsetme. Zorunluluk deme lütfen."

"Yapma Maria, aynı şeyleri konuşmanın kimseye yararı yok. Elbette ben de hoşnut değilim kendimden. Ben boğulmuyor muyum sanıyorsun. Ama diğer türlüsü daha büyük kölelik. Ne yapalım, af mı dileyelim, vaz mı geçelim bildiklerimizden ve inandıklarımızdan. Daha mı mutlu oluruz sanıyorsun. Gerçeklik bu."

"Böyle gerçeklik mi olur! Hiç kimse ile görüşemiyoruz. Hiç kimse bize yaklaşmak istemiyor. İnsanların düşmanca bakışlarından yoruldum. Başka bir yolu olmalı... Gidelim Bento."

"Sen bunun bulunduğumuz yerle ilgili mi olduğunu düşünüyorsun?"

Bento da Maria gibi hissediyordu, ama kolayca dile getiremiyordu. Maria yakınmıyordu, sadece gerçekliği ifade ediyordu. Maria derin derin öksürmeye başlayınca Bento kalkıp sımsıkı sarıldı ona, göğsünü göğsüne yasladı.

"Hiç dikkat etmiyorsun. Oysa ben senin bir öksürüğünde boğulacak gibi oluyorum. Bu ev senin sağlığını iyice kötüleştirdi.

Birkaç kişiye mercek yapıyorum. Belki daha sağlıklı bir yere geçebiliriz o zaman."

"Boşver, iyiyim ben."

"Hayır, sen haklısın. Başını pencereden uzattığında gökyüzü önünde serilmeli. Oysa bu pencereden birkaç yaşlı ağaçtan, eski birkaç eşyanın atıldığı çöplükten başka bir şey görmüyorsun."

"Beni düşünme artık, istemiyorum. Beni iyice güçsüzleştiriyorsun. Senin çaresizliğin mahvım oluyor."

"Hayır Maria, nereden çıkardın bunu. Ben iyiyim. Buradayım, seninleyim ve mutluyum."

Maria yavaşça pencerenin önüne gelip pencereyi açtı.

"Önceleri bu küçük bahçede çok otururduk. Sen bana Ovidius okurdun."

"Gel yanıma Maria. Bugün sen bana şiir oku."

"Kar yağıyor."

"Pencereyi kapat sevgilim, hasta olacaksın. Ama istersen çıkıp biraz yürüyebiliriz."

"Canımız sıkılsın istemem. Bazen bu küçük bahçenin bir koruya açıldığını ve her soluksuz kaldığımda kendimi oraya attığımı düşlüyorum." Nedense Seneca'nın sözleri aklına geldi: "Ne yöne gidiyorsun ey ruhum? Nedir bu ormanlara olan çılgınca tutkun?"

Bir süre sessizce yağan karı izlediler. Maria kötü bir anıyı anımsadı.

"Şu küçük, bakımsız, eski bahçe bile bana iyi geliyor. Ama sen... Biliyorum, bu bahçe sana sadece köpeğimiz Risus'u hatırlatıyor. Onu bahçede zehirlenmiş halde bulduğumuz o sabahı hatırlıyorum. Donmuş gibiydin. 'Ölü köpek' diye tekrarladın ben seni omuzlarından tutup sarsana kadar. Dizlerinin üstüne çöküp yine tekrarladın: 'Ölü köpek.' Öyle korkunç, öyle zavallı görünüyordun ki."

"Her şeyi nasıl bu kadar detaylı hatırlıyorsun. Bu seni yormuyor mu Mariam?"

"Sen nasıl bu kadar kolay unutuyorsun! Sana yapılanlar, yaşadıklarımız... O kadar zor ki bunları kaldırmak. Sen nasıl hiçbir şey yaşamamış gibi davranabiliyorsun?"

"Tabii ki öyle değil sevgilim. Sadece yaşadıklarımın nedenlerini biliyorum ve bu yüzden sonuçlarına katlanabiliyorum. Bu hiç kolay değil. Ama gerçek bazen insana çok zor gelse de gerçeği kabullenmemek daha katlanılmaz sonuçlara neden olabiliyor. Evet, ben de benden istenilen, bana teklif edilen bir hayatı yaşayabilirdim. Şu anda en büyük üniversitelerden birinde ünlü, zengin ve saygıdeğer bir filozof olabilirdim. Ama özgür olamazdım sevgilim. Öyle olsaydım sen de beni sevmezdin Maria. Bir gün ders çıkışında sandalyende unuttuğun defterdeki şu cümleyi okudum: "Farklı görüşleri ve mizaçları sıkı sıkıya birleştirebilen tek şey hakikattir." Şiir gibiydi. Kalbimdeki ve aklımdaki coşkuyu anlatamam. Kıskandım. Sadece benim olmanı istedim. O sayfayı koparıp elyazmalarımın olduğu defterimin arasına koydum. Senin elin benim elimle, senin şiirin benim şiirimle buluşsun istedim sadece."

"O sayfa hâlâ sende mi?" diye sordu Maria merakla.

Bento kadınların bu eski şeyleri biriktirme alışkanlığını anlayamamıştı hiçbir zaman. Çok eski bir alışkanlık olabileceğini düşünürdü bunun. Maria'nın defterinden kopardığı o sayfa ise mektuplarının arasındaydı.

"Bir gün sana veririm o sayfayı Maria. Ama o cümlenin devamını yazabileceğim gücü kendimde bulduğum zaman. Ben defalarca bu cümlenin bittiği yere bir kelime, bir cümle, iki satır bir şey yazmaya çalışsam da bunu başaramadım. O cümlenin ve gerçekliğinin sırrını bozmak istemedim. Ama bu sırrı bozmayacak bir kelime de bulamadım."

Bir süre daha sessizce oturup çalışmaya koyuldular. Gün boyu çalıştılar. Akşam çöktüğünde Bento'nun koynunda yorgun argın uyuyakalan Maria kötü bir sabaha uyanacağını bilmiyordu.

Bento odaya girdiğinde Maria parçalanmış ceketi dikmeye çalışıyordu. Elleri titriyordu, iğne sık sık eline batırıyordu. Parmakları kanıyordu. Aldırmadan ceketin parçalanmış kısmını rasgele dikmeye çalışıyordu. Karşısında Bento'yu görünce irkildi. Onu ürkütmek istemediği için bu haliyle ona görünmek istememişti. Bento'nun elindeki kitaba takıldı gözü.

"Hangi kitap o Bento?" dedi sesi titreyerek.

"Ne kitabı Maria, neler oldu böyle? Ceketinin hali ne? İyi misin sevgilim?"

"Korkma Bento, korkma. Kötü bir karşılaşma sadece. Belki de bir yanlış anlama. Bilmiyorum ki."

"Neler oldu? Anlat ne olur."

"Jenny ile buluştum. Bana yeni resimlerini gösterdi. Eve dönüyordum. Yürürken ansızın birinin elini bana doğru salladığını gördüm. Bana yaklaştığını fark etmedim bile. Sanırım beni yaralamak istedi. Belki de öldürmek. Bilmiyorum. Sonra bağıra bağıra bir şeyler söylemeye başladı. Dua okuyor gibiydi. Lanetliyordu belki de, anlayamadım. Hızla koşmaya başladı. Koşarken elindekini fırlattı. Küçük bir kız çocuğu adamın fırlattığı şeyi alıp bana getirdi, avucuma koydu. Çocuk öyle soğukkanlıydı ki neredeyse her şeyi onun planladığını düşünecektim. Avuçlarıma hançeri bıraktı, arkasına bakmadan gitti. Toplaşan insanlar kendi aralarında konuşurken bir anda bir oyunda olduğumu, birazdan herkesin alkışlayacağını düşündüm. Ama kısa zamanda kendime geldim. Genç bir kadının yardımıyla yerden kalkıp bir şey olmamış gibi koşar adım eve doğru yürümeye başladım."

Bento dehşete düştü. İçinden "Benim yüzümden, bunu ben yaşamalıydım," diye geçirdi. Gözü çalışma masasındaki hançere takıldı. Hançeri eline aldı, üzerine kazınmış Latince kelimeyi okudu: *Fati.*[*]

Maria, Jenny'i ilk defa göl kenarında resim yaparken görmüş-

[*] Kader.

tü. Maria'nın ilgisini çeken şey, Jenny'nin resim yapmasından ziyade çimenlerin üzerinde dolaşan ve zaman zaman Jenny'e sırnaşan sincaptı. Hiç böyle bir alışkanlığı olmamasına rağmen yakınına oturarak sohbet etme gayreti içine girmişti. Jenny'nin sincapla olan yakınlığı Maria'yı hem heyecanlandırmış hem de neşelendirmişti. Maria gayriihtiyari "sincap senin mi?" deyiverince ikisi de kahkahalarını tutamamıştı. Bu kahkaha şiirle, resimle, müzikle dolu ve uzunca sürecek bir dostluğun başlangıcı olmuştu. Bundan sonra Maria'nın şiir yazma arzusunu artıran en büyük etkenlerden biri Jenny'le sanat üzerine yaptıkları uzunca sohbetler oldu. Saldırıya uğradığı gün de Jenny ile saatlerce sohbet etmişlerdi. Bu sohbetin etkisiyle kimseyi görmez halde yürüyen Maria yanına yaklaşan adamı fark etmemişti.

"Acaba birisi o şiirleri benim yazdığımı anlamış olabilir mi? Şiir yazan bir kadın Tanrı'ya başkaldıran bir hain gibi görülür biliyorsun."

"Sakin ol Mariam, sakin ol. Belki de seni birine benzetti o adam."

"Yapma Bento. Böyle tesadüflerin kolay kolay olamayacağını bilirsin."

"Pekâla, şimdi sana sakinleşmen için çay yapacağım. Sonra bir daha konuşup düşünelim olur mu?"

Maria uzun zamandır şiir yazıyordu. Kadın olduğu, Bento'yla birlikte olduğu için mahlasla yayımlıyordu şiirlerini. Bento bu saldırının nedeni olarak Maria'nın şiir yazmasını görmüyordu. "Bu hançer benim için... belki de benim yüzümden Maria ölecekti," diye geçirdi içinden. Acınacak bir duruma düşmelerinden hiç hoşlanmıyordu, güçlü görünmeye çalışıyordu. Oysa bu korkuyu daha önce de birkaç kere hissetmişti. Ama o anları hatırlayıp daha fazla zayıf düşmek istemedi. Çayı Maria'nın önüne bıraktı, yığılır gibi koltuğa oturdu. Maria, Bento'nun koltuğa iyice gömülerek yavaşça yok olabileceğini sandı. O kadar zayıflamıştı ki bunu şimdi fark ediyordu. Onda gördüğü her zayıflık onun

ölme ihtimalini düşündürtüyordu. Maria böyle hissettiğinde sadece soluksuz kalana değin koşma arzusuna kapılıyordu. Onun ölümünü görmekten ancak ölümle kaçabileceğini düşünüyordu.

Bento, gömüldüğü koltukta sanki saatlerce nefessiz kalmışçasına derin bir nefes aldı. Maria, sobanın başında oturuyordu. Bento'nun son soluğunu da onu cevaplamak uğruna vereceğini sandı. Sadece susmak istiyorlardı. Şimdiye değin Bento'nun gücüne imrenen Maria, az önce dayak yemiş bir çocuğa benzettiği sevgilisine bakamayacak kadar yorgun hissediyordu. Bento, Maria'nın bacağının üstünde büyüyen lekeyi fark etti. Maria fark etmemişti, ama yaralıydı.

İki gündür yaralı halde yatan Maria'nın ayakucunda oturuyordu Bento. Ellerini üzerinden hiç ayırmamıştı. Sanki bir anda iyileşecekmiş gibi beklemişti saatlerce. Bir sabah uyanacak ve onu karşısında dans ederken bulacaktı sanki. Her ne kadar Maria'ya eşlik etmeye çalışsa da onun kadar ahenkli dans edemeyecek, komik hallere düşecek, bir anda birbirlerine sıkıca sarılarak odada dönmeye başlayacaklardı. Kenetlenmiş bedenleri yoruluncaya dek dönecek, bitap bir halde yatağa yığılacaklardı.

"Ah Maria, ne olursun bu kadar korkusuz olma. Bu korkusuzluğun beni dehşete düşürüyor," diye geçirdi içinden Bento. Gözleri Maria'nın parmağındaki yüzüğe takıldı. Bu yüzüğü kendisi öldükten sonra Maria'da ondan bir hatıra kalsın diye elleriyle işlemişti. Hep ondan önce öleceğine inanan Bento, şimdi yazgısına kahrediyordu.

Maria'nın ayakucuna uzandı. Sevdiği bir şarkıyı mırıldanmaya başlayınca Maria'nın kapalı gözlerinden yaşlar akmaya başladı. İlk anda bunu fark etmedi. Maria'nın göğsünün yükselen sesini duyunca doğruldu ve Maria'nın gözyaşlarının yastığa aktığını gördü. Ne yapacağını bilemedi. Kendinden nefret etti, kalkıp yüzünü Maria'nın yüzüne yaklaştırdı: "Özür dilerim sevgilim, bağışla ne olur," diyerek çaresizce ağlamaya başladı ve yanağını

Maria'nın gözyaşlarına yasladı. Böyle bir acıyı hayatında birkaç kez daha hissettiğini anımsadı.

Yaklaşık üç yıl önce Bento'nun arkadaşı Dora yanında bir saldırıya uğrayarak ölmüştü. Bento hiçbir şey yapamadan donakalmış, çok uzun süre bu durum karşısında yaşadığı hareketsizliğin nedenini düşünmüştü. Tıpkı Dora gibi kendilerine böyle bir saldırının gerçekleşebileceğini o da biliyordu. Dizlerinin üstüne yığılan, gözleri tam karşıya dikili kalan Dora'nın bu hali uzun bir süre gözlerinin önünden gitmemişti. Bento çaresizliğinin nedenini uzun süre düşünmesine rağmen bu duruma rasyonel bir açıklama getirememişti. Bento ve Dora birlikte eğitim almış, 15 yıl birlikte çalışmışlardı. Birbirlerine olan güvenlerini sınayacak onlarca şey yaşamış, her yaşadıkları şeyden sonra birbirlerine daha çok inanmışlardı. İkisi de diğer beş arkadaşı gibi bedenlerini çok iyi kullanır, bir saldırı karşısında nasıl davranacaklarını çok iyi bilirlerdi. Kendilerine yönelik saldırıları defalarca birbirlerinin desteğiyle engellemiş, birbirlerini ölümden kurtarmış ve bunu birçok defa ölüm tehlikesini göze alarak yapmışlardı.

Bento on yedi yaşından beri tanıdığı arkadaşlarıyla zorunlu koşullar dışında neredeyse hiç kopmamıştı. Yedi arkadaş uzun yıllarca birlikte çalışmış, özgürlük üzerine derinlemesine tartışmalar yürütmüş, bunu yaparken ise birçok niteliğe sahip olmanın hem özgürlük mücadelesi için hem de insanlaşma açısından ne kadar önemli olduğu gerçeğinden hareketle biteviye okumuş, yazmış ve birçok farklı etkinlik içinde olmuşlardı. Daha önce sahip olmadıkları birçok niteliği edinmiş, hangi etkinlik olursa olsun neredeyse her biri aynı titizlikle bunu yapabilir olmuştu. Onlar için tek bir ortak arzu vardı: Etkinlik içinde olma. Bu arzu bir bakıma insanın özüydü. Ama bunlar her tür etkinlik değil insanın özgürleşmesine neden olan etkinlik tarzlarıydı kuşkusuz. Etkinlik, fikir, eser ya da ilişki üretmek oluş halinde olan bir varlığın özsel koşuluydu. İşte gerçek güçten de bu etkinlik gücünü anlıyorlardı. Yedi arkadaş bunu yıllar içinde deneyimle-

miş ve kuşkuya yer bırakmazcasına kavramışlardı. Bento bunları düşünüyordu bir yandan da.

Eski bir acıyı anımsamasına neden olan Maria'nın gözyaşları karşısında o sert, o her şeyi aklıyla karşılayan adam bir anda dünyanın en zavallı adamı oluvermişti. Maria'nın yanında günlerdir uyuyamamanın bedeninde yarattığı düşkünlüğe yenilip uyuyakaldı. Rüyasında kendisini bir fıçıda gördü.

Maria'nın yarasının iyileşmesi günler aldı. Yavaş yavaş normal hayatlarına dönmeye başladılar. O günün tüm hatırlattıklarını unutmaya çalışıyorlardı. Maria pencerenin önündeki koltukta oturmuş, elindeki kâğıtlara notlar alıyordu: "Nedenler, nedenler, nedenler. Sonsuz bir nedenler ilişkisini kavramak zordu. Belki de bu yüzden insanlar her şeyi tek bir nedene indirgemeyi daha çok tercih etmişlerdi. Varlık, İdea, Tanrı, Tin ya da bir başka ilke. Sanki bu biricik nedene ulaşınca tüm varlık alanı serilip serpilecekti. Her şey bu ilkeye göre açıklanabilirdi sanki. İyi, kötü, eksik, mükemmel gibi sıfatlar bu ilkeye dayanarak atfedilebilirdi. Oysa bu sıfatların doğada kendinde bir varoluşu yoktu."

"Beni neden sevdiğin üzerine düşündün mü hiç Bento?"

"Neden mi? Şimdiye kadar böyle bir soru sormadım kendime. Aşkın nedenleri olabileceğini mi düşünüyorsun?"

"Evet. Beni güzel bulduğun için, iyi bulduğun için ya da tamamen tutkularına hitap ettiğim için olabilir. Bana bir neden söyle hadi! İyi, güzel, mükemmel ya da çekici... Bunların hiçbiri tek başına bir şey ifade etmez ya da bir nedenden bağımsız olmasa gerek. Şeylerin kendinde bu nitelikler yok. Sen hangi nedenlerle bana âşık olduğunu düşünüyorsun?"

Bento, Maria'nın sorularının gerçekte onun aşkına dair değil de başka bir meraktan ileri geldiğinin farkındaydı.

"Çünkü sen benim varoluş gücümü artırıyorsun. Bu yüzden bana çok yararın var," dedi kahkaha atmamak için kendini zor tutarak.

"Yararcısın Bento. Ama nedense bunda bir sakınca yok. Yararlı olan iyidir," dedi onu konuşmaya kışkırtmak için.

"Bence de iyidir. Ve en büyük yarar güçtür."

Bento konuşurken Maria pencerenin önünde gezinen örümceğin kendine doğru hareketini izliyordu. Yavaşça öne doğru eğilerek örümceğe iyice yaklaştı. Örümcek duralayınca Maria yavaşça elini uzatarak örümceğin aniden hareket etmesine rağmen örümceği avucuna aldı.

"Şimdi benim avcumu sıkmam ve bu örümceği öldürmem benim gücüm dahilinde olduğuna göre bunu yaparak yararlı bir şey mi yapmış olurum sence?"

"Eğer karnın açsa ve onu yersen kendine yararlı bir şey yapmış olabilirsin," dedi ironik bir bakışla. "Ama bunun yerine masanın üstündeki elmalardan yemeyi de tercih edebilirsin."

"Bunu düşünebilirim ama az önce bir şeyler yedim. Peki örümceğin yararı ne olacak Bento?"

"Eğer avucunda bir akrep olsaydı şu anda kendi yararı için gerekeni yapardı. Ama bunun sana bir yararı değil zararı olurdu. Tabii ki akrep bunu sana zarar vermek amacıyla değil doğası gereği yapardı. Peki sen Maria, o örümceği avcunda tutmanın ve öldürmenin sana bir yararını olacağını düşünüyor musun? Gerçek yararını nasıl bilebilirsin? Çünkü sana yararlı olan başkasına yararlı olmayabilir, dahası zararlı da olabilir."

"Akrebin doğası demek," dedi Maria başını önüne eğip kapalı avcuna bakarak. "Ya bizim doğamız Bento, acaba bizim doğamıza yararlı olan ne?"

"Önce bizim doğamızın ne olduğunu sormak gerekir. Bu konuda bir fikrin var mı? Gücümüzü neye göre ve hangi yönde kullanacağız? Bazı şeyler var ki bizden daha güçlü, bazıları ise daha güçsüz. O zaman gücümüzü doğamıza uygun biçimde kullanıp kullanmadığımızı belirleyen şey ne olacak?"

"Neredeyse her şey göreceleşiyor bu durumda. Böyle bir doğa olabilir mi? Aslında göreceliğe olumsuzluk atfetmek için hiçbir

neden yok. Hele de bu gerçekliğimizin bir parçası ise. Sürekli bir etkileşim içindeyiz ve bu etkileşimler içinde kimilerini biz belirliyoruz kimileri ise bizi. Avcumdaki örümcekle olan etkileşimimi ben seçtim ama bu etkileşimin benim gücümü artırması gibi bir durum söz konusu değil. Örümcek için de öyle. Ama eğer etkileşim gücüm ve oranım benim özgürlük düzeyimi belirliyorsa doğadaki sonsuz şeyin çeşitliliğini sakınmak benim özgürlüğümün ya da doğamı gerçekleştirmemin özsel bir koşulu oluyor sanırım."

Maria avcunu yavaşça açarak cama doğru yaklaştırdı. Örümcek kısa bir süre sersemlese de hızla camın önünde hareket etmeye başladı. Maria bir yandan örümceğin hareketini izlerken bir yandan konuşmayı sürdürdü.

"Bu örümceğin doğası ile benim doğam arasındaki güç ilişkisini neye göre belirleyeceğim? Ama şunu biliyorum ki ikimizin gücünün de kaynağı aynı varlık, yani doğa. İkimiz de gücümüzü doğadan aldığımıza göre ortak varoluşumuz var. Ama bu, benim onun varoluşunu sonlandırmama engel olabilir mi? Bunu yapacak gücüm var, öyleyse neden yapmamalıyım? Haklısın, avcumdaki bir akrep olsaydı beni zehirlemek için hiç tereddüt etmeyecekti."

"Akrep doğası gereği bunu yapar. Senin doğan gereği yapacaklarınla akrebinkiler farklı. Varoluşumuzu ve gücümüzü aynı doğadan alıyoruz, ama farklı biçimlerde."

"Evet, biz de zorunlu olarak bu doğa tarafından belirleniyoruz, bir örümcek de. Biz de bazı güç ve durumlar karşısında etkin ya da edilginiz, örümcek de."

Maria yavaşça yerinden kalkarak Bento'nun yanına gitti. Onu yerinden kaldırarak şarkı söylemeye başladı. Maria'ya eşlik eden Bento ruhunun şarkıyla ve Maria'yla buluşmasından derin bir neşe duydu. Dans etmeye başladılar. Neşeleri odanın her köşesine yayılıp tüm eşyaları canlı kılıyordu. Sanki tüm eşyalar dansa eşlik ediyor, yaşamlarına yeni hatıralar nakşediyordu. Bir süre sonra nefes nefese kalıp yan yana yere uzandılar.

"İşte benim doğama en iyi gelen şeylerden biri Bento. Sen ve seninle yaptığımız şeyler benim varoluş gücümü ve neşemi artırıyor. Sen benim doğama birebirsin," dedi gülerek. "İyi, yararlı, neşe ve etkinlik... İşte bunlar. Bunların ortak doğası var. Sorun ne biliyor musun, duygunun bilgiyle ya da fikirle olan ilişkisi. Sen benim neşemin nedenisin, çünkü benim neşemin nedeni olan fikri senin varlığına borçluyum. 'Zihnim ve bedenimin birliği gibi fikrim ve duygum da bir birlik içinde.' Hepsi birbiriyle bu kadar bağlantılı. Yani aşkının nedeni benimle birlikte ve bunun hayali bile bana her şeyden çok güç veriyor. Bu yüzden senin varlığın aşk için zorunluluk teşkil ediyor ve işte bu duygu benim gücümü artırıyor. İyi ne mi? İyi bu güçten başka bir şey değil."

Bento güzel bir şiir ya da sevdiği bir şarkıyı dinler gibi Maria'yı dinliyordu. Onun duygular üzerine söyledikleri Bento'nun zihnindekilerini bir bir açığa çıkarıyordu sanki. Zihnindeki kesinlik arttıkça zihninin gücü de arttı. Bu güçle duygularının da güçlendiğini hissediyordu. Maria'nın varlığı Bento'nun varoluş gücünü artırıyordu. Nedenler ve sonuçlar, fikirler ve duygular âşık bedenlerin birleşmesiyle iyiyi, yani yeni bir gücü tesis ediyordu. Güçlü bir şekilde varoluşunun olumlandığını duyumsayan yaşayan Bento, "İyinin ne olduğunu biliyorum," diye geçirdi içinden.

"Sen benim en büyük arzumsun Maria. Seninleyken her şeyi yapabilirim, her şeye gücüm yetebilir gibi geliyor. Özümü açığa çıkarmama ve etkinleştirmeme yardımcı oluyorsun. Gücüm ve arzum varlığınla katbekat artıyor ve ben sadece buna layık olmaya çabalıyorum."

"Bunun iyi bir şey olduğuna emin misin? Tehlikeli olabilir mesela. Sadece bir insana ya da tek bir şeye bağlı olmayı engellemelisin. Bana bu kadar bel bağlama," dedi göz kırparak. Sonra birden ciddileşerek gözlerini tavana dikti. "Hiçbir şeye tek başına bel bağlama sevgilim. Bu evrende sevecek o kadar çok şey var ki. Ve ancak doğayı ve daha birçok şeyi seven insan aşkı biteviye büyütebilir."

Maria, Bento'nun ona olan aşkından bahsetmesinden çok hoşlanırdı. Bu şansı yakalamışken kullanmak istedi. Bento'nun ona ne kadar bağlı olduğunu bilip hissetse de bazen bunu onun ağzından duymak Maria'ya çok iyi gelirdi. Aslında birbirlerine olan aşkları birçok şeyde, farklı biçimlerde zaten ifade bulurdu. Bu nedenle birbirlerine olan aşklarını ifade etmek için hiçbir özel an ya da gün yoktu hayatlarında. Buna ilişkin hiçbir plan yapmazlardı. Kalabalıkta bile aşklarını derin bir şekilde hissetmekten hiçbir şey alıkoyamazdı onları. Dışarıdan zaman zaman birbirilerine karşı soğukmuş gibi görünseler de bu onları hiç rahatsız etmezdi. Bilakis dışarıdan kimsenin kolay kolay göremediği bir aşkı herkesin içinde birbirlerini sıkı sıkı kucaklıyormuş gibi hissetmeleri aralarındaki oyunlardan biriydi. Dalganın üzerinde gezinirmiş gibi coşkuyla hissederlerdi bunu. Dışarıdan ne olduğu, nasıl olduğu belli olmayan, merak uyandıran bu duygu onlar açısından sarsılmaz bir kesinlik taşıyordu. Bu kesinlik güven, sadakat, beklenti, vefa gibi duyguların dile gelmesine bile ihtiyaç duyurmamıştı hiçbir zaman. Bu duygular bu ilişkiye dair değildi, olmamıştı. Aşkın kesinliğiyle öylesine kuşatılmışlardı ki, birbirlerini sevdikçe özgürleşen sevgililer, insanların ilişkilerde bazı şeyleri neden konuştuklarına da anlam veremezdi. Çünkü aşk yalındı. Aşk bir fikirdi. Sonsuz bir fikre ve duyguya sahip olan birisi bu fikrin ve duygunun kesinliğine de sahip olurdu. Bu fikri dışsal bir şeyin bulandırması çok zordu. Bunun farkındaydılar. Aşka neden olan fikir güçlendikçe arzu da güçlenirdi. Bunu çok eskiden beri biliyorlardı sanki. Korkular, tutkular ya da keder kaçınılmazdı elbette. Ama özgürlük için neşe, çaba ve arzu arasındaki bağ, keder ile tutku arasındaki bağdan daha güçlü olmalıydı. Maria'nın saldırıya uğradığı günden uzun bir süre sonra bunu konuşmuşlardı. Bu sohbet zihinlerindeki kimi şeyleri daha açık hale getirmişti. Bu açıklığa eşlik eden neşe ise ortaya çıkardıkları sonuçların olumlanmasından başka bir şey değildi.

Maria o günün şaşkınlığını zamanla atlatmış olsa da dalgın

dalgın oturuyordu. Gözlerini duvardaki resme odaklamıştı. Kısık bir sesle konuşmaya başladı.

"Varlığımızı sürdürme çabası önemli. Dışsal bir şey bu çabayı artırabiliyor ya da azaltabiliyor. Ama bunu doğru yönetmeyi öğrenmek zorundayız. Ve bunu ancak diğer insanlarla ve doğayla yapabiliriz. Bu kesin."

Bento, Maria'nın yaşadığı saldırının hâlâ etkisinde olduğunu düşünüyordu bazen. Aslında Maria'nın bu tür saldırılara karşı hep hazırlıklıymış gibi bir ruh hali vardı. Ama o günkü saldırı Maria'nın uzun süre çaba harcadığı bir öğrencinin tanıklığında, belki de bu öğrencinin bilgisi dahilinde gerçekleşince Maria bambaşka duygular yaşamıştı. Maria, gönüllü olarak oluşturulmuş tartışma grubuyla çalışırken Eleanor'un sakinliği ve serinkanlılığı Maria'nın hep ilgisini çekmişti. Dahası Eleanor'un zekice yürüttüğü tartışmalar gözünden kaçmamıştı. Yürüttükleri tartışmalara farklı boyutlar getiren Eleanor, zaman zaman tartışmayı yönlendiriyordu da. Bir tartışmada ise Eleanor'un bedenin her zaman şüphe uyandıran yanları olduğunu, bedenin hiçbir zaman zihin kadar güçlü olamayacağını söylediğini hatırladı Maria.

"İrade," demişti Eleanor, "bütün gücümüz ondan ileri gelir. Ve irade her şeyi yapmaya muktedirdir."

Maria, Eleanor'un bunları bu kadar içten söylemesine şaşırmıştı. İnsanların bir şeye güçlü bir şekilde inanmalarından hep etkilenmişti. Ama Maria için güçlü bir inanca sahip olmak kadar inandıklarının inananları özgürleştirip özgürleştirmediği de önemliydi. Her ne kadar bir şeye adanmış insanlar etrafındakiler üzerinde duygusal etkiler bıraksa da bu haleye hemen kapılmamak gerekirdi. Maria da bu etkiden sıyrılarak Eleanor ile sohbet etmeye koyulmuştu.

"Gücümüzün iradeden ileri geldiğini söylüyorsun sanırım Eleanor. Peki sence isteklerimizi irademiz mi belirliyor?"

"Elbette," dedi Eleanor.

Maria ile Eleanor arasında geçen bu uzun sohbeti diğerleri de ilgiyle dinledi.

"Peki Eleanor, isteklerimizin bize yararlı olup olmayacağını nasıl bileceğiz? Sence bize yararlı olanı ya da bizim için iyi olanı irademiz mi belirlemeli?"

Eleanor kendinden emin bir şekilde, "Evet, duygularımızla değil de irademizle hareket edersek bizim için iyi olana ulaşabiliriz," dedi.

Maria, Eleanor'un bu düşüncelerini daha önce fark etmemişti. Ama herkesin olduğu gibi Eleanor'un düşüncelerini de önemseyerek o günkü tartışmayı birkaç soruyla sonlandırmışlardı: "İyiyi neye göre belirleriz? İrade akıldan bağımsız mıdır? Duygular ile iyi arasında nasıl bir bağıntı var?" Bu sorular herkesi heyecanlandırsa da Eleanor kendinden ve söylediklerinden emin bir şekilde onlardan ayrılmıştı. Maria bir daha onunla karşılaşmamıştı. Ta ki sokaktaki o saldırıda göz göze gelene kadar. Maria aldığı yarayla yere düştüğünde başını kaldırmış ve insanların arasında Eleanor'un gözleriyle karşılaşmıştı. Eleanor bir anda telaşlansa da kısa bir süre yerinden hareket edememişti. Önüne geçen biri Eleanor'u kendine getirmiş, hızlı adımlarla uzaklaşmıştı oradan. Maria kendisini unutup gözleriyle Eleanor'u takip etmeye çalışsa da biriken kalabalık nedeniyle bu mümkün olmamıştı. Maria şimdi tam da o anları düşünüyordu. Yaralanmasının Eleanor ile bir ilgisi olabileceğine inanmak istememesine rağmen bu ihtimali düşünmekten alamıyordu kendini. Zihninin derinlerinde onun bu saldırıyla bir ilişkisi olduğuna dair kuvvetli bir şüphe vardı. Oysa insan doğası üzerine bir tartışmada şu cümleyi Eleanor kurmuştu ve bu cümle tartışmaya yeni bir yön vermişti: "Bizim yararımız doğamızla uyumlu olan ilişkiler kurmaktır ve bu yüzden kendi varlığımızı koruma arzumuzun diğerlerinin kendi varlıklarını koruma arzusu ile birleşmesi erdemin kendisidir." Belki bunları okuduğu bir yerden ezberlemişti, ama Eleanor'un bu ifadesi yarar konusunda uzun bir tartışmaya neden olmuş-

tu. Yarar ve erdemin nasıl aynı olabileceği konusunda uzun bir tartışma sürmüştü. Maria konuyu insan doğasına getirerek Eleanor'un söylediklerini belli bir temele oturtmaya çalışsa da kastettikleri tümüyle örtüşmüyordu. Belki de Eleanor tamamen Maria'nın hoşuna gidecek bir şey söylemek için bunları ifade etmişti. Maria, Eleanor'un düşüncelerini gerçekten merak ettiği için ona sorular sormaya ve düşüncelerini ayrıntılı olarak ortaya koymasına aracılık etmeye çalışıyordu. Eleanor ise söylediklerinden pişman olmuşcasına kısa cevaplarla geçiştirmeye çalışmıştı: "Bizim doğamıza uygun olan iyidir ve bizim doğamız bu iyiye olan arzumuzdur." Maria, ondaki huzursuzluğu seziyordu ve bu nedenle konuşması için onu zorlamamaya karar vermişti. Eleanor'un söylediklerini gerçekten inanarak söyleyip söylemediğine dair şüphe duyuyordu. Diğerlerinin de Eleanor'un söylediklerini tartışmalarını istemişti. Maria bir süre odada dolandıktan sonra konuşmaya başlamıştı.

"Şayet yararımıza dönük arzumuz ya da çabamız bizim doğamızı oluşturuyorsa bunun erdemle bir alâkâsı olmalı. Yani güç, çaba, arzu ve erdem. Bunlar insan özü tartışması açısından önemli görünüyor. Ki şayet erdem çaba, arzu ya da güç ile tanımlanacaksa doğamız bize varlığımızı korumayı salık verir. Ama dış koşullar bizi aksine zorlayabilir tabii ki."

"Peki başkalarının varolma arzusu ile bizim varolma arzumuz çelişki oluşturursa ne olacak Maria?" dedi başını öne eğmiş elindeki kitaba bakan Eleanor.

Maria: "Özümüzün arzu olması özümüze uygun arzuyu nasıl bilebileceğimizi de soruşturmayı gerektiriyor. Çünkü biz birçok kez tutkularla, hazlarla ya da başka duygularla arzuları karıştırırız. Bunları karıştırmamak için arzuyu ve diğer duyguları da tanımlamalıyız. Hiç kuşkusuz, insanın neye göre ve ne şekilde belirlediğini bilebilmesi için kendi doğasına ilişkin bir bilgisinin olması gerekir. Evet, kendi yararımızı gözetmek doğamız gereği yaptığımız bir şey. Ama diğer canlılardan farklı biçimde bunu

yapmak zorundayız. Yani aklımıza uygun bir şekilde."

İlya: "Çok rasyonalistsin Maria. Neden içgüdülerimize teslim olmayalım ki?"

Eleanor: "Sen de çok hazcısın İlya."

Sonra hep birlikte gülüştüler.

Maria: "Erdemli olmak için içgüdüler yeterli mi sence İlya? Ayrıca akla göre davranmak neden bizim doğamız dışında olsun? Belki de akla uygun davranmak bizim doğamızın vazgeçilmez bir parçası. Eğer akıllı olmak doğamızda içeriliyorsa akla uygun davranma çabası doğamızı gerçekleştirmekten bağımsız düşünülebilir mi? Öyleyse erdem neden 'aklın kılavuzluğunda hareket etmek, yaşamak ve varlığımızı sürdürmek' olarak görülmesin! İnsanı düşündüğümüzde onun özünü oluşturan arzunun ya da çabanın diğer canlıların özünü oluşturandan farklı olduğu kesin, ama bu insana herhangi bir üstünlük ya da ayrıcalık sunmaz. Doğada bir varolanı diğer varolandan üstün kılan hiçbir şey yok. Aklı da üstün bir güç olarak değil, doğada ve doğa aracılığıyla varolan bir şey gibi düşünmek zorundayız."

Eleanor: "O zaman kendimizi herhangi bir varlık olarak mı düşüneceğiz? Ben bundan emin değilim. İnsanın doğayı dönüştürme gücü, yaratıcılığı, doğaya hükmetmesi... Bunları neyle açıklayacağız? Kendimi bir meşe ağacıyla ya da bir fareyle nasıl aynı tutabilirim? Bu bana pek mantıklı gelmedi."

Maria: "Mantık nedir Eleanor? Kuşkusuz bir meşe ağacı ya da fare değiliz. Ama bir meşe ağacı ya da fare bizden daha az bu doğaya ait değil. Onların bir insan gibi davranmasını beklemek ne kadar onların doğasına aykırı ise bizim de bir meşe ağacı ya da fare gibi davranmamızı beklemek o kadar doğamıza aykırı. Ama bu farklılığa neden olan, bizim akıllı olmamız nedeniyle ayrıcalıklı ya da üstün olmamız değil. Kaldı ki bu iddianın hiçbir nesnel dayanağı yok. Böyle bir dayanağı olan var mı? Ki tahmin edeceğiniz üzere bu zorunlu olarak ontolojik bir dayanak olmalı. Mesela şunun gibi: Özü gereği 'her şey kendi varlığını korumaya

çabalar.' İşte bizim için bu çabayı artırmaya dönük şeyleri anlamak çok önemli. Ve sanırım bu yönde bir anlama çabası bize en yararlı olan şey. Çünkü kendi varlığımızı sürdürmeye dönük 'anlama çabası erdemin ilk ve tek temelidir.' Bunu iyi kavramak zorundayız. Tabii ki doğayla ilişkimiz ne kadar aklımızın özüne uygun, bunu da iyi sorgulamalıyız. Öyle görünüyor ki şu anda ve yüzyıllardır doğayla kurduğumuz ilişki tarzı, bizim ve diğer canlıların varlıklarını sürdürme çabasına çok da uygun değil. Aksine, özümüzü var eden çabayla çelişik bir ilişki tarzı söz konusu. Öyleyse aklı ve aklın doğasını yanlış anlıyor ve yanlış kullanıyor olabilir miyiz acaba? İşte bunu anlamamıza yardımcı olacak şeyler bulmalıyız. Bizim erdemimiz kendi doğamıza uygun bir etkinlik ve özgürlüğümüz olacaksa kuşkusuz önce doğamızı anlamak zorundayız. İşte bu konuda bize doğa yardımcı olabilir. Ne dersiniz?"

Eleanor: "Bilemiyorum. Bu kadar doğalcılık bana tehlikeli geliyor. Her şey aynı, her şey aynı nedene bağlı. Bu çok sıkıcı. Hem de akla uygun gelmiyor. O zaman ormanlara dağılalım. Hem anlaşılan o ki böylece kendimize en yararlı şeyi yapmış oluruz."

İlya: "Madem özümüz itibariyle doğanın bir parçasıyız, neden bundan rahatsız olalım Eleanor. Bazen gerçeğe teslim olmak iyidir," dedi gülerek.

İlya'nın takındığı ironik tavrın Eleanor'u rahatsız ettiğini hisseden Maria tartışmadaki ciddiyeti korumaya çalıştı.

Maria: "Eğer anlayacağımız en üstün şey varlık nedenimiz ise bunun aşkın bir varlık değil de 'içkin bir neden' olan doğa olması bizi rahatsız etmeli mi acaba? Bu nedenle anlamak bir bakıma erdemin önemli bir parçası olarak düşünülebilir. Yani bizim anlamamıza yardımcı olan her şey iyidir. Kendi doğamız açısından baktığımızda anlamak nihai bir amacı içermez ya da bir amaç uğruna yapılmaz, anlamak kendinde iyidir. Ve eğer anlamak bizim yararımıza ise kuşkusuz kesinlik içeren bilgi bizim için en yararlı olan bilgidir. Öyleyse bizim için en yararlı bilgi 'sonsuz

varlığın' yani doğanın bilgisidir. Bu bilgi başka birçok şeyi anlamamızın önünü açar. Ve şayet biz anladığımız ölçüde etkinsek doğaya ilişkin bu kesin bilgi bizim için en yararlı bilgi olmaz mı?"

Eleanor: "Tanrı yerine doğa, amaç yerine yarar mı koyacağız Maria? Bu ziyadesiyle maddesel değil mi sence? Yarar ve erdem neredeyse özdeş oluyor. Bu, irade ve amacı yok saymaktan farksız."

Maria: "Benim ve sizlerin doğamızı ve doğamızı var eden özü anlamaya dönük yararımızı gözetmemizin ne sakıncası olabilir Eleanor?"

Eleanor: "Peki ya Tanrı, adalet ya da doğruluk gibi yüce değerler ve ruhumuzun hazlardan arınarak ulaşacağı yetkinlik, bilgelik. Bunlar erdem değil mi?"

Maria: "Sen benim doğa dediğime Tanrı demek istersen elbette bunda hiçbir sakınca yok. Ama bu diğer tezleri çürütür mü sence?"

Eleanor: "Sen Tanrı'nın maddesel olduğunu söylüyorsun Maria. Bu imkânsız. Tanrı maddesel olamaz. Çünkü eğer öyle olsaydı onun değişmesinden, dahası yok olmasından bahsetmek zorunda kalırdık."

İlya: "Bunu da nereden çıkarıyorsun Eleanor? Maddenin yok olduğunu neye göre söylüyorsun?"

Eleanor: "Bunu herkes bilir İlya. Madde bölünür, çürür ve yok olur."

İlya: "Belki de sen maddenin dönüşümünü yok olma olarak nitelendiriyor ya da adlandırıyorsundur."

Eleanor: "Şaka mı yapıyorsun İlya? Dediğim gibi, bunu herkes bilir. Platon'a ve Aristoteles'e bakman bile yeterli bu kadar saçmalamaman için."

İlya: "Yüceler yücesi Platon ve nihai amaçların bekçisi Aristoteles! Haklısın, ikisi de maddenin gerçek varlığı bize vermediğini söyler. Ama o dönemde maddenin doğasına dair ne kadar bilimsel bilgi vardı ki Eleanor? Platon'a göre maddi olana ilişkin

edindiğimiz bilgi sanıdan ibaretti. Aristoteles ise maddenin belirsiz olduğunu söyledi."

İlya konuşurken zaman zaman iyice açtığı gözlerini Eleanor'dan başka bir yöne, pencereden dışarıya çeviriyordu. Eleanor'a "pencerenin önündeki ağaçları, ağaçların salınımlarını ve yaprakların dökülmesini seyret," der gibiydi. Oysa Eleanor zaman zaman İlya'nın yüzüne, zaman zaman da elindeki Platon kitabına bakıyordu. Maria, İlya ile Eleanor'un gerilmeden tartışmalarını arzu ederdi, ama Eleanor çok gergindi ve Maria bunun nedenini gerçekten merak ediyordu. Buna rağmen tartışmanın sürdürülmesinden yanaydı. Çünkü bu tartışmaların onlara katılan herkese çok yararı vardı. Birçok şeyden alamadıkları keyfi bu tartışmalardan alabiliyorlardı. Aslında bu tartışmalar Maria'nın söylemek istediklerinin pratik karşılığı gibiydi. Doğa, zihin, iyi, erdem ya da Tanrı üzerine konuşmak herkesin aynı zamanda kendi doğasına dönük bir araştırmasını içeriyordu. İnsan kendi doğasını kavradıkça hem bundan büyük neşe duyuyor hem de bunun gündelik yaşamında nasıl dönüşümlere neden olduğunu birebir deneyimleyebiliyordu. Demek ki gelip geçici bir yarar değildi bu. Bunun gerçek bir yarar olduğunu hepsi kolaylıkla söyleyebilirdi. Bununla birlikte Eleanor'un o günkü tedirginliğini herkes sezmişti.

Maria: "Gerçek yararın ne olduğunu anlamamız için sanırım doğamıza ilişkin araştırmayı biraz daha sürdürmemiz gerekiyor. Yani aslında doğamızla örtüşen ve örtüşmeyen şeyleri belirlememiz gerek. Bunun yollarından biri bizim doğamızla ortak olan şeyleri bilmemiz tabii ki. Çünkü ancak bizim doğamızla ortaklık içeren şeylerle ilişkimiz varoluş gücümüzü, yani etkinlik gücümüzü artırır. Öyleyse etkinlik gücümüzü artıran ilişkiler, durumlar ya da şeyler iyidir, azaltanlar ise kötü. Bu ikisi önemli: etkinlik ve edilginlik. Aslında nesnel ölçütler gibi bunlar. Etkinlik bizi başka şeylerle tutarlı bir birlik içinde tutarken edilginlik tutarsız bir değişkenliğe neden olur. Oysa doğamıza uygun olan,

gücümüzü artıran ilişkiler ve etkinliklerdir. Dolayısıyla bizim doğamızın yasasına uygun olan şeyler doğamızdan ileri gelirken doğamıza uygun olmayan şeyler bizi edilgin kılan dış etkenlerden gelir. Ve bizi birbirimizle uyumsuz kılan, bu dış etkenlerin yani edilgin kılan duyguların hâkimiyetidir. Özellikle de kederin. Öyleyse Eleanor ile İlya arasındaki tartışmada Eleanor ile İlya'nın düşüncelerini uyumsuz kılan nedenlere bakmalıyız. Ama Eleanor ile İlya'nın bunun üzerine düşünmesi için şimdilik bunu bir dahaki sohbetimize erteleyelim."

Maria böylece hem Eleanor'un daha fazla gerilmesini engelleyecek hem de onun fikirlerindeki dönüşümün nedenlerini düşünmek için zaman kazanmış olacaktı. Eleanor'un tartışmadan uzaklaşmasını istemiyordu. Maria tartışmalara katılan tüm öğrencilerin olduğu gibi Eleanor'un da fikirlerini de çok önemsiyordu. Aslında hangi konuda olursa olsun Maria felsefe üzerine yapılan tüm konuşmalardan büyük bir keyif alıyordu. Etrafında felsefeyle ilgili bir tartışma, dahası herhangi bir filozofun adı bile zikredilse Maria hemen kulak kesilir tartışmaya katılmamak için kendini zor tutardı. Herkes felsefi meseleler konuşabilirdi, konuşmalıydı. Bunun herkese çok büyük yararı vardı. İnsanların gerçek yararlarına ilişkin bir şey yapmalarını seyretmek de çok büyük bir neşe kaynağıydı. Bu yüzden Maria için hiç kimsenin bir başkasının değerlerini incitmeden bu tartışmaları yürütmesi çok önemliydi. Zaten tartışma derinleştikçe tarafların hepsi dönüşüyordu. Sadece bunun için zamana ihtiyaç vardı. Tabuları, önyargıları, dogmaları tartışmaya açmak zaman alırdı.

Maria: "Tekrar insan doğasına gelelim ve bu sefer doğamızın akılla ilişkisini konuşmaya çalışalım. Madem doğamızı aklımız aracılığıyla, aklın kılavuzluğunda kavrayabiliriz, o zaman doğamıza uygun olana da akıl aracılığıyla ulaşabiliriz. Ve şayet akıl bizim doğamızın bir parçası ise doğamızla en çok uyuşan şeyler başka akıllı varlıklar olmalı. Buna itirazı olan var mı?"

Sessizlik olmasına rağmen Maria bu tartışmanın artık

Eleanor'un ilgisini çekmediğini rahatlıkla görebiliyordu. Ama Eleanor, Maria'yı şaşırttı, kısa cümlelerle de olsa tartışmaya katılmaktan alıkoyamadı kendini.

Eleanor: "'İnsan insana Tanrı'dır' mı diyorsun yani Maria? Bu Tanrı'nın tanımıyla çelişik değil mi? İnsanlar başka insanlarla ilişkilerinde daha çok kıskançlıkla, nefretle ya da küçük görerek hareket eder. Oysa Tanrı'yla ilişkimiz sonsuz bir teslimiyet ve şükran ilişkisidir."

İlya bir şeyler söylemek istese de kendine hâkim oldu.

Maria: "Bahsettiğin duygular sence insanların doğasını gerçekleştirmesine yardımcı olan duygular mı? Eğer insan kendisi için yararlı olanın onunla aynı doğaya sahip başka insanlarla birlikte olmak olduğunu bilse bu olumsuz duyguları değişmez mi? Belki de soruni, insanın bu gerçeği anlamasının nasıl mümkün olacağı. Benim söylemek istediğime gelince, evet, bu sözü aynen tekrarlayabilirim: 'İnsan insana Tanrı'dır.' Hatta daha fazlası, doğadaki diğer varolanları gözetme zorunluluğu da bu hakikatin bir parçasıdır. Ama şu anda sadece insanla ilgili olan kısmı konuşalım. Erdemin ancak diğer insanlarla birlikte gerçekleştirilebileceğini düşünüyorum. Zaten erdemli insanın da kavradığı en kesin gerçeklik budur, yani erdemin, herkes için iyi olan olduğu. Ve bu nedenle erdemin yaratacağı ortak neşe, sonsuz varlığı kavrama gücünü de artıracaktır."

Eleanor: "Tanrı'yı mı yani?"

Maria: "Sen ne demek istiyorsan Eleanor, nasıl adlandırmak istiyorsan. Ama bahsettiğim ortak erdemin ve ortak neşenin kaynağı, insanların sahip oldukları bu ortak doğayı kavramakla ilişkili kuşkusuz. 'Bu ezeli ve ebedi öze ilişkin yeterli bilgiye sahip olmak insan zihnine özgü bir durum.' Dolayısıyla erdemin bilgisi, bizi bu bilginin herkesin sahip olması yönünde bir arzuyla donatır. Erdemi kavrayan insan, herkesin onu kavramasına dönük sonsuz bir arzuyla kuşatılır. İşte bu arzu 'zihnin özüdür.' Bu yüzden bir şeyin iyi olduğundan emin olan birisi bunu başkaları

için de arzulamıyorsa ya o gerçek iyi değildir ya da o kişi iyiyi gerçekten kavrayamamıştır. Eğer böyle bir durum olsaydı bu bizim doğamızla çelişik olurdu. Bu sadece dürtüleriyle ya da tutkularıyla davranan insanların yapacağı bir şey ve zaten bu insanlar sadece kendileri için iyi olanı arar ki bu da iyinin doğasıyla çelişiktir. Öyleyse bizim gerçekliği ve doğamızı anlamamızı engelleyen duyguları değil bu anlamayı sağlayacak duyguları çoğaltmak zorundayız. İşte bunu bedenlerimizin etkileşimiyle yapabiliriz."

Eleanor bir şey söyleyecekti ki Maria devam etti.

"Bedenimizin dışımızdaki şeyler tarafından etkilenme ve onları etkileme gücü arttıkça zihnimizin de kavrayış gücü artar."

Eleanor kendini tutamadı: "Yine madde diyorsun yani. Bir daha söylemek zorundayım. Bu Tanrı'nın doğasıyla tutarlı görünmüyor Maria. Tabii ki ruhumuzun bedenimizden daha yüce nitelikleri var. Bu yüzden de ancak ruhumuzun bedenimize hükmetmesini sağlamak hakikati kavramamızı sağlayabilir. Bu yüzyıllardır böyle."

Bu sefer İlya dayanamadı: "Bir fikrin başka bir fikirden daha uzun süre kabul edilmiş olması sence onu diğerinden daha doğru kılmak için yeterli neden mi Eleanor? Bence bunu bir daha düşünmeli ve söylediğin şeyi savunmak için nesnel nedenler bulmalısın."

Eleanor daha fazla gerilse de kısa bir konuşma yaptı: "'Bu kadar filozof, bilgin yanılıyor' demek de sence fazla iddialı değil mi İlya? Bunları nasıl yok sayabiliriz ya da küçümseyebiliriz!"

Maria: "Peki toparlayalım arkadaşlar. Şimdilik bazı bağıntılara değinip bitirelim. İnsanın yararı kendisiyle ortak doğaya sahip olan diğer insanlarla yaşamaktır ve aslında toplum dediğimiz tam da budur. Ama insanın bu yararı anlayabilmesi için bedeninin etkinlik gücünü artıran ilişkilerin geliştirilmesi gerekir ki ancak bedenin etkinlik gücünün artırılması zihnin düşünme gücünü artırır demiştik. İşte bedensel ve zihinsel etkinlik gücünün artması ve bunun diğer insanlarla birlikte gerçekleşmesi in-

sanların ortak neşesidir. Keder bu birliği engellediği için yani etkinlik gücünü zayıflattığı için kötüdür. Bu yüzden insana yararlı olan şey, diğer insanlarla ortak yararı biteviye tesis etmesidir. Bu sonsuz bir neşe kaynağıdır. Ve bunu ancak akıl bize gösterebilir. Bunları insan doğasına dayanarak söylediğimizi unutmayalım. Son olarak birkaç duyguyla bunları örneklemeye çalışmak gerekirse, acıma, küçük görme, aşağılama ve hatta tevazu, diğerleriyle birlikte sahip olduğumuz ortak doğaya uygun olan duygular değildir. Çünkü insan doğasına ve akla uygun olan, başkalarının edilgin durumunu ortadan kaldıracak etkileşimler içinde olmak ve başkalarının güçsüzlüğünü ortadan kaldıracak nedenleri ortak biçimde keşfetmektir. Bu yüzden ancak 'kibirli insan asalakların ve dalkavukların varlığından hoşlanır, asil ruhların varlığındansa nefret eder.' Kibir, insanın doğasına uygun olmayacak biçimde kendimize diğer insanlardan daha çok değer vermemiz ya da diğer insanlardan daha değerli olduğumuz varsayımından kaynaklandığına göre buna itirazı olan olmaz sanırım. Beden ile zihin arasındaki ilişkiye gelince. Bunu anlamak güç olsa da şeylerin doğasına ilişkin araştırmayı düzenli bir şekilde yürütebilirsek bu ilişkiyi anlayabiliriz. Burada önemli olan, bedenimizin ve zihnimizin etkinliğini ne yönde artırmamız gerektiğini keşfetmek. Bedenimizin birçok şeyle kurduğu ilişkide bedenin etkinlik gücü artıyorsa bu zihnin de etkinlik gücünü artırır ve zihnin kavrama gücü arttıkça bedenin doğasına uygun farklı tarzda eylemlerin ne olduğunu kavraması kolaylaşır. Bu eylemleri gerçekleştirmeye çalışırken de kendi doğasının zorunluluğunu edimselleştirmesinin neşesiyle varoluş arzusunu pekiştirir. Bir anlamda öz ve varoluş çakışır. Bunları söylerken şu eylem iyi, bu eylem kötü gibi bir şeyi kastetmediğimizi hepimiz anlıyoruz sanırım. Böyle bir öncülün olamayacağını zaten doğamız itibariyle biliyoruz. Söylemek istediğim şey şu: 'Sonsuzluk ve zorunluluğun ışığı altında' kavrayan akıldan doğan arzu bizi zaten iyiye sevk eder. Ve işte özgürlük. Özgür insan, yani doğasına uygun ve varoluş

arzusunu artıracak tarzda etkinlik içinde olan, bunu yaparken doğayla olan ortak özün kendinin varlık nedeni olduğunu kesinlik içerecek biçimde kavrayan, erdemin herkesin ortak yararı olduğunu ve bunun gerçekleşmesi için çabalamanın da erdemin bir parçası olduğunu bilen insan. Bu yüzden özgür insan her zaman 'ortak yaşamı ve ortak yararı' gözetir, ki bu ona en büyük yararı olan dostluklar kurmasını sağlar. Eğer bunları doğamızın zorunluluğu olarak kavrarsak zaten erdemin de bu zorunluluğu gerçekleştirmek olduğunu kolayca görebiliriz. Aramızdaki dostluğa ve etkileşime bir de bu gözle bakalım arkadaşlar. Aramızdaki ilişki erdemle bağlanırsa hepimiz için bundan daha yararlı ve daha arzu edilebilir bir şey bulamayacağız belki de. Sizin için de sakıncası yoksa bir sonraki perşembe özgürlük üzerine konuşalım. Ne dersiniz?"

İlya "Güzel," dedi, Eleanor ise başını hafifçe öne doğru salladıktan sonra çıkmak için hazırlanmaya başladı. Maria, Eleanor için bir şeylerin geri dönülmez biçimde koptuğunu hissediyordu, hatta bundan emindi. Ama yine de Eleanor'un bu tartışmalara devam edeceğine dair boş bir umut besliyordu. İlya her ne kadar Eleanor'a göre bu tartışmalara geç katılmış olsa da kısa sürede gruba uyum sağlamış, düşünceleriyle tartışmalara canlılık katmıştı. Maria'nın birlikte çalıştığı birbirinden bağımsız, ama zaman zaman bir araya gelen beş tartışma grubu vardı. Ve bu tartışmaları Maria çok önemsiyordu. Her gün gericiliğin, boş inançların arttığı, özgürlüğün ise günbegün azaldığı böyle zamanlarda bu tartışmaların ayrı bir değeri olduğunu düşünüyordu. Eleanor'un bu tartışmalara katılması işte bu nedenle çok önemliydi.

5

Özgürlük ve Sonsuzluk

Maria, gün ışımak üzereyken evden çıktı. Evde yalnız kalan Bento, odada gezinip sesli ve ahenkli biçimde Ovidius'un şiirlerini okurken eski koltuğun eğri durduğunu fark etti. Yaklaşarak koltuğu hafifçe iteledi. Altındaki bir şeyin koltuğun eğriliğinin nedeni olduğunu fark ederek iyice eğilip baktı. Koltuğun altındaki silahları görünce duraladı. Ayağa kalkıp koltuğa çöktü. "Acemilik bu," diyerek odayı incelemeye başladı. Birkaç kere tekrarladı bunu: "Acemilik bu, acemilik." Ne yapacağını bilmez halde koltuğun önünde dikiliyordu. Aklından onlarca şey geçiyordu. Silahları alıp bahçeye gömmek, bir çantaya koyup başka bir yere götürmek gibi. Maria'nın ne zaman döneceğini bilseydi belki ne yapacağına daha kolay karar verebilirdi.

Maria o gün çok geç bir saatte döndü. Bento'yu dalgın şekilde yatakta otururken buldu. Bir şey söylemesine fırsat bile vermeden "Bana biraz izin ver," deyip kapıyı Bento'nun üzerine kapadı. Kısa bir süre sonra dış kapının sesini duydu Bento. Hızla odaya girdi, bütün gün aklından çıkmayan koltuğa gözlerini dikip Maria'ya seslendi. Dışarı çıktığından emin oldu. Koltuğu kaldırıp altına baktı. Koltuğun altında sadece gökkuşağı üzerine yazdığı eski notların olduğunu gördü.

Sabah beşte birlikte koşmaya başladılar. İki saat koştuktan sonra yan yana gölün kenarındaki çimenlere uzandılar.

"Koşmayı seviyorum. Bedenimin bana ait olduğunu, varolduğumu ve evrenle etkileşim içinde olduğumu koşarken hisse-

diyorum en çok. Gerektiğinde bedenimi bir silah gibi kullanmak istiyorum, hatta her parçasını böyle eğitmek istiyorum," dedi Maria.

Bento dünkü görüntüyü gözünün önüne getirdiyse de bunları yaşamamış gibi davranmak zorunda olduğunu hissetti. Birlikte birçok şey yaptıkları gibi birbirlerinden habersiz de birçok şey yaparlardı. Tanımadıkları insanlar, bilmedikleri işler hayatlarında hep olmuştu. Ama bunu sıradışı bir şey olarak görmemişlerdi hiç. Bu son yaşanan olay ise Bento'da güçlü bir merak uyandırmıştı. Bu merakın nedeni Maria'nın bilmeyerek ya da dalgınlıkla yanlış bir şey yapması ve kendine zarar vermesinden korkmasıydı. Aslında Bento, Maria'ya yaptığı işler konusunda kendisinden daha çok güvenirdi. Maria küçüklüğünden beri hem bedenini doğru kullanma hem de birçok aleti farklı biçimde kullanabilme yönünde iyi bir eğitim almıştı. En bilgili olduğu şeyler ise silahlardı. Sıradışı olan ise dünkü görüntüydü. Neden bu kadar rahat davranmıştı?

Bento'nun düşünceli halini Maria'nın sesi dağıttı. "Doğa bedenimizin gücünü artırmak için bize hep yardımcı oluyor. Yeter ki onu iyi anlayalım," diyerek Bento'nun elini sıkıca kavradı.

Yan yana olduklarında sürekli birbirlerine dokunur, temas ederlerdi. Karşılıklı oturduklarında bacaklarını birbirine dolar, ayaklarını birbirine yaslarlardı. Cinsellikte duydukları hazzı birbirlerinin saçına, eline, omzuna ya da parmaklarına dokunurken de derin biçimde hissederlerdi. Aslında onlar için aşktan bağımsız cinsellik diye bir şey yoktu. Cinsellik, aşkla dokunmanın basit bir parçasıydı sadece. Bu dokunuşların bedenlerinin ve ruhlarının gücünü artırdığını hisseder ve bu güçten büyük haz duyarlardı. Onlara yaşamanın ve varolmanın derin hazzını yaşatan bu aşka bağlılıkları yaşam arzularının en önemli kaynağıydı.

O günlerde sokaklar epeyce karışıktı. Devletin baskıları günden güne artarken bir yandan çocuklar, gençler sokaklarda öldürülüyor, bir yandan da milyonlarca insan ölmek pahasına sömü-

rülmeye devam ediyordu. Maria ile Bento gelişmeleri yakından takip ediyor, olabildiğince sokakta olmaya çalışıyor, bir taraftan da hiç ara vermeden tarih ve felsefe okuyorlardı.

"Ne kötü günler böyle! Bunlar da mı doğanın zorunluluğu?"

Bento yanıtı biliyordu, ama konuşmaya ihtiyacı vardı. Üç gün önce iki arkadaşının öldürülmesinden bu yana derin bir dalgınlık içindeydi. O haber içine bir taş gibi yerleşmişti ve o andan beri olduğu yere çakılmış gibiydi.

"Tabii ki değil. Bunlar doğanın zorunluluğunu yok saymamızdan, kendi doğamıza aykırı davranmamızdan ileri geliyor. Yani beşeri yasalar ile doğa yasalarının karıştırılmasından. Doğanın bütününün yararı yerine devletin, sınıfların, ezenlerin yararının konulmasından."

"Aslında öfkeli olmak istiyorum ama çok acı çekiyorum."

"Biliyorum Bento, biliyorum."

Bento acısına yenik düşerek ağlamaya başladı. İki arkadaşı gözünün önünden gitmiyordu. "Yapma Bento," derken Maria'nın gözlerinden de yaşlar boşalmaya başladı. Maria bir yandan ağlıyor bir yandan da Bento'nun yaşlarını siliyordu. Parmakları Bento'nun yaşlarına yetişemiyordu. Kendini tutamadan ağlıyor, ama bir yandan da Bento'nun gözyaşlarına ağlıyordu.

Birkaç gün evden çıkmadılar. Sonunda Maria'nın ısrarıyla kısa bir yürüyüşe çıktılar. Eve döndüklerinde Bento çalışma masasına oturdu, Maria yatak odasına geçip pencereyi açıp yatağa uzandı. Uzandığı yerden önündeki meşe ağacına baktı, onun bireysel varlığını düşündü. Her tekil şey gibi onun da bir bireyselliği vardı ve her bireysel varlık gibi o da varolma çabası içindeydi. Gözlerini kapattı, içeri dolan rüzgârı içine çekip Bento'yu özledi. Bugün bütün gün onunla olmak istemesine rağmen Bento'nun çalışmasına engel olmak istemiyordu. Bu özlemin yarattığı boşluğu hiçbir şeyin dolduramayacağı gerçeğiyle yüzleşti çaresizce. Onun yanında olması konusunda ondan hiçbir talepte bulun-

masa da bazı anlar ona olan ihtiyacı derinleşir, baş edemez bir hâl alırdı. Bu yüzden böyle zamanları çok zor geçirirdi. Buna rağmen Bento'nun yanında olmasına ilişkin bir beklenti içinde olduğunu ona hissettirmek istemezdi. Maria için bu neredeyse bir tabu haline gelmişti. Kendisinin olduğu gibi Bento'nun da bir şeye ya da bir kimseye aşırı bağlı olmasını istemiyordu. Bunu ne kendine ne de Bento'ya yaşatma konusunda o kadar kararlıydı ki, bu kararlılık bazen canını çok yakıyordu. "Belki de basit bir gurur," diye geçirdi içinden. "Herkes özler ve arzular." Yine de bu konuda atacağı tek adımın özgürlüklerine halel getireceğini düşünmekten alıkoyamıyordu kendini. Oysa Maria, bir bakıma kendini yalnızlığa mahkûm ederek özgürleşmek zorunda kalmıştı. Başka türlü yollar denese de bir türlü başaramamıştı. Ona gerekli olan tek şey, bu yalnızlığı en doğru biçimde kullanmanın yollarını aramaktı. Ama bunun bir sınırı yoktu ve bu sınırsızlığın yaşattığı aczi zaman zaman derinden hissediyordu. Birkaç adım ötede oturan Bento'nun özlemiyle gözleri kapalı halde düşünüyordu. Yağmurun sesiyle gözlerini araladı. Pencereden odaya dolan toprak kokusuyla ferahladı. Çok geçmeden uyuyakaldı. Daha on dakika olmamıştı ki uyandı, unutmamak için telaşla rüyasındaki şiiri not etmek için uzandığı yerden doğruldu. Şiiri hatırlıyor olmanın heyecanıyla gülümseyip şiiri not aldı. Kısa bir süre sonra içeri dolan rüzgârın etkisiyle uyuyakaldı yine. Saatler geçmişti. Bento yerinden hiç kalkmadan yazmıştı. Arkadaşlarının öldürülmesinin onda yarattığı öfkeyle uzunca bir süre notlar aldı.

"Nasıl ki günah ve (kesin anlamda) itaat ancak bir Devlet içinde düşünülebilir, aynı şekilde, adalet ve adaletsizlik de ancak bir Devlet içinde tasarlanabilir. Gerçekte, doğada hakkın şuna değil de buna ait olduğunu söyleyebileceğimiz hiçbir şey yoktur, ama her şey herkese aittir."

"Monarşik yönetimin en büyük sırrı ve tüm çıkarı, insanları aldatmakta ve onları dizginlemesi gereken korkuya din maskesi

takmakta yatar. Onlar böylece, sanki kurtuluşları için savaşıyormuşçasına, köleleşmek için savaşırlar. Tek bir adam kibirlenebilsin diye kanlarını ve canlarını vermeyi bir utanç değil de, en büyük onur sayarlar."

Bir süredir masadaki ellerine dayadığı alnını kaldırarak gözlerini yatak odasına çevirdi. Kapının altındaki boşluktan odaya dolan rüzgârı fark etti. Maria üşümüş olmalı diye düşündü. Epeydir ses de gelmemişti yatak odasından. Merakı arttı, yerinden kalkıp yatak odasına geçti. Maria'nın uyuduğunu gördü. Maria'ya yaklaştı, titrediğini fark edince önce pencereyi kapattı. Onu uyandırmaya çalışsa da Maria gözlerini hafifçe aralayıp "Uyumak istiyorum Bento," diyebildi sadece. Önceki gün Maria'nın yağmurdan sırılsıklam eve geldiğini hatırladı. Pencere açık uyuduğu için rüzgârdan da etkilenmiş olmalıydı. Sobanın sönmek üzere olduğunu fark etti. Bahçeye koşup toplayabildiği kadar çalı çırpıyı kucağına doldurarak döndü. Aklı başından gitmiş bir şekilde ellerini dikenlerin arasına daldırdığı için elleri kanıyordu. Odaya dönüp çalıları sobaya attı. Çalılar saniyeler içinde parlayıp kül oldu. Etrafına bakınmaya başladı. Gözleri *Ethica* notlarına takıldı. Hiç tereddüt etmeden masadan notları aldı. Gözünün suyu ateşle buluştu Bento'nun. Hızlı hızlı buruşturduğu kâğıtları sobaya atmaya devam etti. Maria'dan başka hiçbir şey düşünemiyordu. Elindeki bütün kâğıtlar kısa sürede kül oldu. Bento, Maria'nın kopyaladığı elyazmalarının koltuğun içindeki mektupların yanında olduğunu hiç bilmeyecekti. Baygın halde yatan Maria'nın giysilerini değiştirdi. Üzerini iyice örttü. Ellerini avuçlarına alıp onlarca kez öpüp yanaklarında gezdirdi. Bir süre Maria'nın anlaşılmayan sayıklamalarını dinledi. Yaptığı bitki çayını zor da olsa Maria'ya içirdi. Nefes alıp verişini dinliyordu. Odada dolanıyor, ara ara ellerini Maria'nın alnında, boynunda gezdiriyordu. Telaşla dolanırken, bir anda odanın ortasına çakılmış gibi durdu.

Acıya duran kalbine bastırdı elini. Kalbinin atmadığını sandı.

Elini göğsünün solundan sağına doğru gezdirmeye başladı. Az ötesinde bitap yatan Maria'yı bir anda unutup kalbinin merakına düştü. Aklı yerindeydi. Ama kendini bu meraktan alıkoyamıyordu. Gözleri göğsünde gezdirdiği elinin üstüne konan sineğe takıldı. Havalanan sinek Bento'nun başının etrafında dönmeye başladı. Sineğin vızıltısını sinek kafasının içindeymişçesine ve oradan oraya çarpıyormuşçasına hissetti. Aldırmak istemese de ellerini başının üstünde sallamaya başladı. Çaresizlikten gözyaşları dökülmeye başladı. Sineğin ona hükmetmesini hazmedemiyordu.

*

Maria camın önünde oturmuş, küçük defterine bir şeyler karalarken Bento öfkeyle eve girdi. Böyle durumlarda Maria ciddi bir şeyler olduğunu hissederdi. Bazen de yaşadığı şeye olduğundan fazla anlam yüklediği için Bento'nun öfkesinin yersiz olduğunu düşünürdü. Nedense bu seferki öfkesinin ciddi bir nedeni olabileceğini düşündü. Yerinden kımıldamadan Bento'nun oturmasını bekledi. Bento'nun nefes alışı hiç hızını kesmedi. Dahası zaman zaman yükseldi.

"Neler oluyor Bento?"

"Yok bir şey. Belki sonra."

Maria, Bento'nun kendiliğinden anlatmasını beklemenin daha iyi olabileceğini düşündüğü için sustu. Kısa bir süre sessizce oturdular. Bento'nun soluk alıp vermesi yavaşlamış, oda tamamen sessizleşmişti. Bento bir anda yerinden kalktı, nereye doğru adım atacağını bilmeden odanın ortasına doğru birkaç adım attı.

"Duygularıma hükmetmeyi öğrenmeliyim. Bu kadar kolay öfkelenmemeliyim."

Maria sessizce Bento'nun konuşmasını bekliyordu. Bir şeyler olmuştu herhalde. Sakinleşince anlatırdı. Bento kendi kendine konuşuyormuş gibi bir şeyler söyledi.

"Eğer büyük etkiler yaratmak istiyorsak güçlü nedenler oluşturmalıyız. Başka yolu yok. Yok."

Cümlenin sonunda sesi o kadar alçaldı ki ne dediği anlaşılmıyordu artık. Mırıldanır gibi birkaç şey daha söyledi. Maria ile göz göze gelince bir anda ruh hali değişti. Ona aklından geçen ve hissettiği her şeyi anlatmak istiyordu. Nadiren de olsa Bento bazen zihninin tüm devinimini Maria'nın önüne sermek, konudan konuya, düşünceden düşünceye sıçrarcasına biriktirdiği tüm düşünceleri onunla paylaşmak isterdi. "Konuşacak ne çok şey var," diye geçirdi içinden. Bunu Maria da biliyordu. Ama şu anda sadece Bento'nun ne yaşadığını ve telaşının nedenini merak ediyordu. Gözleri buluşunca Bento zihnindekilerinin bir kısmını askıya almayı başardı. O gün akşama kadar birçok şey konuştular. Devlet, savaş, şiddet, katliamlar, yoksulluk, yozlaşma, devrim ve başkaldırı. Soruları aynıydı: Sömürü ilişkilerini ortadan kaldıracak gerçek bir başkaldırı nasıl mümkündü? Teorik olarak birçok şey söylenebilirdi. Ama pratik olarak bu başkaldırının nedenlerini oluşturmak zordu. Çok çalışmak gerektiği kuşkusuzdu. İnsanlarla birlikte onların bedenlerine ve zihinlerine hükmeden koşulları ortadan kaldıracak nedenler oluşturmadan gerçek bir devrim beklemek hayalcilik olurdu. Var gücüyle sadece bu amaç için çabalayan ve bunu yaparken devrimi gerçekten arzulayan insanlar gerekliydi. Aslında bu amaç sömürünün ve yozlaşmanın günbegün arttığı bugünlerde her şeyden önemliydi. Tüm dünyada yaşanan eşitsizliğin, sömürünün ve yozlaşmanın ortadan kalkması için mücadele etme amacı kadar kapsamlı başka hangi amaç olabilirdi ki? Eğer çelişki dünya ölçeğinde yaşanıyorsa çelişkiyi ortadan kaldırmak için verilecek mücadele de bu kapsamda olmalıydı elbette. Bundan daha büyük erdem ne olabilirdi? Dünyadaki bütün insanların, dahası bütün canlıların özgürlüğü için mücadele etmek bu dünyada yaşanacak en büyük arzunun ve mutluluğun kaynağı olabilirdi ancak. Neredeyse bütün felsefe mutluluğun olanaklarını araştırmıştı. Mutluluk bu evrensel amaçtan bağımsız düşünülebilir miydi? Ancak bu amaçla varolan birisi her edime ve her duruma bu erdemin eşlik ettiğini

görebilirdi. Yürürken, yemek yerken, sohbet ederken, okurken, âşık olurken, koşarken, her türlü eylemde, dahası uyurken bile bu erdemin onun varlığını nasıl kuşattığını ve dünyayla olan bağlarını nasıl güçlendirdiğini hissedebilirdi. Rüyalarına bile iştirak eden bu erdemin hangi insanın zihninde yer bulup da geçiştirilmesi mümkün olabilirdi ki? Bunca anlam yoksunluğu ve amaçsızlık varken, herkes herkes gibi yaşarken, milyonlarca insan özgürlüğün ne olduğunu bile bilmeden ve sadece başkaları için çalışarak, başkalarının koyduğu kurallara uyarak yaşayıp ölürken milyonların hakkını savunmak ve bunun için yaşamak kadar anlamlı ne olabilirdi? Maria, Bento ve daha binlerce insan, zihinlerinin özsel parçasıymış gibi bu fikri benimsiyor, bu fikirle varoluyordu. İnsanlığın sömürü tarihi kadar eski olan bu fikir, sömürüye karşı verilen mücadele ve çabayla büyüyüp gelişmişti. Bu yüzden Maria ile Bento kendi bireysel varoluşlarını zamana tabi değilmiş gibi yaşarlardı. "Zamanın, ölçünün ve sayının imgeleme tarzlarından başka bir şey olmadığını" ve bu yüzden varoluşlarını borçlu oldukları sonsuzluğu kavramanın önündeki engellerin bunlar olduğunu seziyorlardı. Ne ölüm ne de kişisel hesaplar üzerine düşünmek onlar açısından özsel bir edimdi. Onları edilgin kılacak kişisel hazlardan ve amaçlardan olabildiğince uzak durmaya çalışırlardı. Elbette edilginlikten bütünüyle uzak kalmak mümkün değildi. Dış nedenler o kadar güçlü biçimde her şeyi belirliyordu ki bunlara karşı hissedilen güçsüzlük kaçınılmazdı. Ama edilgin duygulara hükmetmenin ya da onların etkilerini azaltmanın yolunun onların nedenlerini bilmekle mümkün olduğunu ikisi de pekâlâ biliyordu. Bunun için ise bedenin doğasını, etkileşimlerini bilmek gerekiyordu. Şeylerin düzeni ile fikirlerin düzeni arasında dolaysız bir bağlantı varsa fikri, bedeni ve duyguyu bir bütün olarak düşünmek gerekti. Nitekim "bir duygu bedenin bir hali hakkında edindiğimiz fikir"den ibaretti. Beden, fikir ve duygu arasındaki bu ilişki kavranabilirse birçok nedenin bilgisine de kesinlik içinde ulaşılabilirdi. Bede-

nimizin, fikirlerimizin ve duygularımızın doğasına ilişkin ne kadar bilgimiz olursa edilgin hallerden kurtulma olanağımız da o oranda olurdu. Arzu ile hırs, arzu ile erdem arasındaki ayrımı da ancak kendi doğamıza ilişkin bu bilgiyle kavrayabilirdik.

Bento sessizce oturup öğrencisi için hazırladığı merceği perdahlarken Maria düşündüklerini not alıyordu. Ama ikisinin de aklında aynı şey vardı: Sadece anlamak yetmez. Bunu herkesin anlaması için çalışmak, herkesin yaşam ve özgürlük için çaba göstermesini sağlamak için daha fazlası gerekiyordu, dahası bu zorunluydu. Kaldı ki bu, erdemin zorunlu koşuluydu zaten. Erdemin özgürlükle, özgürlüğün zorunlulukla bir bağı vardı. Maria ile Bento da bunu tüm yönleriyle kavrayıp gerçekleştirmeye hasretmişlerdi kendilerini. Herkes kendini edilgin kılan dış koşullardan olabildiğince kurtulabilirse o zaman kimse kimseye karşı kolay kolay haset duymayacaktı. Bilakis herkes herkesin özgürlüğünün gelişmesine etkin biçimde katılacaktı.

Erdem, özgürlük ve zorunluluk arasındaki bağı kendilerinin keşfetmediğini biliyorlardı. İfade edilmiş olsun ya da olmasın bunu geçmişten bu yana birçok insan kavrayıp buna uygun bir yaşam sürmüştü. Bu bağ, doğanın yasaları aracılığıyla anlaşılabilirdi. Nasıl ki akıl doğanın bir varoluş tarzından ibaretse, onu belirleyen koşullar da aynı doğanın başka varoluş tarzlarını oluşturuyordu. Bu sonsuz bağı kavramak ise kuşkusuz yine akla düşüyordu. Ama sorun şuydu: Bu sonsuz bağı ve özgürlüğümüzü olanaklı kılan şeyleri kavramamız önünde onlarca dış engel vardı. Bu yüzden biz ya özgür olduğumuzu varsayıyorduk ya da özgürlük zaten mümkün değilmiş gibi düşünüyorduk. Bunun nedeni ise özgürlüğümüzü olumsuzlayan nedenlerce kuşatılmış olmamızdı.

Maria yazmaya devam etti: "Bedenimiz dış güçlerce biteviye edilginleştirildiği sürece özgürlüğü arzulayacak ve özgürlük için mücadele edecek güçlü bir duyguyu geliştirmemiz neredeyse imkânsız. Edilginliği artıracak nedenler çoğaldıkça edilginlik de artar ve zihin düşünme gücünü daha fazla yitirir. Sorun, bedenin

ve dolayısıyla zihnin edilginlikten etkinliğe geçişini sağlayacak bedensel etkileşimler kurmaktı. Düşünceyi etkinleştirecek ve dolayısıyla zihnin gücünü artıracak etkileşimler. 'Ruhsal doygunluğu' ancak bu ortak etkinlik durumu sağlayabilirdi ve bunun için çaba sarf etmek insan için en yararlı şeylerden biriydi. Eğer insanın en büyük yararı özgürlükse ve bu da ancak diğer insanların özgürlüğüyle birlikte inşa edilebilecekse, bu nihai yarara ulaşmak için mücadele etmek de bu yarardan azade olamazdı. Öyleyse 'ortak iyi, özgürlüktür.' Ve özgürlük kadar özgürlük için mücadele etmek de aynı erdemin parçasıdır. Hatta bu mücadele erdemin daha önemli bir yönü bile sayılabilirdi. Özgürlük, ortak biçimde ve sonsuz bir etkinlik tarzı içinde olmaktı ve bunun için koşullar varsa sadece özgürlüğü büyütmek, geliştirmek ve özgürlüğün günbegün serpilmesi yeterliydi. Ama özgürlüğün olmadığı ve özgürlüğün gerçekleşmesi önünde birçok engelin olduğu bir durumda özgürlük için mücadeleye yoğunlaşmak bu erdemi gerçekleştirmeyi daha zor kılsa da bu mücadele de aynı erdemin tezahürüydü. Bu erdemin özü hırs değil arzuydu. Özgürlük arzusu yani özgürlüğü olanaksız kılan koşulları ortadan kaldırmak için şeylerin nedenlerini bilmeye ve onları ortadan kaldırmaya dönük arzu. Devrimin özünü de bu arzu oluşturuyordu. Öyleyse zihin devrimle ne kadar meşgul olursa devrimi o kadar arzulardı. Ve şayet devrim, gerçekliğin onu oluşturan yasalara uygun biçimde kavranması ise zihin bu kavrayıştan derin mutluluk duyardı. Mutluluk ne midir? Felsefe bu sorunla uğraşıp durmuştu ama çok az filozof buna gerçek anlamda yaklaşabilmişti. Mutluluğun devrimle zorunlu bir bağı vardı. Çünkü ancak devrim, erdemin yani özgürlüğün sağlayacağı ortak varoluşu ve ortak arzuları gerçekleştirmenin yolu olabilirdi. Sonsuz varoluşumuzu hissedebilmemizin ve zamana mahkûmiyetten kurtuluşumuzun yolu devrimse bundan daha büyük hakikat olabilir miydi?"

Daha sonra bir süre camdan bakıp bulutların hızlı geçişini seyretti.

"Aslında her an sonsuzluğun ortasında dururuz. Oysa her an zamanı hesaplayarak yaşamak zorunda bırakıldığımız için bunu kavrayamayız. Doğayı ve kendi doğamızı kavramamızı engelleyen onlarca şey tarafından kuşatıldığımız sürece bu yanılgıdan kurtulmamız imkânsız. Şayet zamandan, edilginlikten ya da kölelikten kurtulmak için devrim gerekliyse insan buna nasıl yüz çevirir! Birisinin kendi doğasını özgürce yaşaması için çaba sarf etmesinden daha doğal ne olabilir ki? Bu çabada ne keder, ne nefret, ne haset ne de hırs barınabilir. İnsan kendi doğasını bilebildiği ve gerçekleştirebildiği sürece kederin, nefretin, korkunun ya da hasedin esiri olamaz. Bu nedenle hiçbir şey insanın diğer insanların edilginliğini ya da güçsüzlüğünü istemesi kadar insan doğasına aykırı değildir. Özgür insan, doğasına ortak olduğu şeylere sadece sevgi duyabilir."

Kalemi masaya bıraktı. Başını kaldırıp çalışan Bento'ya dikti gözlerini bir süre.

"Seni seviyorum Bento."

"Neden Maria?"

"Çünkü kendimi anlamama yardımcı oluyorsun."

"Çok bencilsin sevgilim. Ama olsun. Bencilken de çok güzelsin," dedi haşarı bir çocuk gibi gülerek.

Bento başını elindeki mercekten kaldırmadan konuşuyordu.

"Başka neleri seviyorsun Mari?"

"Seni var eden her şeyi. Sana güç veren, sana özünü veren her şeyi."

"Sende hiç mi özel bir yerim yok yani? Zihnini hep başka şeyler kuşatmış."

"Öyle Bento. Tabii ki senden çok sevdiğim şeyler de var," dedi kaşlarını hafifçe kaldırarak.

Bento gözlerini Maria'nın gözlerine dikti ve sevgilisinin gözlerindeki sonsuzluğu seyre daldı.

"Sana iyi gelen her şeyi sev Maria. Varoluşuna neşe katan her şeyi. Ben de karşına geçip senin neşeni seyredeyim coşkuyla,

neşenle varolayım. Sevebileceğin ve seni özgürleştiren her şeye sahip olman için her şeyi yapmak istiyorum."

Bu sözlerle zihni dalgalandı, yerinde duramaz oldu. Yerinden kalkıp Bento'yu dudaklarından öptü, uzun uzun sarıldı. Bento da az öncekinden çok daha farklı hissediyordu artık. Maria pencereyi açıp başını dışarı çıkardı, Bento ise onu seyrediyordu. Maria derin derin nefes alırken Bento'nun ruhuna serinlik doluyordu.

"Doğayı seviyorum Bento, çok seviyorum. Ağaçlar, bulutlar, toprak, yağmur, kuşlar ve bu sonsuz varoluş. Bu sonsuzluğun parçası olmaktan ne büyük neşe duyuyor insan. Ne yazık ki birçok insan bunun farkında değil. Oysa ne çok şey öğretiyor doğanın parçası olduğumuzu bilmek. Zihnim mutlak bir yalınlığa, katıksız bir sevgiye ulaşıyor. Birçok şeyi daha kolaylıkla kavrayabiliyorum. Bu sevgi, her şeyi ve herkesi kuşatsın istiyorum. Herkes özgürce bu sevginin varlığına kattığı güçle yaşasın. Sana olan sevgim bu sevgiyle buluştukça büyüyor. Seninle bu sevgiye ortak olmak ise aşkımızı güngebün güçlendiriyor. Belki şu anda birçok insanın bunu anlaması çok zor. Belki hasetliğe, hırsa neden bile olabilir. Ama biz özgürlük için çaba gösterdikçe ve bunu diğer insanlarla birlikte yapmayı sürdürdükçe bu sevgi yayılacak Bento. Buna olan inancım tam. Buna inanarak var oluyorum. Bunun anlamı her şeyden büyük. Bu yüzden sadece bu çabayla yaşadığım sürece varoluşumdan hoşnut olabilirim. Seninle bu hakikati paylaşmanın neden olduğu aşk, bu aşk, özünü işte bu hakikate borçlu Bento."

Maria düşte gibiydi. Bir yandan da kendi açısından çok sıradan bir şey anlatıyormuş gibi doğaldı hali. Bento, yalınlık içinde varolan bu kadının tininde taşıdığı ateşten ürküyordu zaman zaman. İçinde gürül gürül akan bu suyu, dalga dalga yükselen bu arzuyu nasıl oluyor da küçük bedeninde barındırıyordu. Bir yandan da ruhunun ve bedeninin nasıl birlik içinde olduğunu bıkmadan seyretmek istiyordu. Maria, Bento'nun aklından geçenleri anlamış gibi odanın ortasında şarkı söyleyerek dönme-

ye başladı. Gözleri kapalıydı. Bento bu âna ortak olmasının bile Maria'ya haksızlık olduğunu düşünüyordu. Nasıl sinirli bir şekilde eve geldiğini hatırlayıp kızdı kendine. "Bunu hak etmiyor," diye geçirdi içinden. Bu çıplak ayaklar çimenlerde gezinmeliydi. Gözleri gökyüzüne bakmalıydı bu kadının. Yapraklar, rüzgâr ve kuşlar eşlik etmeliydi dansına. Maria'yı sıkı sıkıya kollarına almayı arzulasa da onun özgürlüğüne ilişmek istemedi. Sadece onu seyretti, aşkının edimselleşmesine ortak oldu. Maria haklıydı. Aşkı deneyimleyen ve bunu ortak bir hakikate dayandıran herkes bu hakikate başkalarının da ortak olması için çaba sarf ederdi.

Aşk özgürlükle, özgürlük erdemle, erdem ise her şeye ortak bir varoluşu sürdürerek büyüyüp serpiliyordu. Bu yüzden aşk ile evin doğası birbirine aykırıydı. Aşk ile özgürlüğün doğası ise birlik içindeydi, bu yüzden aşkın gerçek evi *oikos*'tu. Ancak birlikte *oikos*'ta varolma arzusu aşkı, özgürlüğü ve erdemi büyütebilirdi. Özgür insan, doğasına ortak olan arzuyu ve bu arzuyu büyütmenin neşesini herkesin yaşaması için çabalayan insandı. Zaten bu ortak varoluş, bu ortak arzu olmaksızın tam bir özgürlüğün gerçekleşmesi mümkün değildi. Ama nasıl? Bu soruyu bugünlerde ikisi de daha sık tekrarlar olmuştu. Nefretin, ihtirasın, hasedin, rekabetin ya da küçük görmenin sanki insanın değişmez ya da hükmedilemez özüymüş gibi düşünülmesi en büyük engellerden biriydi. Ama böyle düşünmek için onlarca pratik neden, onlarca koşul yüzyıllardır oluşturulmaya çalışılmıştı. Bento bunları düşünürken her ne kadar zihni bir anda altından kalkılamaz bir şeyle uğraşıyormuş gibi bulanıklaşsa da Maria'ya olan aşkı ona birçok kesinliği temin ediyordu. Bazen gücünden ürktüğü kadının dans ederken yarattığı dalgalar Bento'nun tüm kuşkularını dağıtmaya yetiyordu.

"Yapmak istediklerime hiçbir şeyin mani olmasına izin vermemek için daha çok anlamak zorundayım. Daha çok çalışmalı, okumalı, anlamalı ve daha çok etkinlik içinde olmalıyım. Bir

şeyleri kesinlik içinde anlayabilirsem ve bunu başkalarının da anlaması için çabalarsam hiç de az şey yapmış olmam. Çünkü insanlar şeyleri ve şeylerin nedenlerini kavradıkça sevdikleri şeyler de değişecektir.

Hakikat ortaksa bu hakikati kavramak, hakikatin yerine geçen kişisel şeylere karşı olan zaafları da yok edebilir. Para, mülk, kariyer insanları köleleştiren en büyük zaaflardı. Birçok insan bunlara bağlanırken bunu hakikatten yoksun kalmak pahasına yaptığını bilmiyordu. İşte bu yüzden yani birlikte hakikate erişmek için yapılacak, yapılması gereken çok şey vardı."

Beden, şimdi Bento'nun karşısında suyun üzerindeymişçesine dalgalanan beden, varoluşunu ve özünü borçlu olduğu doğayı kavramış olan bedendi. Ve bu sadece bir başlangıç noktasıydı. Eğer bedenimizin özünü ve varoluşunu borçlu olduğumuz doğayı kavrayabilirsek bunu kavramamıza engel olan birçok nedeni de daha kolay keşfedebilir, bunlarla daha kararlı biçimde mücadele edebilirdik. Herkesin bedeninin sahip olduğu ortak özü ve ortak hakkı kavraması kimsenin kimseyi yönetme hakkına sahip olmadığını da gösterebilirdi. Özgür insan, kendisini kendi doğasına göre belirleyip edimselleştireceğine göre birisinin başka birisini yönetmesinin ya da ona hükmetmesinin, onun doğasıyla ne kadar çelişik olduğunu kolaylıkla kavrayabilirdi. İnsan doğasıyla en çelişik edim bu yüzden zorunlu çalışmaydı. Bunun doğanın zorunluluğuyla hiçbir ilintisi olmadığı gibi insan için doğanın zorunluluğuna uygun olan tek koşul ise özgürlüktü. Yani kendi doğamızda varolmak ve kendi doğamıza uygun etkinlik içinde olmak, yeteneklerin sonsuz gelişimi ve yeni yeteneklerin keşfi. Bu yüzden devrim, özgürlüğün koşulu olarak zorunlulukta buluyordu tüm varlık nedenini.

Bento Maria'nın odadaki salınımlarını izlerken bir yandan da bunları düşünüyordu. Bir anda kendine gelip tebessüm etti. Maria konuşmaya başladı.

"Gördün mü sonsuzluğu Bento? 'Ezeli-ebedi varoluşumu bi-

lebilirim ve hissedebilirim.' Bunu herkes yapabilir. Çünkü zihnimiz bedenimizin özünü 'sonsuzluğun bakışı altında' bilebilir, hissedebilir. Bu yüzden zaman en büyük mahkûmiyetimiz."

Öyle anlar olurdu ki birbirlerinin zihninde geziniyormuş gibi düşünceleri çakışırdı. Bir yandan buna hayret ediyor, bir yandan da zorunlu bir karşılaşmaymış gibi doğal karşılıyorlardı bunu. Bento'nun insan doğasına aykırı dediği zorunlu çalışmayı Maria "zaman" olarak ifade etmişti.

"Ne demek istiyorsun Maria, ben sonsuzluk filan görmedim. Rüzgârda dalgalanan yapraklar, bulutların arasında süzülen kuşlar, ara ara dalgaların arasında kaybolarak çıkan ve kendi dalgasını yaratan bir eylem gördüm. Ama belki de haklısın. Bu tekil bedenin dans ederken diğer bedenlerle nasıl bir birlik taşıdığını, bu birliğin doğadan geldiğini gördüm sanırım. Ve gördüklerim bende birçok şeyin doğasını ve nedenini daha çok anlama arzusu yarattı bende."

Bento son söyledikleriyle Maria'nın daha önce yazdığı bir metne gönderme yapıyordu. Bu yüzden yüzünde gizli, ama sevimli bir alay vardı. Maria o metinde şu cümleyi yazmıştı: "'Bedeni birçok etkinlikte bulunmaya elverişli bir insan en büyük kısmı ezeli ve ebedi olan bir zihne sahiptir.' Böyle bir zihin ise doğası gereği sürekli bir bilme ve anlama çabası içindedir. Nihayetinde 'bilinebilir şeyler sonsuzdur.' Ne bir tamamlanma, ne nihai bir amaç ne de şeylerin kavranması konusunda katıksız bir tefekkür vardır. Evet, tefekkür önemliydi, ama zihnin sadece kendi üzerine kapanarak değil, aynı zamanda dışa doğru serpilerek edimselleşmesi gerekirdi. Zihnin bunu yapabilmesi için ihtiyacı olan ise diğer bedenlerle farklı tarzlarda ve ortak etkinlikler gerçekleştirebilmesiydi. Bu belki şimdi yaşadığımız anda ve koşullarda imkânsız görünebilir. Ama varoluşunu doğaya borçlu olduğunu kavrayan insan, artık özgürleşmek için bu sonsuz güçten yararlanmaya bakacaktır sadece. Yani insanların ve doğanın ortak varoluşunu gözeten, insanı biteviye kendi özünü gerçekleş-

tirmeye dönük etkinliğe sevk eden güçten. Bu yüzden özgürlük erdemdir ve erdem güçtür. Ve bu nedenle 'insanda güçsüzlüğünü teyit eden hiçbir şey özgürlükle ilişkilendirilemez.'"

Bento bu cümleleri metin önündeymiş gibi, Maria'nın kalem tutan, kâğıtta dans eden ellerini gözünün önüne getirdi. Zihninin yoğunlaştığı böyle zamanlarda neşeyle keder arasında bir duyguya kapılır, gözleri dolardı. Bir yandan da "bunda duygulanacak ne var," diye düşünürdü. Ama Maria'nın kendisi için anlamını düşününce bütün varlığıyla sarsılırdı. Gözünden akan iki damla elindeki merceğin üzerinden süzülerek çıplak ayağına düştü. Hafifçe başını kaldırdı, Maria'nın yaşlı gözleriyle karşılaştı. Ne de olsa herkes gözünün ardında biraz tuz bekletirdi, keder ya da neşe için. Tinleri bu karşılaşmayla birlikte iki ateş, iki su gibi birleşip büyümüştü.

*

"Benim sonsuzluğum, benim özgürlüğümsün Maria. Bazen bu aşkı yaşamak bile bencilce geliyor sana, biliyorum. Bazen çekip gitme arzusuyla nasıl savaştığını görüyorum Mariam. Milyonlarca insan için aşka, sevmeye, özgürce varolmaya, dahası okumaya, anlamaya zaman ayırmak bile bu kadar imkânsızken ikimiz arasında neşet eden bu sonsuzluğu yaşarken bazen nasıl mahcup ve huzursuz hissettiğini görüyorum Mariam... Hakikatimsin, özgürlüğümsün... Seni çok iyi anlıyorum. Bu duygu belki hiçbir zaman sonlanmayacak, ama ikimiz bu duyguyla baş etmenin yollarını da bulacağız. Çünkü kimseden ve doğadaki hiçbir şeyden ayırt etmedik kendimizi. Henüz çok az şeyi kavrayabiliyoruz, kavranabilecek şeyler sonsuz. Bunu şimdi yaptığımızdan daha fazla çabalayarak gerçekleştirebiliriz ancak. Daha fazla insanla daha fazla deneyim yaratarak ve daha fazla insanla hakikatin ardına düşerek. Buna engel olan her şeye, her koşula birlikte karşı koyarak, edilginliğe karşı etkinliği, güçsüzlüğe karşı gücü, nefrete karşı sevgiyi, rekabete karşı ortaklığı, paraya, mülke ya da üne karşı özgürlüğü savunarak. Şimdi, şu anda buradayız Maria, sonsuzluğun bir ânında, sonsuzluğun bir parça-

sında. Ve şimdi yaratacağımız her gerçek deneyim, her gerçek düşünce dalgası bu sonsuzluğa daha fazla ortak edecek bizi.

Aşk, sonsuzlukla birliğimizi kuracak, sonsuzluğu kavramamızı sağlayacak en büyük erdem. Bunu sarsılmaz bir inançla hissediyorum. Benim bir hikâyem yok Maria. Mercekler, kitaplar ve sen... Ama sahip olduğum bir hakikat var ve ben bu hakikatle hem zihnimin derinliklerini hem de doğanın sonsuzluğunu buluşturdum. Bunu aşkınla yaptım Mari. Aşk en güzel hakikatlerden biri ve bu hakikati sonsuzlaştırmanın tek yolu bu hakikate herkesin ortak olması Mariam. Bunu benden daha kesin biçimde hissettiğini biliyorum. Gerçek özgürlük bu ve sadece sonsuz bir çaba içinde olmak aşkı sonsuzlaştırabilir. Sen de benim aşkımsın, sonsuz hakikatimsin ve ben bu hakikatin erdemiyle varoluyorum sevgilim."

Maria, Bento'nun piyanonun üstüne bıraktığı mektubu yanına almıştı. Gölün kenarındaki kavak ağacının altına oturdu. Mektubu okumadan önce gözlerini büyük bir aşkla Bento'nun elyazısında gezdirdi. Bento o âna kadar yüzlerce mektup yazmıştı Maria'ya. Yine de mektubu okumak için özel bir an yaratmak istemiş, bu özel ânı uzatmak için mektubu evde okumayıp yanına almış ve sık sık birlikte yürüyüş yaptıkları gölün kenarına gelmişti. Mektubu okuduktan sonra gözleri buğulandı. Kalkıp yürümeye başladı. Rüzgârın yan yatırdığı kavak ağaçlarının arasında zaman zaman gözlerini kapatarak, derin soluklar alarak yürürken ruhunun küllendiğini, rüzgârda savrulduğunu hissetti. Bento ile bu seferki ayrılıklarının bu kadar uzun olabileceğini tahmin bile etmeden arkadaşlarıyla buluşup uzun bir yolculuğa çıkmak üzere tren istasyonuna doğru yürüdü. Bento ise bu esnada elinde kahve, elma ve Maria'ya aldığı Epiktetos kitabıyla eve girdi. Etrafa bakındı, Maria'nın evde olmadığını anlayınca elindekileri masaya bırakıp camın önündeki koltuğa oturdu. Kısa bir süre camdan dışarı seyrettikten sonra kitabını alıp kaldığı sayfayı açınca Maria'nın elyazısıyla karşılaştı:

"Bir gün sana aşkın da nedenleri var demiştim Bento. Uzunca konuşmuştuk bunun üzerine. "Neden" deyince insan sıradan bir şey gibi düşünüyor. Oysa özgürlük de bir nedendir ya da birçok neden. Sen benim varoluşumun, gücümün ve özgürlüğümün nedenisin. Seninle öyle arzu ve coşku dolu yaşadık ki her şeyi. Ama ben seninle hiçbir şeye başlamamış gibi hissediyorum hâlâ. Bu bile tek başına benim için ne büyük bir değer bilemezsin.

Avuçlarında dans eden kumda tüm yaşamın ateşini gördüm Bento. Ve bu ateşle kavradım tabiattaki sonsuz varoluşumu. Şimdi her şey sonlansın isterse, nerede ve nasıl sonlanırsa sonlansın varoluşumuz, sonsuzluğun hakikatini kim inkâr edebilir artık.

Aşkın olduğu her yerde biz, bizim olduğumuz her yerde aşk olacak Bentom. Sonsuzluğum. Nerede ve ne zaman olursa olsun yaşamın köklerinde yaşamaya devam edecek aşk, bambaşka bedenlerde gelişip sonsuzlukta serpilerek kuşatacak herkesi ve her şeyi. Özgürlüğü seyre dalacak insanlar ağaçların altında dans ederken. Bir tek bunun için yaşıyorum Bentom. Biz de orada olacağız. Suyun, ateşin, ağacın ve insanın kardeşliğinde günbegün büyüyen hakikatte biz de olacağız."

Okura Not:

Metinde yer alan alıntılar için aşağıdaki çevirilerden yararlanılmıştır:

Lucretius, *Evrenin Yapısı* (2011), çev. Turgut Uyar ve Tomris Uyar, İstanbul: Norgunk.

Ovidius, *Aşk Sanatı* (2011), çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon, *Phaidon* (2001), çev. Hamdi Ragıp Atademir ve Kemal Yetkin, İstanbul: Sosyal.

Platon, *Devlet* (2016), çev. Sebahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Seneca, *Phaedra* (2007), çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Seneca, *Tanrısal Öngörü* (2014), çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa: İstanbul.

Spinoza, *Tractatus Politicus: Politik İnceleme* (2007), çev. Murat Erşen, Ankara: Dost.

Spinoza, *Tractatus Theologico-Politicus / Tanrıbilimsel Politik İnceleme* (2008), çev. Cemal Bâli Akal-Reyda Ergün, Ankara: Dost.

Spinoza, *Ethica: Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Olan* (2011), çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı.

Spinoza, *Mektuplar* (2014), çev. Emine Ayhan, Ankara: Dost.

Spinoza, *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler* (2014), çev. Coşkun Şenkaya, Ankara: Dost.

Sevinç Türkmen *Aşkın Ontolojisi: Spinoza'yla Bir Yürüyüş*'te, son yıllarda giderek daha fazla rağbet gören Spinoza'nın felsefesini sıradışı bir yaklaşımla ele alıyor. Yarı-kurmaca bir çerçevede, Bento ile Maria'nın aşk deneyimleri aracılığıyla Spinoza felsefesinin kimi önemli yanlarına ışık tutuyor: doğa, zihin, duygular, arzu ve özgürlük. Spinoza'nın hayatının onun başyapıtı olan *Ethica*'nın dolaysız bir ifadesi olması gibi, buradaki anlatı da bir aşk deneyimi vesilesiyle felsefeye hayatiyet kazandırıyor ve onu gündelik hayatın içinden anlamamıza kapı aralayacak şekilde ete kemiğe büründürmeye girişiyor. Spinoza'yı merak ve tutkuyla okuyanların, aşka Spinoza'nın gözlüğünden bakmak isteyenlerin, bu kitabı ilgiyle karşılayacağını umuyoruz.

"Felsefe nerede biter, edebiyat nerede başlar? Felsefecilerin metinlerinde arz-ı endam eden soluk kavramlar nasıl olup da kanlı canlı insanların sözlerinde hayat bulabilir? İnsanın ve insanlığın aradığı sonsuzluk, tanımlanamayan bir kavramda içerilen bir nesne olmayıp, korkudansa hoşnutluğun, gururdansa onurun, benmerkezciliktense özdeğerin, bulantıdansa neşenin hâkim duygular olabildiği bir mekânda hemcinslerimizle özgürce yaşayabilme arzumuzda kaim olan bir arayış mıdır? Sevinç Türkmen bu eserinde ontolojiye ve Spinoza düşüncesine hâkimiyetini, ahlaki ve politik hassasiyetlerini, duru ve güzel Türkçesini, tüm bu sorulara bir cevap önermek üzere cesurca bir araya getiriyor."

DOÇ. DR. AHMET AYHAN ÇİTİL (Felsefeci)

"Yaklaşık üç yıldır zihnimizi daha çok meşgul eden temel iki kavramdan biri hakikat, diğeri ise özgürlük. Sevinç Türkmen'in Spinoza'nın felsefesi üzerine yazdığı bu kitap, tam da böyle bir zamanda onun 'aşk, hakikat ve sonsuzluk sadece özgürlükte var olur' gerçeği üzerine dönüp dolaşıp bir kez daha düşünmemizi sağlıyor."

ÖZCAN ALPER (Yönetmen)

ithaki
/ithakiyayinlari
/ithakiyayinlari
/ithakiyayinlari

14 TL

www.ithaki.com.tr
İnternet satış:
www.ilknokta.com

9 786053 757801